

**T.C.
ANKARA ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
ULUSLARARASI İLİŞKİLER ANABİLİM DALI**

TÜRKİYE’NİN DIŞ TİCARETİNE KÜRESELLEŞMENİN ETKİSİ

Yüksek Lisans Tezi

Levent AKPINAR

Ankara - 2017

**T.C.
ANKARA ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
ULUSLARARASI İLİŞKİLER ANABİLİM DALI**

TÜRKİYE’NİN DIŞ TİCARETİNE KÜRESELLEŞMENİN ETKİSİ

Yüksek Lisans Tezi

Levent AKPINAR

Tez Danışmanı

Yrd. Doç. Dr. Atay AKDEVELİOĞLU

Ankara - 2017

T.C.
ANKARA ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
ULUSLARARASI İLİŞKİLER ANABİLİM DALI

TÜRKİYE’NİN DIŞ TİCARETİNE KÜRESELLEŞMENİN ETKİSİ

Yüksek Lisans Tezi

Tez Danışmanı: Yrd. Doç. Dr. Atay AKDEVELİOĞLU

Tez Jürisi Üyeleri

Adı ve Soyadı

İmzası

Prof. Dr. Mehmet Seyfettin EROL

Yrd. Doç. Dr. Gökhan ERDEM

Yrd. Doç. Dr. Atay AKDEVELİOĞLU

Tez Sınavı Tarihi:

T.C.
ANKARA ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ MÜDÜRLÜĞÜNE

Bu belge ile bu tezdeki bütün bilgilerin akademik kurallara ve etik davranış ilkelerine uygun olarak toplanıp sunulduğunu beyan ederim. Bu kural ve ilkelerin gereği olarak çalışmada bana ait olmayan tüm veri, düşünce ve sonuçları andığımı ve kaynağını gösterdiğimi ayrıca beyan ederim. (..../..../2017)

Tezi Hazırlayan Öğrencinin
Adı ve Soyadı

Levent AKPINAR

İmzası

.....

İÇİNDEKİLER

	Sayfa No
İÇİNDEKİLER.....	i
KISALTMALAR.....	iii
TABLOLAR ve GRAFİKLER.....	v
GİRİŞ.....	1
I- KÜRESELLEŞME.....	4
A- Küreselleşme Kavramı.....	4
B- Ticari, Ekonomik ve Finansal Küreselleşme.....	10
C- Küreselleşmeye Etki Eden Ana Faktörler.....	21
1- Devletler ve Hükümetler.....	21
2- Şirketler	22
3- Uluslararası Örgütler ve Sivil Toplum Kuruluşları.....	27
4- Teknoloji.....	31
5- Kişiler.....	34
6- Basın.....	35
7- Terörizm, Savaşlar, İç Karışıklıklar ve Göçler.....	36
II- ULUSLARARASI TİCARET.....	38
A- Uluslararası Ticaret Teorileri.....	38
1- Merkantilizm, Fizyokratlar ve Klasik Dış Ticaret Teorileri....	39
2- Neo-klasik Katkıları.....	42
3- Modern Dış Ticaret Teorileri.....	44
B- 1980 Sonrası Dünya Ekonomisi ve Uluslararası Ticaretin Gelişimi.....	45
C- GATT ve Dünya Ticaret Örgütü	53
1- Kuruluşları ve Yapıları.....	53
2- DTÖ'nün Dış Ticaret ve Küreselleşmeye Katkısı	62
III- TÜRKİYE EKONOMİSİ VE DIŞ TİCARETİ.....	64
A- Osmanlı Devleti Dönemi.....	64
B- Türkiye Cumhuriyeti Dönemi.....	70
1- II. Dünya Savaşına Kadar.....	70
2- II. Dünya Savaşından Planlı Döneme Kadar.....	82
3- Planlı Kalkınma Dönemi.....	93
4- 1980 Yılından Sonra.....	98
C- Türkiye'nin Uluslararası Entegrasyonlara Katılımı.....	110
1- Avrupa Birliği ile İlişkiler.....	110

a- Gümrük Birliği.....	114
b- Serbest Ticaret Anlaşmaları.....	122
2- DTÖ ile İlişkiler.....	130
D- Türkiye'nin Dış Ticaretinin Yapısı ve Durumu.....	132
1- İhracat ve İthalat.....	132
2- Türkiye'nin İhracatında Yüksek Teknoloji Ürünlerinin Payı.....	140
3- Türkiye'nin İhraç ve İthal Ettiği Ürünlerin Ortalama Kg Değeri.....	141
4- İthalatta Koruma Oranı.....	143
5- Türkiye ve Dünya Ticareti.....	145
6- Türkiye ve Bazı Ülkelerin İhracat Rakamları ile Dünya İhracatındaki Payı.....	146
7- Dışa Açıklık Oranı.....	149
8- Türkiye ve Bazı Ülkelerin Gelişme Seyri.....	151
9- Doğrudan Yabancı Sermaye Yatırımları.....	154
10- Türkiye'nin Sanayi Yapısı.....	157
SONUÇ.....	161
KAYNAKÇA.....	166
ÖZET.....	188
ABSTRACT.....	189

KISALTMALAR

AB	: Avrupa Birliği
ABD	: Amerika Birleşik Devletleri
AET	: Avrupa Ekonomik Topluluğu
a.g.e.	: Adı Geçen Eser
AKÇT	: Avrupa Kömür ve Çelik Topluluğu
APEC	: Asia Pacific Economic Cooperation - Asya Pasifik Ekonomik İşbirliği
ASEAN	: The Association of Southeast Asian Nations - Güneydoğu Asya Ülkeleri Birliği
AT	: Avrupa Topluluğu
BEC	: Classification by Broad Economic Categories - Geniş Ekonomik Grupların Sınıflandırılması
CEO	: Chief Executive Officer - İcra Kurulu Başkanı
COMESA	: The Common Market of Eastern and Southern Africa - Doğu ve Güney Afrika Ortak Pazarı
ÇHC	: Çin Halk Cumhuriyeti
D8	: Development Eight - Gelişmekte Olan Sekiz
DÇM	: Dövizle Çevrilebilir Mevduat
DSB	: Dispute Settlement Body - Anlaşmazlıkların Halli Organı
DTM	: Dış Ticaret Müsteşarlığı
DTÖ	: Dünya Ticaret Örgütü
EAGÜ	: En Az Gelişmiş Ülkeler
ECU	: European Currency Unit - Avrupa Para Birimi
EFTA	: The European Free Trade Association - Avrupa Serbest Ticaret Birliği
EURATOM	: European Atomic Energy Community - Avrupa Atom Enerjisi Topluluğu
FTA	: Free Trade Area - Serbest Ticaret Alanı
G-7	: Group of 7 - Yediler Grubu
G-20	: Group of 20 - Yirmiler Grubu
GATT	: General Agreement on Tariffs and Trade - Ticaret ve Tarifeler Genel Anlaşması
GB	: Gümrük Birliği
GSMH	: Gayri Safi Milli Hasıla
GSYH	: Gayri Safi Yurtiçi Hasıla
GSP	: Generalized System of Preferences - Genelleştirilmiş Tercihler Sistemi
GYÜ	: Gelişme Yolundaki Ülkeler
HS Code	: Harmonized System Code - Armonize Sistem Kodu.
ICSID	: International Centre for Settlement of Investment Disputes - Uluslararası Yatırım Anlaşmazlıkları Çözüm Merkezi
IDA	: International Development Association - Uluslararası Kalkınma Birliği

IFC	: International Finance Corporation - Uluslararası Finans Kurumu
IMF	: International Monetary Fund - Uluslararası Para Fonu
ITC	: International Trade Center - Uluslararası Ticaret Merkezi
ITO	: International Trade Organisation - Uluslararası Ticaret Örgütü
KEİ/KEİT	: Karadeniz Ekonomik İşbirliği / Karadeniz Ekonomik İşbirliği Teşkilatı
KİT	: Kamu İktisadi Teşebbüsleri
KKBG	: Kamu Kesimi Borçlanma Gereği
MAI	: Multilateral Agreement of Investment - Çok Taraflı Yatırım Anlaşması
MB	: Merkez Bankası
MERCOSUR	: Mercado Comun del Sur - Güney Ortak Pazarı
MFN	: Most Favoured Nation - En Çok Kayrılan Ülke
MIGA	: Multilateral Investment Guarantee Agency - Çok Taraflı Yatırımlar Garanti Ajansı
NAFTA	: North American Free Trade Agreement - Kuzey Amerika Serbest Ticaret Anlaşması
OECD	: The Organisation for Economic Co-operation and Development - İktisadi İşbirliği ve Gelişme Teşkilatı
OGT	: Ortak Gümrük Tarifesi
OSB	: Organize Sanayi Bölgesi
OSTİM	: Ortadoğu Sanayi ve Ticaret Merkezi
RCEP	: Regional Comprehensive Economic Partnership - Bölgesel Kapsamlı Ekonomik Ortaklık
SSCB	: Sovyet Sosyalist Cumhuriyetler Birliği
STA	: Serbest Ticaret Anlaşması/Anlaşmaları
TPP	: Trans-Pacific Partnership - Trans Pasifik Ortaklığı
TPRB	: Trade Policy Review Body - Ticaret Politikası Değerlendirme Organı
TRIPs	: Trade Related Intellectual Properties - Ticaretle Bağlantı Fikri Mülkiyet Hakları
TTIP	: Transatlantic Trade and Investment Partnership - Transatlantik Ticaret ve Yatırım Ortaklığı
TÜİK	: Türkiye İstatistik Kurumu
UNCTAD	: United Nation Conference on Trade and Development - Birleşmiş Milletler Kalkınma ve Ticaret Konferansı
UNDP	: United Nations Development Program - Birleşmiş Milletler Kalkınma Programı

TABLÖLAR ve GRAFİKLER

<u>Tablolar</u>	<u>Sayfa No</u>
Tablo 1. Dünya Üretimini Yıllık Değişimi.....	46
Tablo 2. Dünya Ticaretini Yıllık Değişimi.....	51
Tablo 3. GATT Ticaret Müzakereleri.....	58
Tablo 4. 1830 - 1911 Yılları Arasında Osmanlı Devleti'nin İhracat ve İthalat Rakamları ile Önemli Ülkelere Göre Dağılımı.....	69
Tablo 5. 1923 ve 1924 Yıllarında Başlıca Maddelerin İhracat ve İthalat Rakamları.....	71
Tablo 6. AB ile Yıllara Göre Dış Ticaret.....	120
Tablo 7. STA Ülkeleri ile Yıllara Göre Dış Ticaret.....	124
Tablo 8. Yıllara Göre Dış Ticaret.....	132
Tablo 9. Geniş Ekonomik Grupların Sınıflamasına Göre İhracat.....	135
Tablo 10. Geniş Ekonomik Grupların Sınıflamasına Göre İthalat.....	136
Tablo 11. Fasil Aralığındaki Ürünlerin Dış Ticaret Dengesi.....	137
Tablo 12. Fasil Bazında Tekstil ve Konfeksiyon Sektörü Dış Ticaret Dengesi.....	139
Tablo 13. Bazı Ülkelerin İhracatında Yüksek Teknoloji Ürünlerinin Payı.....	140
Tablo 14. Türkiye'nin İhracat ve İthalatında Ortalama Kg Değeri.....	141
Tablo 15. AB'nin İhracat ve İthalatında Ortalama Kg Değeri.....	143
Tablo 16. Bazı Ülkelerin İmalat Sanayi Ürünlerinde Ağırlıklı Ortalama Koruma Oranı.....	144
Tablo 17. Türkiye'nin Dünya Ticaretinden Aldığı Pay.....	146
Tablo 18. Bazı Ülkelerin İhracat Rakamları ile Dünya İhracatındaki Payı.....	147
Tablo 19. Bazı Ülkelerin Dış Açıklık Oranı.....	150
Tablo 20. Bazı Ülkelerin Cari Fiyat (ABD Doları) Bazında GSYH Gelişme Seyri.....	151
Tablo 21. Bazı Ülkelerin Ulusal Paraları Cinsinden Sabit Fiyatlarla GSYH Gelişme Seyri	153
Tablo 22. Bazı Ülkelere Yapılan Net Doğrudan Yabancı Sermaye Yatırımları.....	155
Tablo 23. Bazı Ülkelere Doğrudan Yabancı Sermaye Akışı Toplamı.....	156
Tablo 24. Bazı Ülkelerin Cari Fiyatlarla İmalat Sanayi Büyüklüğü Sıralaması.....	158

Grafikler

Grafik 1. Dünya Üretimini Yıllık Değişimi.....	46
Grafik 2. Dünya Ticaretini Yıllık Değişimi.....	50
Grafik 3. Türkiye'nin Dünya Ticaretinden Aldığı Pay.....	145

GİRİŞ

Bakış açılarına göre hakkında farklı değerlendirmelerin yapıldığı, kimine göre her derde deva kimine göre de olumsuzlukların kaynağı olan; Dünya Ticaret Örgütü (DTÖ), Uluslararası Para Fonu (*International Monetary Fund - IMF*) ve Dünya Bankası gibi uluslararası kuruluşlar tarafından Gelişme Yolundaki Ülkeler (GYÜ) ve En Az Gelişmiş Ülkeler (EAGÜ) için kazanç sağlanabilecek bir süreç olarak sunulan; Birleşmiş Milletler Kalkınma ve Ticaret Konferansı (*United Nations Conference on Trade and Development - UNCTAD*) ve Birleşmiş Milletler Kalkınma Programı (*United Nations Development Programme - UNDP*) gibi kuruluşlar tarafından ise farklı boyutlarının da bulunduğu; bu açıdan GYÜ ve EAGÜ'ler açısından temkinli yaklaşılması gereken bir süreç olduğu belirtilen ve bugüne kadar üzerinde çok sayıda çalışma yapılan küreselleşmenin, günümüz dünyasında kültür, ekonomi, ticaret gibi hemen hemen her alanda varlığı yadsınamaz bir gerçek olarak karşımızda durduğu görülmektedir.

Gelişme yolundaki ülkeler arasında kendine üst sıralarda yer edinmiş olan Türkiye'nin, birçok alanda etkide bulunan küreselleşme karşısındaki durumunun tespit edilmesinin gelecek senaryoları ve planları ile uluslararası ilişkilerde daha güçlü ve daha sözü geçer bir ülke olması açısından önemli olduğu izahtan varestedir.

Günümüz dünyasının içinde bulunduğu süreçte ülkeler, ekonomik, ticari ve politik amaçlarla DTÖ'ye üye olmakta ve bir taraftan bu gibi örgütlerin oluşturduğu platformlarda uluslararası ticaret müzakerelerine aktif bir şekilde katılım sağlarken,

aynı zamanda bölgesel ve ikili serbest ticaret anlaşmaları imzalayarak her iki şekilde de ulusal çıkarlarını azami oranda korumaya gayret etmektedir.

Bu tür çıkar koruma çabaları sadece ülkelerde değil şirketlerde de görülmektedir. Son yıllarda uluslararası ekonomik alanda görülen küresel çapta hem devletlerarasında hem de şirketler arasındaki bütünleşme, birleşme, birliktelik oluşturma hareketleri/çabaları tüm ülkeleri etkilediği gibi Türkiye'yi de kaçınılmaz olarak etkilemiş, etkilemekte ve ileride de etkileyecektir. Bu hareketlerin/çabalarının hem sebebi hem de sonucu olan ticari ve ekonomik anlamdaki küreselleşmeden Türkiye kendi adına en azami faydayı nasıl sağlayabilir sorusu gelecek nesiller adına çok detaylı bir şekilde çalışılarak cevaplanması gereken ehemmiyetli bir sorudur.

Dış ticaret, sadece bu hareketlerin/çabalarının sonucunda değil daha kapsayıcı bir şekilde küreselleşmeden ülkelerin nasıl etkilendiğini ve/veya etkileneceğini göstermesi açısından en başta değerlendirilmesi gereken konu olarak ortaya çıkmaktadır. Bu amaçlarla bu çalışmada küreselleşmenin Türkiye'nin dış ticaretine etkisi incelenmeye çalışılmıştır.

Bu çalışmanın ilk kısmında çok sayıda tanımı olan küreselleşme kavramından, ekonomik, ticari ve finansal küreselleşmeden ile devletler, şirketler, örgütler, teknoloji ve kişiler gibi küreselleşmeye etki eden faktörlerden bahsedilmiştir.

İkinci kısımda dış ticaret teorileri ve kısaca 1980 yılı sonrası dünya ekonomisi ve uluslararası ticaretin gelişimi değerlendirilmeye çalışılmış, ayrıca mal

ve hizmet ticaretinin serbestleşmesi bağlamında küreselleşmeye katkı sağlayan en önemli platform olan GATT (*General Agreement on Tariffs and Trade*) ve DTÖ hakkında bilgi verilmiştir.

Ekonomik anlamdaki gelişmişliği içinde bulunduğumuz dönemdeki göstergeleri inceleyerek tespit edip anlayabiliriz. Ancak geçmiş dönemde izlenen ekonomik ve ticari politikalar, bu açıdan yapılanlar veya yapılamayanlar günümüzü kaçınılmaz olarak belirlemektedir. Ekonomik açıdan gelişme bir ya da bir kaç beş yıllık sürecin sonunda elde edilebilecek, görülebilecek bir durum değildir. Çok daha uzun bir süreyi gerektirir. Bu nedenle küreselleşme denilen olgunun ülkemizin dış ticaretine etkisinin incelenmesinde Osmanlı Devleti’nden itibaren dış ticaretin gelişiminin ortaya konulmasının gerekli olduğu değerlendirilmiştir. Bu çerçevede üçüncü kısım Osmanlı Devleti’nin ve Türkiye Cumhuriyeti’nin ekonomisi ve dış ticareti ile Türkiye’nin ikili ve çok taraflı entegrasyonlara katılımından ve esas olarak bazı temel göstergelerin değerlendirilmesi bağlamında dış ticaretimizin yapısı ve mevcut durumundan oluşmuştur. Bu bölümde dış ticareti ekonomiden ayırmak mümkün olmadığından Türkiye’nin sanayi yapısından da kısaca bahsedilmiştir.

Sonuç kısmında küreselleşmenin dış ticaretimize etkileri değerlendirilmiş, Türkiye’nin ticari ve ekonomik küreselleşmeden ne ölçüde yararlandığı yönünde nihai bir yargıya ulaşılmaya çalışılmıştır.

Türkiye’nin küreselleşmeden azami fayda sağlaması sadece ekonomik anlamda daha üst sıralarda yer alması değil; dış politikada bölgesel ve uluslararası

alandanda politika yapıcı, daha güçlü, daha etkin ve daha fazla sözünün geçmesi anlamına da gelmektedir.

Bu çalışmanın uluslararası politikadan ziyade ekonomi politik bakış açısıyla yapılmış bir çalışma olarak değerlendirilmesi daha doğru olacaktır.

I - KÜRESELLEŞME

A- Küreselleşme Kavramı

Birçok boyutu olan ve birçok alanı etkilediği gibi birçok süreçten de etkilenen küreselleşmenin çok sayıda tanımının olması şaşırtıcı değildir. Bu kapsamda küreselleşmenin tanımlarından bir tanesi, ülkeler arasında mal ve hizmet ticaretinin, sermaye akımlarının ve teknolojik gelişmenin hızlıca artarak serbest hale gelmesini ve bunun neticesinde orta çıkan ekonomik durumu ifade ettiğinin kabul edilmesi¹ olabilecektir.

Küreselleşme, ikinci olarak dünya çapında işleyen ve sınırları aşarak toplumları ve kurumları yeni zaman-mekan bileşimlerinde entegre edip bağlayarak, gerçekte ve deneyimde dünyayı birbirine daha bağlı duruma getiren süreçler şeklinde de tanımlanabilecektir.²

Küreselleşmeyi dünya çapında insanlarda yerel ve uzak arasındaki bağlantıların derinleşmesinin farkındalığını artırırken karşılıklı bağımlılıkları ve

¹ ----- **Türkiye Dış Ticaret Stratejisi**, T.C. Başbakanlık Dış Ticaret Müsteşarlığı (Şimdi Ekonomi Bakanlığı), Ekonomik Araştırmalar ve Değerlendirme Genel Müdürlüğü, Ankara, 2002, s. 41.

² J. Larrain, **İdeoloji ve Kültürel Kimlik**, Çev.: Neşe Nur Domaniç, Sarmal Yayınevi, İstanbul, 1995, s. 207.

değiş-tokuşu kuvvetlendiren, güçlendiren, çoğaltan ve meydana getiren çok yönlü sosyal süreçler olarak tanımlayanlar da bulunmaktadır.³

Diğer bir farklı tanıma göre ise küreselleşme ülke ekonomilerinin dünya piyasalarına eklemlenmesi ve bütün ekonomik karar alma süreçlerinin kapitalizmin sermaye birikimine yönelik dinamikleriyle belirlenmesidir.⁴

Küreselleşmeyi IMF tarafından yapıldığı gibi dünyanın dört bir yanındaki ekonomilerin artan entegrasyonu⁵; Dünya Bankası tarafından yapıldığı şekilde dünyadaki ekonomilerin ve toplumların süregiden bütünleşmesi;⁶ İktisadi İşbirliği ve Gelişme Teşkilatı'nın (*The Organisation for Economic Co-operation and Development - OECD*) yaptığı gibi üretimin, sermayenin ve malların sınırlar arası entegrasyonunun artması⁷ DTÖ tarafından yapıldığı üzere ticari entegrasyonun, sermaye akışının ve işgücü hareketinin artması⁸ şeklinde de tanımlamak mümkündür. Bu kurumlarının çoğunun küreselleşme tanımını sadece ticari/ekonomik açıdan yaptıklarını belirtmek gerekmektedir.

Bir başka açıdan küreselleşme; daha geniş bir tanım olarak, insanlar için meydana getirilen her türlü gelişmenin/ilerlemenin/yeniliğin ülke sınırlarından kolayca geçmesi; toplumlararası ilişkilerin ve etkileşimlerin artması, yaygınlaşması

³ M. B. Steger, **Rethinking Globalism**, Rowman & Littlefield Publishers, Lanham, 2004, s. 2.

⁴ E. Yeldan, **Küreselleşme Sürecinde Türkiye Ekonomisi, Bölüşüm, Birikim ve Büyüme**, İstanbul, İletişim Yayınları, 2001, s. 13.

⁵ <http://www.imf.org/external/np/exr/ib/2008/053008.htm> (Erişim Tarihi. 09.06.2016).

⁶ C. Şentürk, "Dış Ticaret Büyüme Üzerine Bir İnceleme: Türkiye ve Gelişmekte Olan Ülkelerde İhracata Dayalı Büyüme Hipotezinin Testi", T.C. Süleyman Demirel Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, İktisat Anabilim Dalı, Yüksek Lisans Tezi, Isparta, 2007.

⁷ ----- **Globalisation and Regional Economies, Can OECD Regions Compete in Global Industries**, OECD, 2007, s. 60.

ve derinleşmesi neticesinde ekonomik, ticari, sosyal ve kültürel yapının bir ölçüde kaçınılmaz olarak değişmesi şeklinde de ifade edilebilir.

Tanımında ortak bir noktaya ulaşılammış olan küreselleşme, zaman zaman, uluslararasılaşma ile de karıştırılabilmektedir. Uluslararasılaşmanın; uluslararası ticaretin, ikili ve çok taraflı düzenlemelerin, ilişkilerin ve birlikteliklerin yükselen önemini belirten bir kavram olduğunu ifade edenler olduğu gibi bundan farklı ve daha doğru olarak çoğunlukla, önce ihracatla başlamak üzere, şirketlerin faaliyetlerini kendi ülke sınırlarının dışına taşıması olarak ifade edilmesi gerektiğini belirtenler de bulunmaktadır.⁹ Buradaki şirket kavramını, küçük çaptaki şirketler de uluslararasılaşma faaliyetinde bulunmalarına rağmen, çoğunlukla çok uluslu şirket olarak anlamak daha doğru olacaktır.¹⁰

Uluslararasılaşma pazarlama alanında da kullanılmakta ve ürün ve hizmetlerin farklı kültürlerle adapte edilmesi için yapılan çalışmaları ifade etmektedir.

Diğer yandan her türlü uluslararası işbirliği çalışmalarını koordine eden bazı idari birimlerin görev tanımlarında ve amaçlarında da bu ifade yer alabilmektedir.¹¹

Küreselleşmenin ise uluslararasılaşmadan daha geniş bir alanı kapsadığını ve aslında uluslararasılaşmanın küreselleşme kapsamı içerisinde değerlendirilmesi gereken bir kavram olduğunu kabul etmek gerekmektedir.

⁸ ----- **World Trade Report 2008, Trade in a Globalizing World**, WTO, 2008, s. 15.

⁹ H. Erkutlu, S. Eryiğit, “Uluslararasılaşma Süreci” **G.Ü. İ.İ.B.F. Dergisi**, 3/2001, s. 149-164.

¹⁰ K. T. Şahin, K. Mert, T. Kaplan, “Global Dinamik Yeteneklerin Uluslararasılaşma Sürecinde Kullanımı: İşletme Grupları Perspektifi” **Ankara Üniversitesi SBF Dergisi**, 2015, Cilt 70, Sayı: 4, s. 931-956.

¹¹ http://foreignrelations.ankara.edu.tr/?page_id=1212 (Erişim Tarihi: 18.05.2016).

Burada, ayrıca, küreselleşmenin İngilizce karşılığı olan “*globalisation*” ile uluslararası ilişkiler ideolojilerinden olan “*globalism*” arasındaki farka da değinmek yararlı olacaktır. *Globalism* veya küreselcilik - ki bunun tanımı üzerinde de bir uzlaşa bulunmamaktadır - insanların, malların ve bilginin ulusal sınırlara tabi tutulmadan dolaşabilmesi inancını temel alan bir ideoloji veya serbest ticareti ve pazarlara serbest ulaşımı savunan sosyo-ekonomik sistem olarak tanımlanabildiği gibi¹² küreselleşmeye belirli neo-liberal normlar, değerler ve anlamlar veren çağdaş pazar ideolojisi olarak da tanımlanabilmektedir.¹³ Bu çerçevede küreselleşme küreselciliğin derecesini artıran bir süreçtir.¹⁴ Aslında uluslararası ilişkiler açısından bakılınca küreselciliğin, geniş anlamda, bir ülkedeki olayın diğer ülkelerdekinden ayrı tutulamaması ve ekonomi ve dış politikanın uluslararası tarzda planlanması şeklinde tanımlanması daha doğru olacaktır.¹⁵

İskoç asıllı filozof Adam Smith ve İngiliz asıllı iktisatçı David Ricardo tarafından tanımı yapıldığı belirtilen uluslararası ticari sistem; emek, sermaye ve çoğunluğu yerli olan doğal kaynaklarla üretilen malların, uluslararası pazarda satılması temelindeydi. Bu iktisatçıların düşüncesine göre ülkeler serbest ticaret politikası izlemeli ve karşılaştırmalı üstünlükler temelinde ticaret gerçekleştirmeliydi.¹⁶

¹² <https://en.wiktionary.org/wiki/globalism> (Erişim Tarihi: 22.05.2016).

¹³ M. B. Steger, 2002.

¹⁴ D. K. Das, “Conceptual Globalism and Globalisation: An Initiation” University of Warwick, **CSGR Working Paper**, 275/11.

¹⁵ <http://dictionary.cambridge.org/dictionary/english/globalism> (Erişim Tarihi: 22.05.2016).

¹⁶ A. Smith, **An Inquiry into the Nature and Causes of the Wealth of Nations**, An Electronic Classics Series Publication, The Pennsylvania State University, 2005; D. Ricardo, **On the Principles of Political Economy and Taxation**, Kitchener-Canada, Batoche Books, 2001.

Günümüzde malların, hizmetlerin ve sermayenin; küreselleşmiş uluslararası alanda rahatça seyrine devam edebildiği müşahade edilmektedir. Sermayenin ülkeler arasında serbestçe dolaşabilmesi Ricardo'nun faraziyesi olan kapitalin ülkeler arasında sabit olduğunu temel alan karşılaştırmalı üstünlükler teorisindeki mantığı zayıflattığı görülmektedir.

Küreselleşen dünyada ulusal emek, doğal kaynaklar ve sermaye birikiminin yanısıra uluslararası emek, sermaye, doğal kaynaklar ve bunlara ek olarak küresel çapta faaliyet gösteren firmaların, öncelikle kendi çıkarlarını dikkate alarak, ülkelerin kalkınma çabalarına katkı sağladığı iddia edilmektedir. Küreselleşmenin bir sonucu olarak uluslararası ticaretin günümüzde, ülkelere ziyade şirketlerin mutlak üstünlüklerine dayalı ticarete dönüştüğünü belirtmek de mümkündür.

Diğer yandan, DTÖ 2013 Dünya Ticaret Raporunda, karşılaştırmalı üstünlüğün ülkeler arasında değil bölgeler arasında gerçekleşmekte olduğu, küresel tedarik zincirinde uygun ara malı bulma yeteneğine sahip ülkelerin ihracat gücünde bu yeteneğin belirleyici bir etmen olduğu hususu ifade edilmektedir.

Bu Raporda ayrıca, teknolojik gelişmelerin ve bilginin küreselleşerek hızla yayılmasının, karşılaştırmalı üstünlük teorisini sorgulanır hale getirdiği belirtilmektedir. DTÖ'ye göre, teknolojinin çok hızlı bir şekilde ülke sınırlarını aştığı günümüzde, işgücü hareketliliğinin ve üretim faktörlerinin de yardımıyla, ülkelerin

ihraç malları birbirine benzemekte, buna karşın ürün temelinde uzmanlaşma zayıflamaktadır.¹⁷

Kronolojik açıdan bakıldığında, akademi dünyasında küreselleşmenin kavram olarak 1980’li yıllarda işletme ve finans alanında kullanımının başladığı, 1990’lı yıllardan itibaren ise siyaset bilimi ve uluslararası ilişkiler gibi sosyal bilim dallarının da bu kervanda yer aldıkları görülmüştür. Bahsi geçen bu bilim dalları küreselleşme kavramını kendi bakış açılarına göre değerlendirerek açıklamaya çalışmış ve bunun sonucunda da farklı küreselleşme analizleri ortaya çıkmıştır. Bu analizler sekiz farklı boyutta sınıflandırılabilir.¹⁸

1. Ekonomik Küreselleşme: Uluslararası firmaların dünyanın her yerinden sermaye, hammadde ve işgücü tedarik ederek küresel ölçekte üretim yapılarına geçmesi,

2. Siyasal Küreselleşme: Serbest pazar ekonomisi anlayışı, kamu harcamalarında kesinti, özelleştirme yapılması gibi neo-liberal politikaların tüm dünyada benimsenmesi,

3. Sosyal Küreselleşme: Dünya toplumu olma fikirlerinin ve dünya çapında sivil toplum inisiyatiflerinin yaygınlaşması,

4. Teknolojik Küreselleşme: Bilişim teknolojilerinin gelişmesi ve yaygınlaşması,

¹⁷ ----- **World Trade Report 2013**, World Trade Organisation Publications, Geneva, 2013.

¹⁸ P. J. Taylor, C. Flint, **Political Geography: World Economy, Nation-state and Locality**, London, Prentice Hall, 2000, s. 2-4.

5. Finansal Küreselleşme: Finansal piyasaların karşılıklı bağımlılıklarındaki artış ve ortaklık kurmaları,

6. Coğrafi Küreselleşme: İletişim ve ulaşımındaki ilerleme yardımıyla oluşan sınırsız dünya anlayışı,

7. Kültürel Küreselleşme: Batı tarzı kültürel değerlerin baskınlığında tek boyutlu bir kültürün ortaya çıkması ve küresel ürünlerin tüketimi,

8. Ekolojik Küreselleşme: Dünya çapında çevre sorunlarının ortaya çıkması ve bunun için ortak eylem planına olan ihtiyaç.

Küreselleşme kavramını, esasen yukarıdaki gibi ayrı ayrı konu başlıkları olarak değerlendirmek yerine, yukarıda sayılan küreselleşme boyutlarından ikisinin “Ekonomik ve Finansal Küreselleşme” yanına “Ticari Küreselleşmeyi” de ekleyerek açıklamak daha doğru olacaktır.

B- Ticari, Ekonomik ve Finansal Küreselleşme

Tarihsel perspektifte küreselleşmenin, birinci Sanayi Devrimi’nden 1. Dünya Savaşı’na kadar ticaretin küreselleşmesi, 2. Dünya Savaşı’ndan 1970’lere kadar; üretimin küreselleşmesi, 1970’lerden itibaren ise sermayenin küreselleşmesi şeklinde ortaya çıktığı belirtilmektedir.¹⁹ Bazı değerlendirmelere göre ise küreselleşme 1870-

¹⁹ D. Öztekin, F. Erataş, “Net Portföy Yatırımları ile Reel Faiz Arasındaki İlişkinin Küresel Kriz Çerçevesinde Değerlendirilmesi: Türkiye Uygulaması” EconAnadolu 2009, Eskişehir, 2009.

1914 ve 1970 sonrası olarak iki evreye ayrılmaktadır.²⁰ Birinci Dünya savaşından önce küreselleşmenin en yüksek noktasına ulaştığını ifade edenler de bulunmaktadır.²¹

Küreselleşmenin 1980'lerden sonra hızlandığı bunun temelinde de Washington Konsensüsü'nün²² bulunduğu; ABD (Amerika Birleşik Devletleri), Wall Street ve çok uluslu şirketlerin bu sürecin temel aktörleri olduğu da dikkati çeken bir husus olarak iddia edilmektedir.²³

Diğer yandan günümüzdeki küreselleşmenin hiperküreselleşme (ticari entegrasyonun hızla artması), küreselleşmenin maddesizleşmesi (hizmetlerin önemi), demokratik küreselleşme (açıklığın geniş çaplı benimsenmesi), çapraz küreselleşme (kuzey-güney ticareti benzerliği ve yatırım akışının tersi yönde de olması), mega tüccar olarak Çin'in yükselmesi, bölgesel ticaret anlaşmalarının ve bunların mega olanlarının yayılması ve mal ticaretindeki bariyerlerin azalması ancak hizmet ticaretindeki yüksek bariyerlerin varlığının devam etmesi şeklinde yedi ana özelliği olduğu belirtilmekte ve küreselleşmeyi 1870-1914 yılları arasında ilk küreselleşme (*first globalisation*), 1914-1944 arasında küreselsizleşme/küresizleşme veya küreselleşmenin geri çevrilmesi (*deglobalisation*), 1944-1993 yılları arasında yeniden küreselleşme (*reglobalisation*) ve

²⁰ E. Yeldan, 2001, s. 15.

²¹ D. Rodrik, The Politics of Anger, <https://www.socialeurope.eu/2016/03/the-politics-of-anger/> (Erişim Tarihi:15.03.2016).

²² Washington Konsensüsü ilk olarak John Williamson tarafından kullanılan ve yine kendisi tarafından belirlenmiş olan IMF, Dünya Bankası ve Amerikan Hazine Bakanlığınca ekonomik kriz yaşamış öncelikle Latin Amerika ve bilahare gelişme yolundaki ülkelere önerilen 10 adet ekonomik politika reçetesinden oluşan standart reform paketidir. Yani bu kurumların bir araya gelip üzerinde anlaştıkları ve açıkladıkları bir şey değildir. Bu reçetede mali disiplin, kamu harcamalarının yüksek ekonomik dönüşü ve daha iyi gelir dağılımı sunan alanlara yönlendirilmesi, vergi reformu, faiz oranları serbestisi, rekabetçi döviz kuru, dış ticaret serbestisi, doğrudan yabancı sermaye girişinde serbesti, özelleştirme, pazara girişi engelleyen veya rekabeti kısıtlayan düzenlemelerin kaldırılması ve mülkiyet haklarına hukuki güvence sağlanması yer almaktadır.

1993 yılından sonra ise hiperküreselleşme (*hyperglobalisation*) olarak ayrıma tabi tutanlar da bulunmaktadır.²⁴

Yirminci yüzyılın son dönemlerinde dünyada siyasi, sosyal ve ekonomik ilişkilerin yaygınlaşarak gelişmesi, Soğuk Savaş yıllarında görülen politik ayrılıkların giderilmesini hızlandırmış ve bu gelişme bireyleri, şirketleri ve devletleri hızla etkileyerek yeni bir dünya düzeninin ortaya çıkmasına neden olmuştur.

Dünya, yirminci yüzyılın son kısmından başlayarak yirmi birinci yüzyıla yapılanma ve dönüşüm süreci içinden geçerek girmiştir. Son 20-30 yıllık dönemde gözlemlenen ve etkisini artan bir şekilde hissettiren bu gelişimin ana yönlendiricilerinin başında küreselleşmenin geldiği kolayca belirtilebilmektedir.

Ülkelerin, şahısların ve sivil toplum örgütlerinin bu sürecin dışında kalmaları imkânı olmadığından, aktörlerin süreçten azami derecede fayda sağlayabilmeleri, refahlarını artırabilmeleri ancak bu süreci doğru değerlendirmeleri, yorumlamaları ve algılamalarıyla mümkün olabilecektir.

Ülkelerin kalkınma durumları hangi aşamada olursa olsun, bilgisayar teknolojisinde tüm dünyayı direk etkileyen ve bigâne kalınamayan kapsamlı ve derin bir değişim, dönüşüm ve ilerleme süreci içinde bulunmaktadır. Bu çerçevede hızı artan teknolojik ilerleme, kişilerin öğrenme, bilgiyi elde etme ve bilgiyi kullanmalarını ciddi ölçüde değiştirmiş ve halen de değiştirmektedir.

²³ G. Kazgan, **Tanzimat'tan XXI. Yüzyıla Türkiye Ekonomisi: Birinci Küreselleşmeden İkinci Küreselleşmeye**, İstanbul, Altın Kitaplar Yayınevi, 1999, s. 277.

²⁴ A. Subramanian, M. Kessler, "The Hyperglobalization of Trade and Its Future" **Global Citizen Foundation Working Paper 3**, 2013, s. 4-5.

Dünya ekonomisinde yaşanan değişimin temel özelliğini mal, hizmet ve sermaye hareketlerinin önündeki engellerin tamamen kaldırılması ve bu şekilde ülkelerin dünya pazarıyla bütünleşmeleri yönündeki eğilimlerin hız kazanması şeklinde ifade edebiliriz. Global ekonomide artık ne sınırlar ne de uzaklık ekonomik aktiviteleri engellemektedir.²⁵

Dünya ekonomisinin gelişimine tarihi olarak bakıldığında ise bu gelişime ciddi katkı sağlayan dokuma tezgâhlarındaki baş döndürücü gelişmelerin 1730'lu yıllarda; demiryollarının 1820'lerde ve okyanus ötesi taşımacılığın ise 1830'lu yıllardan sonra başladığı görülmektedir.²⁶

Günümüz dünyasında ekonomik ilerlemenin kaynağının maddi sermayeden çok teknoloji ve bilgiyi üreterek işleyebilen işgücüne dönüştüğü; üretimde araştırma-geliştirme (ar-ge) ve üretim-geliştirme (ür-ge) çalışmalarının verimliliği artırmada en esaslı unsurlar olmaya başladığı görülmektedir. Ayrıca bilişim ve iletişimde meydana gelen ilerlemeler, şirketlerin planlama, üretme, dağıtma, ulaştırma ve yönetim kararlarında önemli değişikliklere kaynaklık etmektedir.

Acımasız bir uluslararası rekabetin bulunduğu dünya piyasasında mal ve hizmet sektörlerinin pazardan pay alma durumunu kalite ve/veya maliyet yanında tedarik sürecindeki hız da belirlemektedir. Bu durum teknolojinin çok yoğun bir şekilde kullanımını gerektirmektedir.

²⁵ M. Wolf, "Will the Nation-State Survive Globalization?" **Foreign Affairs**, Jan/Feb. 2001, Vol. 80 Issue 1, s. 178.

²⁶ E. Yeldan, 2001, s. 15.

II. Dünya Savaşı sonrasında oluşturulan ve ilerleyen sayfalarda değinilecek olan IMF, Dünya Bankası ve 1994 yılı sonunda DTÖ'ye dönüşen GATT gibi örgütlerin çabaları, teknolojik ilerlemelerin getirdiği bu durumun uluslararası hukuki temelini oluşturmuş ve halen de oluşturmaya devam etmektedir.

Küreselleşme sürecinde, yukarıda sayılan örgütlerin katkısıyla ve önerisiyle uygulanmakta olan politikalar sonucunda mevcut engellerin ciddi şekilde azalması sözkonusu olmuştur. Özellikle finans, dış ticaret ve yabancı sermaye alanında meydana gelen liberalleşme çabaları, dünya ülkelerinin daha açık ve serbest bir ekonomik model uygulamalarına ve dünya piyasasına uygun hareket etmelerine neden olmaktadır. Ancak bu serbestleşme her zaman ülkelerin çıkarına olmamış Asya, Rusya, Meksika ve Brezilya krizleri ile 2001 yılında Türkiye'nin karşılaşmış olduğu krizler ile 2007 Temmuz ayında başlayan ve 2008 Eylül ayında *Lehman Brothers* adlı ABD merkezli finans şirketinin batmasından sonra dünya çapında etkili olan ABD merkezli krizde de görüldüğü gibi ülkeler ticari ve özellikle finansal serbestleşmeden ciddi zarar görmüştür. Ancak bu krizler sonucunda bazı ülkeler zarar görürken bazı kuruluşlar da fayda sağlamıştır. Bu durumla ilgili olarak 2001 yılında Nobel Ekonomi Ödülü alan iktisatçı Joseph E. Stiglitz aşağıdaki görüşünü ifade etmektedir:

*“Sermaye piyasasının liberalleştirilmesi küresel ekonomik istikrara katkıda bulunmayabilir ama Wall Street için uçsuz bucaksız yeni piyasalar açmıştır.”*²⁷

²⁷ J. E. Stiglitz, **Küreselleşme: Büyük Hayal Kırıklığı**, İstanbul, Plan B Yayınları, 2002, s. 233.

Dünya ekonomisindeki gelişme incelendiğinde küreselleşmenin ticaret, üretim ve mali kesim olmak üzere üç ana alanda ilerlemekte olduğu müşahade edilmektedir. Küreselleşme nedeniyle üretim yapısında ve işbölümü kalıplarında değişiklikler meydana gelmiş ve ülkeler arasındaki rekabet ki esasen firmalar arasındaki rekabet de denebilir, daha da acımasız bir hal almaya başlamıştır.

Rekabetin artarak yoğunlaşması, finans kapitalin büyük boyutlara ulaşarak yeni pazarlar bulma ihtiyacı, uluslararası sermayenin yatırım yapacak ülke araması ve gelişme yolundaki ülkelerin yabancı sermayeye olan ihtiyacı ülkelerin mevcut hukuki düzenlemelerinin benzer hale getirilmesini, bir örnekletirilmesini ihtiyaç haline getirmiş ve bu düzenlemelerle piyasaların liberalleştirilmesi amaçlanmıştır.

Her ne kadar sonuçlanmamış olsa da ilk başlarda DTÖ bünyesinde çalışmaları yapılan bilahare OECD nezdinde müzakereleri sürdürülürken Nisan 1998 yılından itibaren duran²⁸ ve sonunda tekrar DTÖ'ye devredilen, yabancı yatırımlara standart getirmeyi ve ülkeler tarafından uygulanan engelleri kaldırmayı amaçlayan Çok Taraflı Yatırım Anlaşması (*Multilateral Agreement of Investment - MAI*) bunlardan biridir.

Tarihi süreçte ticaretteki küreselleşme çok sayıda ülkenin piyasa aktörü olarak uluslararası ticarete katılması ve bunun sonucu olarak uluslararası ticareti düzenleyen kuralların yeknesaklaştırılması ve bu kuralların uygulanmasının zorunlu

²⁸ <http://www.oecd.org/investment/internationalinvestmentagreements/multilateralagreementon-investment.htm> (Erişim tarihi:22.10.2015).

kılınmasını gerektirmektedir. Bunun için uluslararası örgütlerin oluşturularak zorlayıcı bir mekanizmanın meydana getirilmesi gerekmiştir.

Bu mekanizmanın dünyaya gelişini 30 Ekim 1947 tarihinde 11'i gelişme yolundaki ülke olmak üzere 23 imzacı devlet²⁹ tarafından meydana getirilen GATT sistemi olarak belirlemek mümkün olmakla birlikte, 1995 yılında oluşturulan DTÖ sayesinde, uluslararası ticarete çok daha derin, etkin ve kurallara uyulmaması durumunda zorlayıcı bir hukuki altyapı kazandırılması mümkün olabilmıştır.

Küreselleşmenin hem sonucu hem de nedeni olduğunu belirttiğimiz ülkeler arasındaki bütünleşme çabaları da son dönemde hızlanmıştır. İlk örneği Avrupa ülkeleri arasında 1957 yılında Avrupa Ekonomik Topluluğu (AET) olarak başlayan ve Türkiye'nin de kayıtsız kalamadığı bu ekonomik ve ticari birlikteliklere günümüzde Avrupa Birliği (AB), Asya Pasifik Ekonomik İşbirliği (*Asia-Pacific Economic Cooperation - APEC*), Kuzey Amerika Serbest Ticaret Anlaşması (*North American Free Trade Agreement - NAFTA*), Güney Ortak Pazarı (*Mercado Comunal Sur - MERCOSUR*), Trans-Pasifik Ortaklığı Anlaşması (*Trans-Pacific Partnership - TPP*) gibi örnekler verilebilir. Bunların yanında ABD ve AB arasında müzakereleri devam eden Trans-Atlantik Yatırım ve Ticaret Ortaklığı (*Transatlantic Trade and Investment Partnership - TTIP*) diğer büyük çaplı ticari anlaşma olacaktır.

Yukarıda sayılan bu çok taraflı bütünleşme çabaları yanında ülkeler arasında çok sayıda ikili serbest ticaret anlaşması da bulunmaktadır. Bu bağlamda Türkiye'nin

de 18 ÷lkeyle serbest ticaret anlaşması yürürlükte bulunmaktadır. Bu konuya ilişkin değeriendirme ilerleyen bölümlerde yapılacaktır.

Ticaretin küreselleşmesinde bilişim ve ulaştırma alanındaki teknolojik ilerlemelerin katkısı yadsınamaz bir gerçektir. Son dönemde yaygınlaşan ve artan internet kullanımının katkısıyla elektronik ticaret büyük bir hızla gelişmiş ve ticari işlemler kolaylaşarak dünya ticaretinin hızla artması söz konusu olmuştur.

Üretimin küreselleşmesinde, uluslararası şirketlerin dünya üretimi içindeki paylarının yükselmesi, bu şirketlerin dünyanın her yerinde yatırım yaparak üretim tesisleri kurması ve üretimde kullandıkları hammadde ve yarı mamulleri yine dünyanın çeşitli yerlerinden tedarik etmesi şeklinde ortaya çıktığı gör÷lmektedir.³⁰

Bu süreçte emeğin tamamıyla serbest bir şekilde dolaşımı sağlanamamış ancak az gelişmiş ÷lkelerden gelişmiş ÷lkelere çok ciddi oranda m÷lteci akını başlamıştır. Bu şekilde, göç yollarında karşılaşılan trajediler olayın çok ciddi başka bir boyutunu oluşturmakla birlikte, az gelişmiş ve gelişmiş ÷lkeler arasında emeğin ÷lkeler arasında dolaşımı, en azından bir ölçüde, sağlanır olmuştur. Birleşmiş Milletler M÷lteciler Yüksek Komiserliğine göre 2015 yılında evlerinden yurtlarından edilen kişilerin sayısı 60 milyona yaklaşmıştır. Diğer bir ifadeyle bu sayı dünyadaki

²⁹ S. Al.Shraideh, “The Participation of developing Countries in the Dispute Settlement System of the WTO” Macquarie University, School of Law, Thesis for the Degree of Doctor of Philosophy, Sydney, 2010.

³⁰ ----- **Türkiye Dış Ticaret Stratejisi**, 2002.

her 122 kişiden birinin evlerinden yurtlarından edildiğini ifade etmektedir. Bu rakamın on yıl önce 37,5 milyon kişi olduğu belirtilmektedir.³¹

Bununla birlikte küresel şirketlerin başka bir ülkede yatırım yapması sonucunda, ülke ve şirket kültürüne bağlı olarak yatırım yapan ülkenin yatırım yapılan ülkedeki şirketin her düzeyinde kendi vatandaşlarını çalıştırdığı görülebilmektedir. Örneğin Rusya’da yatırım yapan Türk şirketlerinin hemen hepsi her kademede Türk çalışan istihdam etmektedir. Türkiye’de son yıllarda yatırımlarını artıran petrokimya alanında faaliyet gösteren Hintli bir şirketin üst düzey çalışanları Hintlidir. Burada belirtilmesi gereken ülkelerin tüm sektörler için bu serbestliği sağlamadıkları hususudur. Sonuçta nitelikli iş gücünün, nitelikli emeğin ülkeler arasında serbest dolaşımının küresel şirketler yardımıyla bir ölçüde sağlandığı görülmektedir. Ayrıca ABD, Kanada, Avusturalya, Almanya gibi bazı gelişmiş ülkelerin göçmen politikaları da emeğin dolaşımına bir ölçüde katkı sağlamaktadır.

Diğer yandan emek haricindeki üretim faktörlerinin serbestiyeti yönünde daha liberal bir durum ortaya çıkmaktadır. Uluslararası sermaye yatırımları hızla artarken fabrikaların maliyetin en düşük olduğu yerlerde kurulmasına gayret edilmekte ve başkaları adına üretim, fason üretim, konusunda artış görülmektedir.

Üretim zinciri daha karmaşık yapı arz ederek çok sayıda ülke üretim sürecinde yer almaktadır. Artık üretimin bir bölümü bir ülkede, diğer bölümleri ise diğer ülkelerde yapılabilmektedir.

³¹ <http://www.unhcr.org.tr/?content=640> (Erişim tarihi:10/12/2015).

Böylece, dünya üretimi iç içe geçmiş ve bütünleşmiş hale gelmektedir. Artık yerli malı kavramı da önemini yitirmeye başlamıştır. Örnek olarak Türkiye hem kendi firmaları hem de yurt dışındaki diğer firmalar için üretmiş olduğu LCD televizyonları ihraç etmektedir. Ancak Türkiye’de üretilen bu televizyonların ekranı yurt dışından gelmektedir. En önemli parça olan ekranın ithal edilmesi nedeniyle bu televizyonların Türk Malı vasfı kazanmasında zorluklar bulunmaktadır.

Büyük sermayedar grupların sermaye kârlarını maksimize etme çabaları, sermayenin; kârın ve verimliliğin en yüksek olduğu ülkelere doğru akmasına neden olmaktadır. Bu durumu mali küreselleşme olarak ifade etmek mümkündür.

Mali küreselleşmenin artmasında fon fazlası olan ülkelerin yanında fon ihtiyacı olan ülkelerin de etkisi görülmektedir. Sermaye fazlası olan gelişmiş ülkeler kazancın yüksek olduğu ülkelere yönelik gönderide bulunmakta, sermaye eksikliği olan ülkeler de kaynak elde edebilmek için gönüllü veya gönülsüz bir şekilde liberal düzenlemelere gitmek durumunda kalmaktadır.

IMF gibi uluslararası aktörlerin ülkeler arasındaki farklılıkları giderme yönündeki gayretleri de mali alandaki küreselleşmeyi hızlandıran bir unsur olmuştur. Gelişme yolundaki ülkeler ve az gelişmiş ülkeler finansman ihtiyacını karşılayabilmek için finansal serbestleşmeyi benimsemek durumunda kalmışlar ve bu şekilde finansman ihtiyaçlarını gidermişlerdir. Ancak bu durum borç krizlerini de beraberinde getirmiştir.³²

³² Ş. Yılmaz, “Dünya Ekonomisi ve Türkiye: Globalleşme, Liberalizasyon ve Kriz” **Türkiye Ekonomi Kurumu**, Tartışma Metni, 2012/4, s. 5.

1980'lerin sonunda dünya döviz piyasalarında dönen para 190 milyar ABD Doları iken 2000 yılında 1.700 milyar ABD Dolarına ulaşmıştır.³³

Günümüzde 5 trilyon ABD Doları olduğu belirtilen³⁴ döviz piyasasında dönen para dünya ticaret hacminin çok çok üstündedir. Bu rakamlar mali piyasalardaki gelişmeyi ve daha çok kazanma isteğini göstermesi açısından önemlidir.

Esasen ekonomik, ticari, finansal ve kültürel küreselleşmeye verilecek en güzel örnek Rusya'da çalışan bir Türk iş adamının kızı için Sibiry'a'daki bir şehirde almış olduğu oyuncak bebekte o dönem Rusya'da popüler olan Türk şarkıcı Tarkan'ın şarkısının yer almasıdır.

Diğer bir örnek olarak ise Fransa'da düzenlenen 2016 Avrupa Futbol Şampiyonasına katılan İsviçre'nin Alman Puma markalı ve Türkiye'de üretilen formasının, iddia edildiği üzere, İsviçre'de yapılan hatalı isim ve numara baskı işlemi nedeniyle maç sırasında yırtılmasının milyonlarca TV izleyicisi ve stattaki seyirciler tarafından izlenmesi verilebilir.

Küreselleşmenin artarak devam etmesi halinde çok muhtemeldir ki yukarıda verilen ilk akla gelen örneklerin sayısının artması ve benzeri ilginç örneklerle daha sık karşılaşmamız söz konusu olacaktır.

³³ E. Yeldan, 2001, s. 19.

³⁴ <http://www.reuters.com/article/us-global-fx-peaktrading-idUSKCN0VK1UD>.

C- Küreselleşmeye Etki Eden Ana Faktörler

1- Devletler ve Hükümetler

Kutsal Roma Germen İmparatorluğu, diğer Alman Prenslükleri, Fransa, İspanya, Hollanda ve İsveç arasında 30 yıl savaşlarını sona erdiren Vestfalya Anlaşmasının 1648 yılında imzalanması sonucunda uluslararası hukukun temel öznesi ve sistemin belirleyicisi olarak kabul edilen ulus devletler³⁵ uzun yıllar boyunca uluslararası ilişkilerde temel aktör olarak kabul edilmiştir.³⁶

Devletlerin, askeri ve ekonomik güç, yetişmiş insan gücü, doğal kaynaklar gibi sahip olduğu olanakların katkısıyla diğer aktörlerden daha fazla avantaja sahip olduğu ortadadır. Bundan sonra da diğer aktörlerin bu tür avantajlara sahip olmasının pek mümkün olamayacağı açıktır. Ancak günümüzde ekonomik birlikler, gümrük birlikleri, serbest ticaret anlaşmaları, G-7 (*Group of 7*) ve G-20 (*Group of 20*) gibi oluşumlar ve çok uluslu şirketler ile uluslararası örgütler bazı devletlerin uluslararası alandaki gücünü zayıflatmakta bazılarınıninkini ise artırmaktadır.

Başat güç olarak uluslararası arenada faaliyet gösteren devletlerin küreselleşmenin devamı konusundaki yaklaşımlarının sürdüğü, bu politikalara karşı çıkacak yeni bir baskın güç veya güçler ortaya çıkmadığı veya mevcut politikaların politika belirleyici devletlere zarar vermediği sürece pazar ekonomisine sahip, üretim

³⁵ B. N. Çetin, “Siyasi Küreselleşme Bağlamında Ulus Devlet Tartışmaları”, **Doğu Anadolu Bölgesi Araştırmaları**, 2008, s. 177.

³⁶ F. Keyman “Globalleşme, Uluslararası İlişkiler ve Hegemonya Sorunu”, **Ekonomik Yaklaşım**, Cilt 8, Sayı 27, Kış 1997, s.27-28.

ve ticari yapısı ile mali sistemi güçlü ve teknoloji üreten devletlerin faydasına olan küreselleşmenin belki de hızlanarak devam edeceği söylenebilir.

Diğer taraftan uluslararası örgüt olarak sayılamayacak olan belirli kıstaslar dikkate alınarak büyük devletler tarafından oluşturulan, daha çok uluslararası sorunlara odaklanmış olan G-7 ve uluslararası finansal istikrarın desteklenmesi için herhangi bir uluslararası organizasyonun sorumluluklarının ötesine geçen, uluslararası ekonomik işbirliği için birinci forum olan G-20 gibi bazı oluşumlar da, dünyanın karşılaştığı ekonomik sorunlara çözüm bulma yönüyle küreselleşmeye etki etmektedir.³⁷

Bir ölçüde güçleri zayıflayan devletler bu tür birliktelikler kurmak suretiyle uluslararası alanda güç kazanma çabası içerisine girmekte; G-20 oluşumunda görüldüğü gibi büyük devletler karar alma süreçlerine diğer devletleri de dahil ederek tespit edilen politikaların kabulünü kolaylaştırmaya çalışmaktadırlar.

2- Şirketler

Mal ve hizmet ticaretinin artarak ekonomik gelişmeye, diğer bir ifade ile zenginliğin ve toplam refahın artmasına, katkı sağlayan küreselleşme, en çok pazarlarını daha da genişleten, herhangi bir toprak parçası ile sınırlı olmayan *Bayer*, *Nestle*, *Michelin*, *Lever* gibi ilk örnekleri 1800'lü yıllarda ortaya çıkan çok uluslu/küresel şirketlere fayda sağlamıştır.³⁸

³⁷ <https://en.wikipedia.org/wiki/G20>; <http://www.g20.org/English/index.html> (Erişim Tarihi: 11.07.2016).

³⁸ D. Ü. Arıboğan, **Globalleşme Senaryosunun Aktörleri**, İstanbul, Der Yayınları, 1997, s. 169.

Aslında ekonomik güçleri ile bir çok devleti geride bırakan küresel şirketler için, ki bunlara küresel şirketlerden daha uzun bir geçmişe sahip olan bankaları da dahil etmek gerekir, küreselleşmenin artarak devam etmesi en uygun politika olarak ortaya çıkmaktadır.

Çokuluslu/küresel şirketler hem küreselleşmenin ana aktörü hem de küreselleşmeden kazançlı çıkan ana unsurudur.³⁹ Küresel şirketler bunun için politika belirlemekte ve temel hedefleri olan kâr maksimizasyonu adına kendi ülkelerini kullanmakta ve ülkeler de uluslararası alanda belirleyici unsurların ilk sıralarında ekonomik gücün yer alması nedeniyle şirketlerinin daha da güçlenmesi için bu işi gönüllü olarak yapmaktadırlar.

Örneğin ABD merkezli muz ticareti yapan *United Fruit Company*, ABD hükümetinin desteğini alarak faaliyetlerini engelleyen Guatemala hükümetini 1954 yılında devirmiştir.⁴⁰ Ayrıca aynı şirketin baskısı sonucu Türkiye'nin muz ithalatını serbest bıraktığı da belirtilmektedir.⁴¹

1999 tarihli UNDP İnsani Kalkınma Raporunda o dönemler için birçok uluslararası firmanın devletlerden ekonomik anlamda daha güçlü olduğu ve dünyadaki 100 ekonomiden 50'sinin ülke değil küresel firma olduğu belirtilmektedir.⁴² Bu durum günümüzde de değişmemiş olup 2012 rakamlarına göre dünyanın en büyük ekonomik birimleri sıralamasında 26. sırada yer alan ve sadece

³⁹ ----- **Globalisation and Regional Economies, Can OECD Regions Compete in Global Industries**, s. 60 ve 63.

⁴⁰ L. Allen, **Keseden Bankaya Tezgâhtan Borsaya**, İstanbul, Kitap Yayınevi, 2001, s. 35.

⁴¹ G. Kazgan, 1999, s. 164.

90 bin kişilik bir istihdamı bulunan *Royal Dutch Shell* firması Arjantin, Tayvan, Avusturya ve Güney Afrika gibi ülkelerin içerisinde bulunduğu 171 ülkenin üzerinde yer almaktadır. Diğer yandan 2000 yılında 100 ekonomik birim içerisinde 50 adet olan şirketlerin sayısı 2012 yılında 40'a düşmüştür.⁴³

Şirketlerin uluslararası ticaretteki etkilerinin ve dolayısıyla küreselleşmeye katkıda bulunmalarının göstergesi olarak, bu şirketlerin ülkelerin dış ticaretindeki yerlerine de bakmak gerekmektedir. Bu çerçevede, ABD'nin ihracatında sayıca ilk % 1'e giren firmaların ABD'nin ihracatının % 81'lik kısmını gerçekleştirmekte olduğu ifade edilmektedir. Yine ABD'nin ithalat ve ihracatının % 90'lık kısmı çok uluslu şirketler tarafından gerçekleştirilmektedir.⁴⁴ Küresel şirketler dünya ticaretinin 3 te 2'sini gerçekleştirmekte ve toplam yatırımın da % 80'i yine bunlar tarafından yapılmaktadır.⁴⁵ Küresel şirketler çoğunlukla otomobil, çelik, petrol, elektrikli ve elektronik aletler ile teknolojik ürünler üretmektedir.

Küresel şirketler daha çok kâr elde etme güdüsü nedeniyle genellikle gelişme yolundaki ülkelere yatırım yapmaktadırlar. Bu durum esasen küreselleşmenin derinleşerek genişlemesine de yardımcı olmakta ve Çin, G. Kore ve Tayland gibi gelişme yolundaki ülkelerden de küresel şirketlerin ve bankaların ortaya çıkmasına katkı sağlamaktadır. *Fortune 500*'de yer alan *IBM*, *Nestle*, *Airbus*, *Shell*, *The Coca*

⁴² ----- **Human Development Report 1999**, UN Development Program, New York, Oxford Un. Press, 1999, s. 32.

⁴³ ----- Corporate Clout 2013: Time for responsible capitalism, <http://www.globaltrends.com> (Erişim Tarihi: 22.01.2017).

⁴⁴ P. Antra; S. R. Yeaple, "Multinational Firms and the Structure of International Trade" **NBER Working Paper Series**, 2013.

Cola gibi şirketlerin % 95'inin merkezleri günümüzde gelişmiş ekonomilerde iken 2025 yılına gelindiğinde 50 büyük firmanın yarısının Çin'de yerleşik olacağı tahmin edilmektedir.⁴⁶

İsviçre Federal Teknoloji Enstitüsüne sunulan ve 37 milyon şirket ve yatırımcının içinden 116 ülkede faaliyet gösteren 43.060 uluslararası şirketin analiz edildiği doktora tezinde birçok şirket kümesine bölünmüş ağ olduğu ve 15.491 şirketten oluşan bunların en büyüğünün toplam uluslararası şirketlerin faaliyet kârının % 94'ünü oluşturduğu, 15.491 şirket arasında yer alan ve 110 tanesi *Barclays Bank, JP Morgan, The Goldman Sachs Group, AXA, Merrill Lynch, Deutsche Bank, Aviva, Credit Suisse* gibi mali kuruluş ve bankalardan oluşan 147 şirketin ise uluslararası şirketlerin toplam varlıklarının % 40'nı elinde bulundurduğu belirtilmektedir.⁴⁷

Burada araştırılması gereken diğer bir husus ise bu şirketlerin sahiplerinin kim olduğudur. Muhtemelen sahiplik bağlamında yapılacak bir inceleme sonrasında çok sayıda şirketin sahiplerinin de aynı olduğu sonucuna ulaşılabacaktır.

⁴⁵ ----- **Globalisation and Regional Economies, Can OECD Regions Compete in Global Industries**, s. 63.

⁴⁶ R. Dobbs ve diğerleri, "The Four Global Forces Breaking All the Trends", **The McKinsey Global Institute Research**, 2015.

⁴⁷ J. B. Glattfelder, "Ownership Networks and Corporate Control: Mapping Economic Power in a Globalized World" A dissertation submitted to the ETH ZURICH for the degree of Dr. sc. ETH Zurich, 2010; <https://www.newscientist.com/article/mg21228354.500-revealed--the-capitalist-network-that-runs-the-world> (Erişim tarihi:11.11.2015); <http://www.yeniyaklasimlar.org/m.aspx?id=1768> (Erişim tarihi:11.11.2015); <http://mappingignorance.org/2013/05/14/ownership-control-transnational-corporations-and-financial-power/> (Erişim tarihi:30.06.2016).

Şirketler ve bu şirketlerin sahiplerinin daha çok kazanç elde etmek için uluslararası ekonomik yapıyı kendi amaçları doğrultusunda şekillendirmek isteyecekleri veya istedikleri kolayca ifade edilebilecektir.

Küreselleşmeye etki eden faktörlerden şirketler ve kişilerin bir anlamda iç içe geçmiş bir yapı oluşturduğu olduğu da görülebilecektir.

Diğer yandan uluslararası ticarette en önemli konuların başında dünya çapında bir marka sahibi olmak gelmektedir. Marka sahibi olmak o ülkenin dünya ticaretinden ve ekonomisinden aldığı payı artırması ve kalkınmasına katkı sağlaması açısından, her ne kadar yerel şirketlerin küresel hale geldikten sonra başka ülkelere de yatırım yapması nedeniyle ilk ortaya çıktığı ülkenin dış ticaretine katkısı azalmaya başlasa da, gerekli bir husustur.

Türkiye'nin ne teknoloji alanında ne de diğer alanlarda, devlet tarafından çok sayıda ve tutarda teşvik verilmesine rağmen, bölgesel anlamda birkaç tane olan ama maalesef dünya çapında bilinir bir markası akla gelmemektedir. Bundan 15 yıl öncesine kadar herhangi bir uluslararası markası olmayan Tayvan'ın şu anda teknoloji alanında *HTC*, *Acer*, *Asus*, *Zyxel* gibi markaları bulunmaktadır. Güney Kore'nin *Samsung*, *Hyundai*, *LG* ve *Kia*; Çin'in ise *Lenovo* ve *Huawei* sayılabilecek önemli markalarıdır.

Dünya'daki en iyi 500 markaya yönelik yapılan araştırmaya göre 2015 yılının en değerli markası 128 milyar ABD Doları ile *Apple* ve ikinci sırada 81 milyar ABD

Doları ile *Samsung* yer almaktadır. (Başka bir çalışmada ise *Apple* yine ilk sırada, *Samsung* ise yedinci sırada yer almaktadır.)

Bu 500 firma arasında herhangi bir Türk markası ise maalesef bulunmamaktadır. Türkiye'ye yönelik yapılan çalışmada ise en değerli olarak bir banka ilk sırada yer almaktadır ve bu bankanın marka değeri 2,5 milyar ABD Dolarıdır.⁴⁸ Dünya çapındaki en değerli marka ile Türkiye'nin en değerli markası arasındaki fark çok dikkat çekici boyuttadır. Markalaşma, her ne kadar küresel ölçekte büyüyen markalar kendi ülkesi yerine daha çok kâr elde edeceği yerlere yatırım yapsalar da, bir ülkenin ticari gücü ve geleceği açısından ciddi önem arz etmektedir.

3- Uluslararası Örgütler ve Sivil Toplum Kuruluşları

Küreselleşme denince ilk akla gelen örgütler IMF, Dünya Bankası, UNDP, UNCTAD ve DTÖ'dür. Mal ve hizmet ticaretinin düzenleyici platformu olma özelliği gösteren DTÖ ilerleyen sayfalarda ayrıca değerlendirilecektir.

IMF ve Dünya Bankası; 1930'lu yıllarda yaşanan ekonomik kriz ve sonrasında uygulamaya konan dış ticaret ve döviz kuru politikalarındaki korumacı yaklaşımlardan kaçınılması, sermaye piyasasının bozulmadan düzenli işleyişi, İkinci Dünya Savaşının oluşturduğu yıkım sonrasında Avrupa'nın yeniden kurulabilmesi ve dünyanın ekonomik bunalımlardan kurtarılması için sermaye temin etme gayretlerinin bir cüzü olarak 1-22 Temmuz 1944 tarihlerinde ABD'nin New

⁴⁸ <http://brandirectory.com> ve <http://interbrand.com> (Erişim tarihi:21.11.2015).

Hampshire eyaletinin Bretton Woods kasabasında 44 müttefik ülkeden⁴⁹ gelen 730 delegenin katılımıyla yapılan BM Para ve Maliye Konferansının neticesinde ortaya çıkmıştır.⁵⁰ Bu konferansa katılan o dönemdeki iki güçlü ülke olan ABD ve İngiltere konferansı domine etmiştir. Türkiye ise bu konferansta yer almamış, bilahare 1947 yılında üye olmuştur.

Aslında Dünya Bankası 1944 yılında kurulmamıştır. O tarihte kurulmasına karar verilen kurum Uluslararası Yeniden Yapılanma ve Kalkınma Bankası (*International Bank for Reconstruction and Development - IBRD*) adındaki kurumdur.

IBRD günümüzde 5 kurumdan oluşan Dünya Bankası Grubunun bir birimidir. Dünya Bankası Grubunu oluşturan diğer birimler ise Uluslararası Kalkınma Birliği (*International Development Association - IDA*), Uluslararası Finans Kurumu (*International Finance Corporation - IFC*), Çoktarafli Yatırımlar Garanti Ajansı (*Multilateral Investment Guarantee Agency - MIGA*) ve Uluslararası Yatırım Anlaşmazlıkları Çözüm Merkezi (*International Centre for Settlement of Investment Disputes - ICSID*)'dir. Günümüzde Dünya Bankası dendiğinde ise IBRD ve IDA anlaşılmaktadır.⁵¹

⁴⁹ ABD, Avusturalya, Belçika, Birleşik Krallık, Bolivya, Brezilya, Çekoslovakya, Çin, Dominik Cumhuriyeti, Ekvator, El Salvador, Etiyopya, Filipinler, Fransa, Guatemala, Güney Afrika, Haiti, Hindistan, Hollanda, Honduras, Irak, İran, İzlanda, Kanada, Kolombiya, Kosta Rika, Küba, Liberya, Lüksemburg, Meksika, Mısır, Nikaragua, Norveç, Panama, Paraguay, Peru, Polonya, SSCB, Şili, Uruguay, Venezuela, Yeni Zelanda, Yugoslavya ve Yunanistan.

⁵⁰ <http://www.worldbank.org/en/about/archives> (Erişim tarihi: 11.05.2016).

⁵¹ <http://www.worldbank.org/en/about/history> (Erişim tarihi: 02.11.2015).

Bahsi geçen bu örgütlerden IMF ve Dünya Bankası izledikleri ve üyesi olan ülkelere önerdikleri politikalarla küreselleşmenin bir boyutu olan ekonomik ve ticari alanda serbestleşmeyi, gelişme yolunda olan ülkelerin kalkınma çabalarında en önemli unsur olarak ön plana çıkarmaktadırlar.

Diğer yandan, ekonomik büyümeye katkısına dair kanıt olmadığına yönelik bazı görüşler bulunmasına ve siyasi istikrar, ekonomik refah ve ileri derecede makro-ekonomik beceri elde edilinceye kadar serbest sermaye uygulamalarından kaçınılması tavsiye edilmesine⁵² rağmen sermaye piyasasının serbestleştirilmesi yönünde politikalar IMF tarafından üye ülkelere önerilmektedir. Diğer yandan gelişme yolundaki ülkeler için kısa dönemli sermaye akışlarının, tam finansal entegrasyona gitme sürecinde, vergilendirilmesi gerektiği de belirtilmektedir.⁵³

Örneğin Türkiye için yapılmış olan bir çalışmada uzun dönemde ekonomik büyüme ile finansal serbesti arasında negatif bir ilişki bulunduğu sonucuna ulaşılmış; ticari serbesti ile büyüme arasında ise pozitif bir ilişki olduğu sonucu ortaya çıkmıştır.⁵⁴

Türkiye tarafından da uygulanmış bulunan IMF reçeteleri gelişme yolundaki çok sayıda ülke tarafından uygulanmıştır. Bu programlar çerçevesinde IMF, ulusal

⁵² G. Kazgan, 1999, s. 230.

⁵³ M. Wolf, 2001, s. 183.

⁵⁴ S. Yapraklı, “Ticari ve Finansal Dışa Açıklık ile Ekonomik Büyüme Arasında İlişki: Türkiye Üzerine Bir Uygulama” *İ.Ü. İktisat Fakültesi Ekonometri ve İstatistik Dergisi*, Sayı 5, 2007, s. 82.

ekonomileri ticarette ve finasta serbestiyete geçmeye, kamu harcamalarını kısma, devleti ekonomik alandan çıkarmak amacıyla özelleştirme yapmaya zorlamaktadır.⁵⁵

Dünya Bankası, IMF ve Dünya Ticaret Örgütünden meydana gelen sacayağının dünya ekonomilerinin gelişmiş ülkelerin istediği doğrultuda yapılanmasını sağlamayı amaçladığı belirtilmektedir. Bu örgütlerin temel işlevleri ülkelerin küresel ekonomiye entegrasyonlarının sağlanmasıdır. Ayrıca bu örgütler tarafından ihracatın büyüme açısından tek yol olduğu şeklinde de önerilerde bulunmaktadır.

İletişimde internet ve uydu teknolojilerinin gelişimi sonucunda meydana gelen ilerleme insanlar arasındaki etkileşimi artırmıştır. Etkileşimin artması ve coğrafi sınırların öneminin ciddi oranda azalmasıyla yeni güç odakları meydana çıkmaya başlamıştır. Bunlardan bir tanesi uluslararası örgütler olup bunların sayısı artmış ve uluslararası arenada devletlerin yanında etkin rol oynamaya başlamışlardır.

Öte yandan yukarıda bahsedilen örgütler yanında onlar kadar hatta belki daha da önemli olan *Council on Foreign Relations*, *Brookings Institution*, *Cato Institute* ve *RAND Corporation* gibi ABD merkezli ve *Chatham House* gibi İngiltere merkezli politik ve ekonomik alanda faaliyet gösteren düşünce kuruluşlarının da küreselleşmeye etki ettiklerini belirtmek gerekmektedir.

⁵⁵ B. Ülman, **Uzun Süreçte Küreselleşme: Bir Sihirli Kavramı Tarihteki Yerine Koyma Denemesi**, Der. Meryem Koray, YTÜ Stratejik Araştırma Merkezi Yayınları, 2001.

4- Teknoloji

Dünya çapında yaygınlaşan ve gelişen bilgisayar teknolojisi bilgi ve para transferlerini kolaylaştırarak ülkeler ve insanlar arası etkileşimin hızlanmasına neden olmakta ve mal ve hizmet ticaretinin artmasına katkı sağlamaktadır. En uzak mesafelerin bile artık bir “klik” ötede şeklinde ifade edilmesi mümkün olmaktadır. Örneğin Ankara Ostim (Ortadoğu Sanayi ve Ticaret Merkezi) Organize Sanayi Bölgesinde (OSB) iş makinaları için dişli yedek parçası üretiminde faaliyet gösteren küçük ölçekli bir firma e-posta yoluyla Afrika ülkelerinden talep alabilmekte ve torna tezgâhında ürettiği parçayı kargo ile alıcısına gönderebilmektedir.

Esasen küreselleşmeye katkıda bulunan en önemli teknolojik gelişmenin başında internette görülen hızlı gelişme olduğu kolayca söylenebilir. Sınırlar arası internet trafiği 2005 yılından 2012 yılına 18 kat artış göstermiştir.⁵⁶ İletişim teknolojilerindeki gelişmelerin bir alt başlığı olarak da değerlendirilebilecek olan internet sadece insanlar arasındaki iletişimi ve bilgiye ulaşımı değil mal ticaretini de ciddi ölçüde kolaylaştırarak ticari küreselleşmeye olumlu etkide bulunmaktadır.

Örneğin telefonun keşfedilmesinden 50 yıl sonra Amerikan evlerinin % 50'sinde telefon bağlanmışken ve ABD'de radyo 38 yılda ancak 50 milyon dinleyiciye ulaşabilmişken günümüzün en popüler uygulamalardan olan Facebook ilk yılında 6 milyon kullanıcıya ulaşmış ve bu sayı 5 yıl içinde 100 kat artmıştır.⁵⁷

⁵⁶ J. Manyika ve diğerleri, “Digital Globalization: The New Era of Global Flows”, **The McKinsey Global Institute Research**, 2016, s. 6.

⁵⁷ R. Dobbs ve diğerleri, 2015.

2015 yılında *Facebook*'un 1,5 milyar, *YouTube* ve *WhatsApp*'ın ise birer milyar aktif kullanıcısı bulunmaktadır.⁵⁸

İletişim teknolojisi sadece gelişmiş ülke ve bölgeler için değil Afrika kıtasında bile hızlı bir şekilde gelişme göstermektedir. Örneğin 1998 yılında Afrika kıtasındaki insanların sadece % 9'u cep telefonu kapsama alanındayken bu oran 2012 yılında % 63'e ulaşmıştır.⁵⁹

Günümüzde insanlar artık anlık ve sınırsız bir şekilde iletişim kurma imkânına sahip olmuştur. 1990'lı yıllarda dünya nüfusunun sadece % 3'ü cep telefonu sahiyken günümüzde 3 te 2'si cep telefonu sahibi olmuş ve 3 te 1'i de internete erişebilir hale gelmiştir.⁶⁰ 2016 yılının ilk çeyreğinde dünya çapında 349 milyon akıllı telefon satışının gerçekleştirildiği belirtilmektedir.⁶¹ Diğer yandan İletişimdeki artışın tersine olarak iletişim ücretleri dramatik olarak azalmıştır. Örneğin üç dakikalık Londra-New York görüşmesinin 1930 yılında fiyatı 250 ABD Doları iken günümüzde birkaç cent tutmakta⁶²; hatta görüşmeler internet üzerinden bedava yapılabilmektedir.

Diğer yandan ulaştırma alanında meydana gelen teknolojik ilerlemeler ve artan rekabet ortamı da ulaşım maliyetlerinin azalmasına yol açarak küreselleşmenin hızlanmasına yadsınamayacak ölçüde katkıda bulunmuş ve bulunmaktadır. Ayrıca

⁵⁸ J. Manyika ve diğerleri, "Global Flows in a Digital Age: How Trade, Finance, People and Data Connect the World Economy", **The McKinsey Global Institute Research**, 2014, s. 1.

⁵⁹ <https://www.weforum.org/agenda/2016/05/mobile-phones-are-fostering-political-freedom-in-africa>, (Erişim Tarihi: 06.06.2016).

⁶⁰ R. Dobbs ve diğerleri, 2015.

⁶¹ <https://knoema.com/infographics/mhcgpyb/the-largest-smartphone-vendors-in-the-world?...> (Erişim Tarihi: 23.06.2016).

gazete, dergi, bilgisayar, programları gibi bazı ürün ve hizmetlerin taşınması artık elektronik ortamda yapılmakta; ilaveten teknolojik gelişme aynı zamanda ürünlerin hafiflemesine de katkıda bulunarak taşıma maliyetlerinin azalmasına neden olmaktadır. Örnek olarak 1970 yılında ithalatta % 8 civarında maliyet oluşturan taşımacılık, aşamalı olarak 2002 yılında % 3 seviyesine kadar inmiştir.⁶³ Bu şekilde mal ve hizmet ticareti ciddi anlamda artmaktadır.

Teknolojik gelişme üretim anlamında ise daha çok makineleşmeye neden olarak daha az maliyetle daha çok üretim ve daha çok kazanç elde edilmesine yardımcı olmaktadır. Burada ekonominin dijitalleşmesi kavramına da değinmek faydalı olacaktır. Günümüzde artık dördüncü sanayi devriminden bahsedilmektedir. İlki buharlı motorlar, ikincisi elektrifikasyon ve seri üretim, üçüncüsü bilgisayar ve dördüncüsü de internet, telefonlar, robotlar, 3-D yazıcılar, sürücüsüz arabalar, birbirleriyle konuşan makineler, siber silahlar ve dronlarla kombine olan bilgi teknolojisindeki gelişmeleri kapsayan dijital devrimdir. Önümüzdeki yıllarda dijital devrim yardımıyla sanayi üretimindeki verimlilikte ve etkinlikte artış görülecektir. Dijitalleşme klasik sanayi kollarındaki işçiler için risk oluşturacak, ancak yeni iş kollarının ortaya çıkmasına da yardımcı olacaktır.⁶⁴

⁶² M. Wolf, 2001, s. 181.

⁶³ ----- **Why has world trade grown faster than world output?**, Bank of England Quarterly Bulletin, Autumn 2004, s. 314.

⁶⁴ C. Degryse, “Digitalisation of the Economy and Its Impact on Labour Markets”, **European Trade Union Institute Working Paper**, 2016, s. 19, 21, 23.

Diğer yandan sanayide yaşanan dijitalleşme eğiliminin bunu yakalayamayan ülkelerde sanayisizleşmenin hızlanmasına neden olabileceği de belirtilmektedir.⁶⁵

5- Kişiler

Esas olarak tüm ekonomik birimlerin, aktörlerin ve düşüncelerin arkasında insan vardır. Küreselleşme kavramı içerisinde kişiler, diğer aktörlerle, özellikle de uluslararası örgütlerle iç içe geçmiş bulunmaktadır. IMF'nin çekirdek kadrosunun çoğu sermaye dünyasından gelmez ve bu kadrolar sermayenin çıkarlarına iyi hizmet etmekte ve IMF'den ayrılınca sermaye piyasasında yüksek gelirli işlere geçmektedir.⁶⁶ Küreselleşmeden en çok yararlanan grupların başında gelen finans sektörü bu şekilde uluslararası sistemin devam etmesine yardım etmektedir.

Ayrıca dünyanın en etkili ekonomik kurumları arasında yer alan Amerikan Merkez Bankasının uzun süre başkanlığını yapan Alan Greenspan *Institute for International Economics* adlı kuruluştaki yapmış olduğu konuşmada küreselleşmeyi desteklemekte ve küreselleşmenin yaşam standardını yükselten bir güç olduğunu, gelişme yolundaki ülkelerin buna daha fazla ihtiyacı bulunduğunu, dünya ticaret sistemindeki tüm katılımcıların hayat standardını yükseltmek için fırsatlar sunduğunu belirtmektedir.⁶⁷

Bunun yanında ticari alandaki düzenlemelerin odak noktası olarak en önemli konumda bulunan DTÖ'nün 2005-2013 yılları arasında görev yapan Genel Sekreteri

⁶⁵ <http://geturkiyeblog.com/sanayinin-dijitallesmesi-gelisen-ekonomiler-icin-ne-anlama-geliyor/...> (Erişim Tarihi: 13.07.2016).

⁶⁶ J. E. Stiglitz, 2002, s. 234.

⁶⁷ <http://www.piie.com/publications/papers/paper.cfm?ResearchID=425> (Erişim tarihi: 11.11.2015).

Pascal Lamy daha önce 1999-2004 yılları arasında AB Ticaret Komiseri olarak görev yapmış, ayrıca anılan kişi 1999 yılında özelleştirilmesine kadar *Credit Lyonnais* adlı bankada CEO olarak görev almıştır.⁶⁸ DTÖ'nün Lamy'den önceki Genel Sekreteri olan ve 1999-2004 tarihleri arasında görev yapan Supachai Panitchpakdi de Tayland'da bankacı ve sonrasında ticaret bakanı olarak görev yapmış, *Globalization and Trade in the New Millenium* başlıklı kitap yazmıştır.

Hali hazırda 1 Ekim 2013 tarihinde 4 yıl için DTÖ Genel Sekreterliği görevine getirilen Brezilyalı Roberto Azevedo ise ilk diplomatik görevini ABD'de ifa etmiş, bilahare ilerleyen yıllarda Doha Round ve MERCOSUR müzakerelerinde Brezilya'nın Baş Müzakerecisi olarak görev almasının sonrasında Brezilya'nın Cenevre Daimi Temsilciliği görevinde bulunmuştur. Serbest ticarete yönelik çok sayıda konferans veren Azevedo'nun *Reflections from the Front Line* ve *Brazil and Dispute Settlement in the WTO* adında iki yayını bulunmaktadır.

Görüldüğü üzere uluslararası kurumların başındaki kişiler de küreselleşmeyi yeterince desteklemektedir.

6- Basın

Basın olarak adlandırdığımız gazete, dergi, radyo, televizyon ve internet vasıtasıyla insanlar görüşlerini açıklayabilmekte ve haber alma özgürlüklerini kullanabilmektedirler. Aynı zamanda bunlar sayesinde geniş halk kitleleri üzerinde etkili bir şekilde propaganda yapılması söz konusu olabilmektedir. Her ne kadar

⁶⁸ http://www.wto.org/english/thewto_e/dg_e/pl_e.htm (Erişim tarihi:01.10.2015).

teknoloji insanların farklı görüş ve düşüncelere ulaşmalarını kolaylaştırmış olsa da geniş halk kitlelerine ulaşan, yüksek baskı sayısı veya yüksek izlenme oranına sahip olan basın yayın organlarının temel olarak küreselleşme konusunda destekleyici tavır takındıkları söylenebilir.

Örneğin *The Economist* dergisinde dünya ekonomisinin daha fazla bütünleşmiş olduğu, ancak bunun yeterli olmadığı; bütünleşmenin malların, hizmetlerin, sermayenin ve emeğin serbest dolaşımı ile hükümetlerin milliyetlerine bakmaksızın firmalara eşit biçimde davranması neticesinde sağlanacağı belirtilmektedir.⁶⁹

Ayrıca basın yayın organlarının çoğunun sahibinin aynı zamanda şirket sahibi olması nedeniyle küreselleşme konusunda göstermiş oldukları tavrın şaşırtıcı olmadığı da açıktır.

7- Terörizm, Savaş, İç Karışıklıklar ve Göçler

Aslında bu başlıkta sayılanların küreselleşmeye etki eden faktörler olarak sayılması doğru olmayabilir. Ancak yine de değinmek faydalı olacaktır.

Uluslararası arenada önceden devletlerarası ilişkilerin ve uluslararası yapının ana belirleyicilerinden olan savaş yerine zaman zaman farklı enstrümanlar kullanılabilmektedir. Bu enstrümanlardan bir tanesi de terörizmdir. Artık devletler dış siyasi amaçlarını terörizm yoluyla da gerçekleştirmeye çalışmaktadırlar.

⁶⁹ D. C. Korten, *Dünyayı Yöneten Şirketler*, Çev: Mustafa Cesar, İstanbul, Etkileşim Yayınları, 2008, s. 157.

Buna karşıt olarak bazı büyük devletler de terörizmi destekleyen ülkelere yönelik olarak müdahalede bulunmaktadır. Bu nedenle daha önce yerel düzeyde olan terör faaliyetleri artık ülke sınırlarını aşmakta ve çoğunlukla uluslararası boyut kazanmaya, diğeri bir ifadeyle küreselleşmeye başlamaktadır.

Diğeri yandan küreselleşmenin getirdiğı siyasi ortam ve özgürlükçü anlayış neticesinde ortaya etnik terörizmin çıktığı da belirtilmektedir.⁷⁰ Ancak bu durumun küreselleşmenin en azından yoğun terör faaliyeti olan bölgelerde yavaşlamasına neden olduğu söylenebilir. Ayrıca ülkelerin terör faaliyetlerine yönelik mücadele için ayırmak durumunda oldukları kaynaklar nedeniyle ekonomik açıdan istenen seviyelerin yakalanmasında gecikmeler olmaktadır. Örnek olarak Türkiye'nin PKK ile mücadele için kullanmış olduğu muazzam kaynak ekonomiye kanalize edilebilmiş olsaydı ekonomik açıdan bu günkü durumdan daha ileri bir noktada olacağımız kolayca söylenebilecektir.

Savaşlar ve iç karışıklıklar bunların yaşandığı bölgeler açısından küreselleşmeyi olumsuz yönden etkilemektedir. Dolayısıyla yukarıda saydığımız aktörler küreselleşmeye olumlu etkide bulunurken terörizm, savaşlar ve iç karışıklıklar olumsuz etkide bulunmaktadır.

⁷⁰ İstatistik sitesi Knoema tarafından 2015 yılında deniz yoluyla 1.015.078 kişinin Avrupa'ya geçiş yaptığı, 2016 yılında ise Avrupa'ya deniz yoluyla geçen 205.296 mülteciden 2.510'unun hayatını kaybettiğı belirtilmektedir. <https://knoema.com/infographics/jczodk/refugee-and-migrant-crossing-of-the-mediterranean-sea-2014-2016...> (Erişim Tarihi: 08.06.2016).

Diğer yandan terörizm, savaş ve iç karışıklıklar nedeniyle meydana gelen ve gelişmiş ülkelere yapılan göçler nedeniyle, konunun insani ve trajik boyutu⁷¹ çok önemli olmakla beraber, emeğin dolaşımının, serbest olmasa da, bir ölçüde sağlandığı ifade edilebilir.

Bir önceki paragrafta bahsedilen zorunlu göçler yanında ABD gibi düzenli olarak göçmen kabul eden ülkeler de bulunmaktadır. Bu tür göçlerin ekonomik gelişmişlik seviyesi yüksek olan ülkelere yapılması ve bunun son yıllarda ciddi oranda artmasının küreselleşmenin hızlandırıcılarından olan iletişim teknolojisinde meydana gelen ilerleme neticesinde olduğu ifade edilebilir.

Zorunlu olsun gönüllü olsun göçler ticaret ve sermaye akışlarıyla beraber ülkeler arasındaki ekonomik entegrasyonun artmasına yardımcı olmaktadır.

II - ULUSLARARASI TİCARET

A- Uluslararası Ticaret Teorileri

Uluslararası ticarete ilişkin görüşler çok daha eskilere gitmekle birlikte Adam Smith ve David Ricardo tarafından iki yüz yıl önce inşa edilen klasik dış ticaret teorileri günümüz dünyasında da önemini korumakta ve uluslararası iktisat kitaplarının ayrıcalıklı konuları arasında yer almaktadır.

Dış ticaret teorileri klasik dış ticaret teorileri, neo-klasik yaklaşım ve modern dış ticaret teorileri şeklinde sınıflandırmaya tabi tutulabilmektedir. Bu teorilerin

⁷¹ http://www.wto.org/english/thewto_e/dg_e/pl_e.htm (Erişim tarihi:01.10.2015).

hepsi esasen ülkelerin birbirleriyle ticaret yapmasının temelinde ne olduğuna dair sorulan sorulara cevap aramaktadır.

Teori, dış ticaretin temelinde ne olduğunu araştırırken, pratikte ülkelerin dış ticaret yapma amaçları olarak ödemeler dengesinin sağlanması, ekonomik kalkınmaya yardımcı olunması, hazineye gelir elde etmek, iç piyasanın düzenlenmesi, istihdam sağlamak gibi hususlar sayılabilir. Ülkeler neden dış ticaret yapmaktadır sorusunun cevabı olarak ülkeler arası fiyat farklılıkları, ülke içi üretimin yetersiz veya hiç olmaması ve mal farklılaştırması verilebilir.

1- Merkantilizm, Fizyokratlar ve Klasik Dış Ticaret Teorileri

17. ve 18. yüzyıllarda en gözde teori olarak göze çarpan ve birey yerine ulusun çıkarlarını dikkate alan Merkantilizm, ihracatın teşvik edilip ithalatın kısıtlanması gerektiğini ve dış ticaret fazlası vererek ülkenin altın ve gümüş stoğunun artmasının önemli olduğunu, yurt içi ticareti kısıtlayan engellerin kaldırılması gerektiğini savunmaktadır. O yıllarda ülkenin altını ne kadar fazla ise o ülke o oranda zengin olarak değerlendiriliyordu. Altın sayesinde kuvvetli ordular beslenebilir, daha fazla iş alanı oluşturulabilirdi.⁷²

Merkantilistlere göre değerli maden stoğunun artması savaşları finanse ederek ülkenin ekonomik ve siyasi gücünü yükseltmeye yardımcı olmaktadır. Bu nedenle Merkantilist düşünce devletin iç ve dış faaliyetlere müdahale etmesini

⁷² Z. Hatipoğlu, **Temel Uluslararası İktisat**, İstanbul, Beta, 1993, s. 11-12.

gerektirmektedir. Örneğin devletler bu dönemde altın ve gümüş ihracatını yasaklamıştır.⁷³

Merkantilist düşünce o yıllarda yeni yeni palazlanan ticari kapitalizmin çıkarlarıyla uyum göstermiştir. Devletler güçlenmek isterken ticaret erbabı da devletin korumasını talep ediyordu. Bu iki grup arasındaki çıkar birlikteliği günümüzde de devam etmektedir. Merkantilist düşüncenin uluslararası ilişkilere de yansması olmuş ve bu yansıma dış ticaretin devletlerarasında uyumu değil çatışmayı gerektirmesi şeklinde gerçekleşmiştir.⁷⁴

Merkantilist düşünceye bir tepki olarak Fransa’da Fizyokratlar ortaya çıkmıştır. Bunlar ticareti üretken bir faaliyet olarak görmemiş, tarımı önem verilmesi gereken ana sektör olarak değerlendirmişler⁷⁵ ve ticaret fazlası meydana getirme çabasının tarımsal üretime talebi azaltacağını, bunun da milletin zenginliğine olumsuz etkide bulunacağı öne sürmüşlerdir. Dış ticarete korumacılığı kabul etmemişlerdir.

Ekonomik gelişme sonrasında ortaya çıkan malların satılması ve yeni pazarlar bulunması gerekliliği Merkantilist düşüncenin bir kenara bırakılarak liberal düşüncenin savunulmasına yol açmıştır. Bu dönemde ticaret tüm ülkeler için fayda sağlamaktadır şeklinde bir anlayış ortaya çıkmıştır.

⁷³ H. Seyidoğlu, **Uluslararası İktisat**, İstanbul, Güzem, 1994, s. 4-5.

⁷⁴ T. İşgüden, M. Akyüz, **Uluslararası İktisat**, İstanbul, Evrim Kitabevi, s. 3.

⁷⁵ ----- **Ansiklopedik Ekonomi Sözlüğü**, Dünya Yayınları, İstanbul, 2010, s. 63.

Liberal düşüncenin temelini Adam Smith tarafından atıldığı kabul edilmiştir. Adam Smith'in uluslararası ticaret neden yapılır sorusuna yönelik açıklamaları Mutlak Üstünlük Teorisi olarak adlandırılmaktadır.

Buna göre bir ülke hangi ürünleri mutlak maliyetlere göre diğer ülkelerden daha uygun fiyata üretebiliyorsa o ürünlerin üretiminde uzmanlaşmaya gitmelidir. Bu teoride milletlerin üstün olduğu alanlarda uzmanlaşması önemlidir.

David Ricardo ise dış ticaret neden yapılır sorusuna, karşılaştırmalı üstünlükler cevabını vererek biraz daha ayrıntılı bir açıklama yapmıştır.

Karşılaştırmalı Üstünlük Teorisine veya diğer adıyla Mukayeseli Masraflar Teorisine göre bir ülke üretiminde nispi olarak üstünlüğe sahip olduğu ürünleri ihraç, nispeten üstün olmadığı ürünleri de ithal etmelidir. Diğer bir ifadeyle bir ülke tüm malları diğer bir ülkeden ucuza üretiyor olsa bile görece üstün olduğu malda uzmanlaşmaya giderek ticaret yapması her iki ülke için de kazançlı olacaktır.⁷⁶ Bu teori günümüz küreselleşme politikalarının ve DTÖ tartışmalarının temel argümanı olarak kullanılmaktadır.

Klasik iktisatçıların önemli katkılarından bir tanesi bir milletin gerçek zenginliğinin değerli madenlerden değil üretim güçlerinden geldiğini belirtmeleridir.⁷⁷

⁷⁶ D. Ricardo, **Siyasal İktisadın ve Vergilendirmenin İlkeleri**, Çev.: Barış Zeren, İstanbul, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, 2008, s. Xvii; S. Aren, **Ekonomi El Kitabı**, Ankara, İmge, 2014, s. 235.

⁷⁷ T. İsgüden, M. Akyüz, s. 4.

Uluslararası ticaret teorisinde standart iki - mallı, iki - ölkeli modeller kullanılmaktadır. Devlet müdahalesinin olmaması, tam rekabet piyasası ve taşıma masraflarının sıfır olması teorisinin öteki varsayımları arasındadır. Aslında bu varsayımların mevcudiyeti teorisinin günümüz dünyasında gerçeklikten uzak olduğunu ortaya koymakla beraber teori halen geçerliliğini korumakta ve uluslararası ticaret/ekonomi kitaplarında yer almaktadır.

Analizlerini arz faktörleriyle yapmış olan Smith ve Ricardo tarafından talep faktörü dikkate alınmamış; talep koşullarının üretim ve ihtisaslaşma üzerindeki etkileri göz ardı edilmiştir.⁷⁸ Bu husus daha sonraki iktisatçılar tarafından bir eksiklik olarak değerlendirilmiştir.

2- Neo-klasik Katkılar

Klasik dış ticaret teorilerine yöneltilen esaslı eleştiri, sadece emek - değer teorisini dikkate alması, bunun dışındaki faktörlerin maliyete ve dış ticarete etkisinin önemsiz/ihtimal edilebilir olarak değerlendirmesidir. Neo-klasik iktisatçılar emek yanında diğer faktörleri de içeren fırsat maliyeti kavramını kullanmış ve böylece esasa dokunmadan Ricardo modelinde değişikliğe gitmişlerdir.

Fırsat maliyeti kavramı -ki alternatif maliyet olarak da anılmaktadır- bir malın üretimini bir birim artırabilmek için gereken kaynakları serbest bırakmak üzere bir başka maldan vazgeçilen miktarı ifade etmektedir.

⁷⁸ E. M. Ünsal, **Uluslararası İktisat**, Ankara, İmaj Yayınevi, 2005, s. 78.

Dolayısıyla, maliyet, bir birim mal üretmek için gerekli olan kaynakların toplamıdır ve kullanılan faktörlerin parasal değerleri toplanarak hesaplanır. Bir malın fırsat maliyeti ise, o malın üretimini bir birim artırmak için gereken kaynakları serbest bırakmak üzere, başka bir malın, üretiminden vazgeçilmesi gereken miktara eşittir. Bu şekilde bir malın üretim maliyeti vazgeçmek zorunda kalınan diğer malın cinsinden belirtilebilmektedir.⁷⁹

Neo-klasik iktisatçılardan Marshall, temsili balyalar kavramıyla Ricardo modelini iki mallı olmaktan çıkarmış, maliyeti etkileyen unsur olarak emeğin yanına sermayeyi de eklemiştir. Haberler ise malların değerini ölçmede, fırsat maliyeti kavramını kullanarak, emek-değer kuramını devre dışı bırakmıştır.⁸⁰

1930’lu yıllara gelindiğinde, dış ticaret teorileri alanında karşılaştırmalı üstünlükler kuramı bir adım öne geçmiştir. Ancak bu kuram emek verimliliği üzerinde farklılık meydana getiren etmenler üzerinde durmamış ve ülkeler arasında neden yurt-içi fiyat farklılıkları çıkıyor sorusunun cevabını vermemiştir.⁸¹

Bu eksikliklerin giderilmesi yönünde Heckscher ve Ohlin’in katkıları olmuştur. Bu kişilerin adıyla anılan ve diğer bir ismi de Faktör Donatımı Teorisi olan teori bir ülke üretim faktörlerinden hangisinde bir zenginliği varsa, üretimi o faktörün yoğun kullanımını gerektiren ürünlerde karşılaştırmalı üstünlük elde

⁷⁹ T. İşgüden, M. Akyüz, s. 11.

⁸⁰ Y. Bayraktutan, “Bilgi ve Uluslararası Ticaret Teorileri” **Cumhuriyet Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi**, Cilt 4, Sayı 2, 2003, s. 178.

⁸¹ E. Kebapçı, “Avrupa’dan Türkiye’ye Paslanmaz Çelik Hammadde İthalatını Etkileyen Rejimlere Genel Bir Bakış” T.C. Kocaeli Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü Yüksek Lisans Tezi, Kocaeli, 2010, s. 21.

edeceğini öne sürmektedir.⁸² Dolayısıyla, deneysel olarak geçerli olmayan bu teoriye göre ilgili ülke göreceli olarak bol ve ucuz olan üretim faktörünü yoğun olarak kullanarak üretiminde uzman hale geldiği bu malların ihracatını yaparken kıt sahip olduğu malların ise ithalatını yapacaktır.⁸³

Diğer bir ifadeyle bu teori dış ticareti açıklamada ülkelerin sahip oldukları üretim faktörlerinin önemi üzerinde durmuştur.⁸⁴ Bu teoriye göre ülkeler arasında üretim faktörlerinin farklı olması mukayeseli üstünlüklerin de farklı olmasıyla sonuçlanmaktadır.⁸⁵

Konuyla ilgili çalışmalar ilerleyen yıllarda da devam ederek uluslararası ticaret konusu içerisine faktör yoğunluğu, Stolper-Samuelson gelir dağılımı teoremi, Leontief paradoksu, spesifik faktörler teoremi gibi katkılar, eklemeler, çalışmalar olmuştur.⁸⁶

3- Modern Dış Ticaret Teorileri

Esasen yukarıda belirtilen görüşler, yaklaşımlar ve teorilerin hepsi dış ticaretin nedenlerini ortaya koymaya çalışmakta; ülkeler neden ticaret yapmaktadır, ticarete konu mallar nasıl belirlenir ve ticaret hadleri nasıl oluşur sorularına cevap aramaktadır.

⁸² Y. Bayraktutan, 2003, s. 178.

⁸³ E. M. Ünsal, 2005, s. 156, 161, 162, 178.

⁸⁴ H. Atık, "Tercihlerde Benzerlik Teorisi: Türkiye ve Bazı Komşu Ülkelerin Dış Ticareti Üzerine Bir Analiz" **Ankara Üniversitesi SBF Dergisi**, 2006, Cilt 61, Sayı 2, s. 33-43.

⁸⁵ T. İşgüden, M. Akyüz, s. 33.

⁸⁶ E. M. Ünsal, 2005, s. 88-207.

İkinci Dünya Savaşından sonra yapılan çalışmalarda uluslararası iktisada nitelikli işgücü teorisi, teknoloji açığı teorisi, ölçek ekonomileri teorisi, ürün dönemleri teorisi, temsili talep teorisi gibi katkılar yapılmıştır.⁸⁷

Son dönemlerde ise dış ticaretin neden yapıldığına dair çalışmalara endüstri-içi ve endüstriler-arası ticaret kavramları da eklenmiştir.⁸⁸

Endüstri-içi ticaret ilgili ülkenin aynı sektör mallarında hem ihracatçı hem de ithalatçı olması anlamına gelmektedir. Örnek olarak Türkiye otomotivde hem ithalatçı hem de ihracatçı bir ülke konumunda bulunmaktadır. Türkiye 2014 yılında 15,7 milyar ABD Doları tutarında otomotiv ile otomotiv aksam ve parçası ithal etmiş iken, aynı yıl 18 milyar ABD Doları tutarında ihracat gerçekleştirmiştir. Aynı şekilde önemli bir tekstil ve hazır giyim üreticisi olan ülkemiz bu sektörlerde 2014 yılında yaklaşık 13 milyar ABD Doları tutarında ithalat, 29,3 milyar ABD Doları tutarında da ihracat yapmıştır.⁸⁹

B- 1980 Sonrası Dünya Ekonomisi ve Uluslararası Ticaretin Gelişimi

II. Dünya Savaşından sonra barış ve zenginlik için küresel ekonomik entegrasyonun desteklenmesindeki geniş kapsamlı uzlaşısı uluslararası düzenin temel sütunlarından biri olmuştur. Küresel ticari anlaşmalardan AB projesine, Bretton Woods kurumlarından sermaye kontrollerinin kaldırılmasına, artan doğrudan yabancı sermaye yatırımlarından insanların sınır ötesine geçişlerine kadar tüm gelişmeler

⁸⁷ a.g.e. s. 211-288.

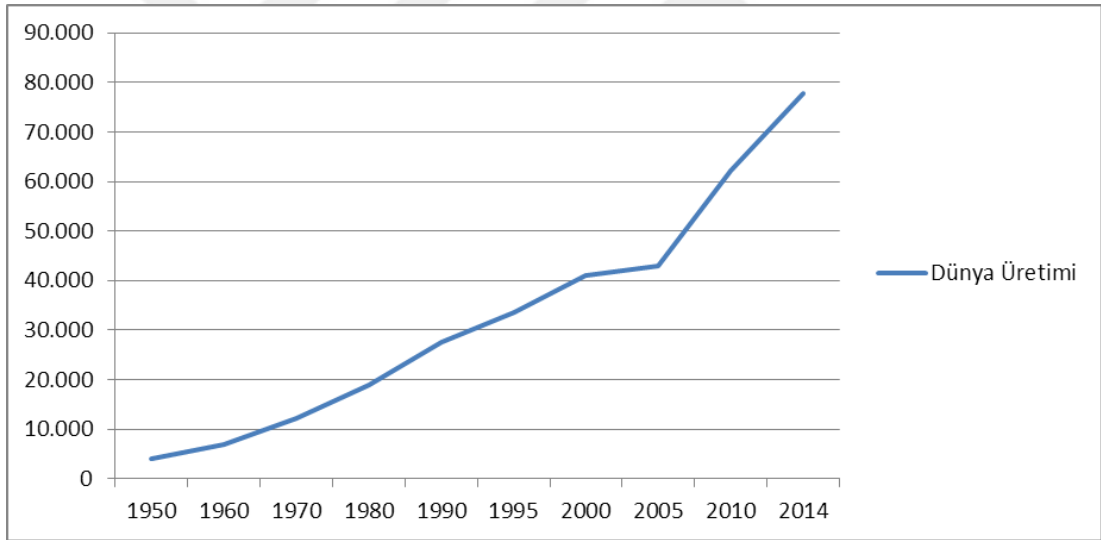
⁸⁸ H. Seyidoğlu, 1994, s. 87.

⁸⁹ <http://www.ekonomi.gov.tr/portal/faces/home/bilgi-merkezi> (Erişim Tarihi: 27.10.2015).

mevcut yönelimi göstermektedir. İnternet, konteyner taşımacılığının gelişmesi, ülkelerin hukuk alanında benzerlik göstermeleri ve sonuçta ekonomik gelişme yardımıyla dünya küçülmekte ve daha da birbirine bağlı hale gelmekte⁹⁰ ve sonuçta dünya ekonomisi ve ticareti aşağıdaki tablo ve grafiklerden de görüldüğü üzere hızla gelişmektedir.

Bu gelişmeden kendi adına payını artırarak kazanç sağlayan ülkeler aynı zamanda kendi halkının refahını da artırmakta ve daha iyi bir yaşam sürmelerine katkı sağlamaktadırlar.

Grafik 1. Dünya Üretiminin Yıllık Değişimi⁹¹

Tablo 1. Dünya Üretiminin Yıllık Değişimi

	1950	1960	1970	1980	1990	1995	2000	2005	2010	2014
Dünya Üretimi	4.082	6.855	12.138	18.816	27.540	33.644	41.017	43.070	62.200	77.875

⁹⁰ L. H. Summers, "The Politics of Anger" <https://www.socialeurope.eu/2016/04/global-trade-remade-bottom/> (Erişim Tarihi:20.04.2016).

⁹¹ http://en.wikipedia.org/wiki/Gross_world_product (Erişim tarihi: 07.05.2014).

Değişim %	-	68	77	55	46	22	22	5	44	25
--------------	---	----	----	----	----	----	----	---	----	----

DTÖ'nün 2007 yılında yapmış olduğu bir çalışmada 1950-2006 arasında dünya ticaretinin 27 kat artmış olduğu, bu artışın küresel gayri safi yurt içi hasıladan 3 kat fazla olduğu belirtilmektedir.⁹² Türkiye ekonomisi için de önemli bir dönüm noktası olan 1980 yılından 2014 yılına, Tablo 1'den de görüleceği üzere, dünya ekonomisi (üretimi) toplam % 314 oranında büyümüştür. Üretim 1980-90 döneminde % 45 oranında, 1990-2000 arasındaki dönemde ise % 49 oranında artmıştır.

Dünya ticareti ise (ihracat), Tablo 2'de belirtildiği gibi, 1980'den 1990'a toplamda % 72 oranında artarken, 1990'lı yıllarda ticarete toplam artış % 88 seviyesine gelmiştir. 1990'lı yıllar süresince dünya ticaretindeki reel büyüme, dünya ekonomik büyümesinin üzerinde olmuştur.

1990'lı yıllar iletişim teknolojisinde görülen önemli ilerlemelerin ekonomi ve ticarete olumlu yansımalarının direk görüldüğü, DTÖ'nün kurulması neticesinde tarifelerinin azaltılması ve genel olarak ülkelerin uygulamış olduğu ticarî engellerin kaldırılması yolunda önemli mesafelerin alındığı ve doğrudan yabancı yatırımların ciddi oranda artış göstermeye başladığı⁹³ yıllar olmuştur.

1990'lı yılların ilk yarısında dünya çapında hem ekonomi hem de siyaseti etkileyen gelişmelerin yaşanmasına şahit olunmuştur. Bu cümleden olmak üzere

⁹² B. Hoekman; M. Kostecki, **The Political Economy of the World Trading System**, London, Oxford Un. Press, 2012, s. 7.

APEC, NAFTA, MERCOSUR ve Karadeniz Ekonomik İşbirliği Teşkilatı (KEİT) bu yıllarda kurulmuş veya anlaşmaları imzalanmış, çevre korunmasına yönelik yeni politikalar geliştirilmiş, geçiş ekonomileri (*Transition Economies*) olarak adlandırılacak olan Merkezi ve Doğu Avrupa ülkeleri ve dağılan Sovyet Sosyalist Cumhuriyetler Birliği (SSCB) ülkeleri, merkezi planlı ekonomiden piyasa ekonomisine geçmeye başlayarak dünya ekonomik sisteminde önemli bir pazar olarak yerlerini almaya başlamıştır.⁹⁴

Bu yıllarda özellikle finansal serbestleşme ve küreselleşmede hızlanma görülmüş, uluslararası finans üretimi desteklemekten ziyade spekülative ve kısa vadeli bir yapıya bürünmüştür.⁹⁵

1990’larda yaşanan önemli bir gelişme Uruguay Round müzakerelerinin tamamlanmasıyla birlikte GATT yerine, ticareti liberalleştirmeyi amaç edinen ve kurallara uyulmadığı durumda uymayan ülkeye yönelik olarak yaptırım uygulanması için bir platform olan DTÖ’nün 1995 yılında kurulması olmuştur.

1990’lı yıllarda dünya ekonomisi önce Finlandiya ve İsveç’te 1991-92 yıllarında görülen ve daha sonra geniş çaplı etkileri olan sıra dışı krizlerle karşılaşmıştır. Bunlar 1970 ve 80’lerde görülen krizlerden daha az tahmin edilebilir olan Meksika (1994-95), Asya (1997-98; Kore, Malezya, Tayland, Endonezya), Rusya (1998) ve Brezilya’da (1998) yaşanan krizlerdir.

⁹³ A. Subramanian, M. Kessler, 2013, s. 7, 20; ----- **Economic Growth in the 1990s, Learning from a Decade of Reform**, Washington, IBRD / World Bank, 2005, s. 18.

⁹⁴ ----- **Türkiye Dış Ticaret Stratejisi**, 2002.

Ayrıca eski doğu bloku ÷lkelerinin geçiş sürecinde uzun süren, derin ve ÷lkeden ÷lkeye değişen oranda üretim kayıpları yaşaması, Arjantin'in finansal ve ekonomik çöküşü, özellikle Latin Amerika'da reformlara yönelik zayıf tutum ve sahara altı Afrika'da devam eden durgunluk bu yıllarda gör÷len diğerk olumsuz gelişmelerdir.⁹⁶ Yine bu dönemde artan petrol fiyatları ve Almanya'nın birleşmesi neticesinde sanayileşmiş ÷lkeler resesyona girmiştir.⁹⁷

Bu olumsuzluklara rağmen dünya ekonomisinde 1990'lar boyunca Çin, Vietnam ve Hindistan gibi ÷lkelerin kesintisiz olarak büyümesi, temel eğitim ve çocuk sağlığı gibi ekonomi harici göstergelerin düşen veya durgun ücretlere rağmen iyileşmesi ve dünya ekonomisinin esnekliği olumlu gelişmeler olarak sayılmaktadır.⁹⁸

Ticareti liberalleştirme faaliyetleri sonucunda toplam dünya ithalatının yarısını gerçekleştiren Japonya, AB ve ABD'nin uygulamış olduğu gümrük vergisi oranı 1994-1999 yılları arasında 3 te 1 oranında azalmıştır. Bu dünya ticaretinin, dünya üretiminin üzerinde artmasına katkı sağlamış ve 1990'dan 2000 yılına kadar dünya üretimindeki artış % 49 oranında iken (Tablo.1) dünya ticaretindeki artış % 88 oranına ulaşmıştır. Dünya üretimi bu yıllardan sonra da artışını sürdürmüş ve Tablo 1'den de gör÷leceği üzere üretim 2014 yılında 77.875 milyar ABD Dolarına

⁹⁵ M. T. Ongun, "1980'lerden Küresel Krize Dünya Ekonomisi" **Ekonomik Yaklaşım**, Cilt:23, Özel Sayı, s. 39-76.

⁹⁶ ----- **Economic Growth in the 1990s, Learning from a Decade of Reform**, s. 8.

⁹⁷ L. Jonung, T. Hagberg, "How costly was the crisis of the 1990s? A comparative analysis of the deepest crises in Finland and Sweden over the last 130 years.", European Commission Economic Papers, March 2005, s. 3, 16.

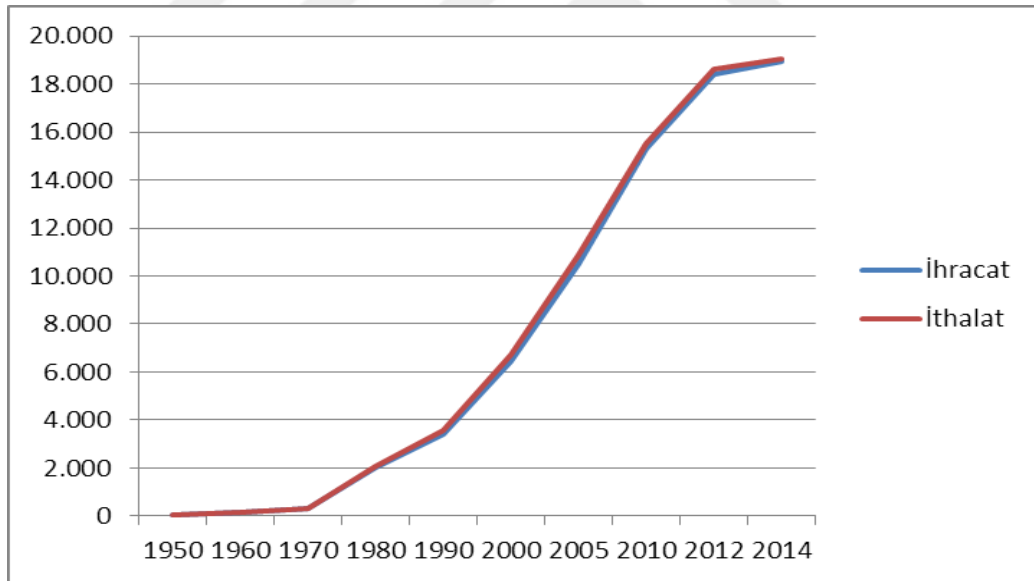
⁹⁸ ----- **Economic Growth in the 1990s, Learning from a Decade of Reform**, s. 31-44.

ulaşmıştır. Dünya üretiminin 2020 yılında 91.371 milyar ABD Dolarına ulaşacağı tahmin edilmektedir.⁹⁹

Dünya ticaretinin dünya üretiminden daha fazla oranda artmasının sebepleri arasında gümrük vergi oranlarının azalması yanında ulaşım maliyetlerinin düşmesi, ticari mallarda görülen verimlilik artışı ve kişilerin gelirlerinde görülen artışlar sebep olarak gösterilmektedir.¹⁰⁰

Burada ifade edilmesi gerekli olan ve Türkiye açısından da önemli olan diğer bir husus günümüzde dünya ekonomisinin 3 te 1'ini oluşturan gelişmekte olan ülkelerin 2025 yılında 3 te 2'sini oluşturacağını tahmin edilmesidir.¹⁰¹

Grafik 2. Dünya Ticaretinin Yıllık Değişimi¹⁰²

⁹⁹ <http://www.statista.com/statistics/268750/global-gross-domestic-product-gdp/> (Erişim tarihi: 27.05.2016).

¹⁰⁰ ----- **Why has world trade grown faster than world output?**, s. 311.

¹⁰¹ R. Dobbs ve diğerleri, 2015.

¹⁰² <http://www.ekonomi.gov.tr/portal/faces/home/bilgi-merkezi/...> (Erişim Tarihi:14.11.2015).

Tablo 2. Dünya Ticaretinin Yıllık Değişimi

Milyar \$

	1950	1960	1970	1980	1990	2000	2005	2010	2012	2014
İhracat	61	128	314	1.994	3.432	6.446	10.509	15.301	18.408	18.935
İthalat	63	135	329	2.048	3.563	6.705	10.870	15.511	18.615	19.024
İhr. Değ. %	-	110	145	535	72	88	63	46	20	3
İth. Değ. %	-	114	144	522	74	88	62	43	20	2

Dünya mal ticaretine, toplam ihracat değeri olarak bakıldığında, 1980 yılında 2 trilyon dolar civarındayken, yıllık ortalama % 5,2 oranında bir artışla 2000 yılında 6,2 trilyon dolara ulaşmıştır. Dünya ticaretinde reel olarak sadece 1982 yılında azalma görülmüş diğer tüm dönemlerde ise artış yaşanmıştır. 2000 yılındaki toplam dünya ticareti 1950 yılındaki seviyesinden 22 kat daha fazladır. Son 50 yıldaki ihracat büyümesi ise yıllık % 6 olarak gerçekleşmiştir.¹⁰³ 2014 yılındaki ihracat değeri yaklaşık 19 trilyon ABD Doları olarak gerçekleşmiştir. 1950 yılından 2014 yılına ihracat değeri % 11.500 oranında artış kaydetmiştir (Tablo 2).

Hizmet ticareti de son yıllarda artış göstererek ülkelerin dış ticaretinde önemli rol oynamaya başlamış ve 2006 yılında 2,5 trilyon ABD Doları tutarına ulaşmıştır.¹⁰⁴ Toplam 15 milyar ABD Doları olarak gerçekleşen 2006 yılı toplam mal ve hizmet ticaretinde sadece hizmet ticaretinin payı % 17 seviyesinde gerçekleşmiştir.

Dünya ekonomisinde 2000'li yılların başından krizin çıktığı yıllara kadar yüksek büyüme oranlarının yaşandığı, paranın bol olduğu ve buna bağlı olarak da

¹⁰³ https://www.wto.org/english/thewto_e/whatis_e/inbrief_e/inbr01_e.htm (Erişim tarihi: 23.10.2015).

¹⁰⁴ B. Hoekman, M. Kostecki, s. 9.

daha fazla kazanma hırsının ve iştahının olduğu yıllar yaşanmıştır. Bu iştah 2008 krizi ile birlikte biraz törpülenmiştir. Ancak dünya ekonomisine hakim olan anlayış ve sistem gereği bu iştahın ve daha çok kazanma hırsının devam edeceği kolayca söylenebilecektir.

2007 yılında ABD konut piyasasında başlayan ve 2008 yılının son döneminde küresel boyuta çıkan kriz nedeniyle ülke ekonomileri ciddi ölçüde etkilenmiş, finansman koşulları bozulmuş bu nedenle küresel ticaret yavaşlamış ve dünya ekonomisi II. Dünya Savaşından sonraki en büyük gerilemeyle karşı karşıya kalmıştır. Günümüze bakıldığında ise, Tablo 2’den de görüleceği üzere, 2010 yılından 2012 yılına dünya ticareti % 20, 2012 yılından 2014 yılına ise sadece % 3 oranında artış göstermiştir ki bu durum dünya ticaretinde bir durgunluğun yaşandığını ortaya koymaktadır. Hatta bazı değerlendirmelere göre küreselleşmenin geriye döndüğu ve bunun ilk kurbanın da dış ticaret olduğu belirtilmektedir. Bu çerçevede dünya ticaretinin son yıllarda durgunluk içerisinde olduğu ve bu gibi bir durumla daha önce hiç karşılaşılmadığı ifade edilmektedir. Ülkelerin artık daha fazla korumacı eğilimler göstermeye başladığı ve bu çerçevede DTÖ tarafından 2014-2015 yıllarında izlenen 1000 adet ekonomi politikası önleminin sadece % 30’unun ticareti serbestleştirme yönünde olduğu, geri kalanların ise ticareti kısıtlayıcı yönde düzenlemeler olduğu gözlenmiştir.¹⁰⁵ Türkiye, bu eğilimin devam etmesi halinde ekonomik yönden istediği gelişmeyi yakalamakta zorluklarla karşılaşabilecektir.

¹⁰⁵ M. Minenna, “The Halt in Global Trade Growth And The Rise Of Neo-Mercantilism” <https://www.socialeurope.eu/2016/08/halt-global-trade-growth-rise-neo-mercantilism/>..(Erişim Tarihi: 27.08.2016)

C- GATT ve Dünya Ticaret Örgütü

1- Kuruluşları ve Yapıları

Uluslararası ticari ilişkilerin düzenlenmesine yönelik kuralların kabul edilmesi için ilk ana girişim İkinci Dünya Savaşının hemen sonrasında ortaya çıkmıştır.¹⁰⁶ 1947-1948 yıllarında Küba'nın başkenti Havana'da 50 civarındaki ülke temsilcisi uluslararası ticaretin liberalleştirilmesi amacıyla toplanmışlar ve buna yönelik olarak Uluslararası Ticaret Örgütü (*International Trade Organisation - ITO*) kuruluş yasasını hazırlamışlardır.

Ancak kuruluş müzakereleri sırasında benimsenen tarife indirimlerinin üye ülke parlamentoları tarafından onaylanmasına kadar belirli bir süre geçecek olması nedeniyle, indirimleri uygulamaya biran önce aktarmak amacıyla geçici olarak 30 Ekim 1947 tarihinde GATT imzalanmıştır. Esasında geçici bir anlaşma olarak planlanan GATT, ITO'nun onaylanmaması üzerine sürekli bir organizasyon haline dönüşmüştür. Yani GATT bir kurum/kuruluş değil bir organizasyon olarak faaliyetlerini sürdürmüştür.¹⁰⁷

GATT kapsamında 1947 yılından 1993 yılına kadar sekiz çok taraflı ticaret müzakeresi/turu (*Round*) yapılmıştır. GATT çerçevesinde yapılan son tur ise Uruguay Turu olarak adlandırılmaktadır ve üye ülke ticaret bakanlarının yayınladıkları bir bildiriyle Uruguay'ın Punto del Este şehrinde 15 Eylül 1986

¹⁰⁶ ----- **Business Guide to the World Trading System**, Geneva, International Trade Center and Commonwealth Secretariat , 1999, s. 4.

¹⁰⁷ M. Tekçe, S. Acar, "From Multilateralism to Bilateralism: The Evolution of Global Trade Policies" **Marmara Üniversitesi İ.İ.B.F. Dergisi**, 2008, Cilt XXIV, Sayı 1, s. 106.

tarihinde başlamış, Cenevre’de devam etmiştir. Bu tur 15 Aralık 1993’te uzlaşmaya varılarak sonuçlanmıştır (Tablo 3).¹⁰⁸

GATT, halefi DTÖ’nün aksine, ne hukuki bir sistem ne de zorlayıcı bir yapı özelliği göstermektedir. Temel fonksiyonu üye devletler arasında uzlaşma için mekanizma sağlaması ve ticari konulardaki anlaşmazlıkların çözüm platformu olmasıdır. GATT’ın önemi, ticari kuralların ötesine geçerek bağımsız üye devletler tarafından dünya ticaretinin serbestleştirilmesine yönelik bir inanç ve taahhüt olmasından kaynaklanmaktadır.¹⁰⁹

Bununla beraber DTÖ öncesi sistem, yani GATT, zengin gelişmiş ülkelerin çıkarlarının korunduğu zengin adamlar kulübü olarak değerlendirilmiştir ve gelişme yolundakiler ile az gelişmiş ülkeler tarafından kabul görmemiştir.¹¹⁰

GATT sürecinde dünya ticareti, çoğunlukla gelişmiş ülkelerin yönlendirmeleri ve zorlamalarıyla belirli kurallara bağlanmıştır. Bununla beraber, ortaya konan kurallara uyulmaması neticesinde yaptırım uygulama gücü ve bu gücün kullanılmasına yardımcı olan, aracılık eden bir örgütün oluşması ancak DTÖ ile mümkün olmuştur.

DTÖ’yu kuran Marakeş Anlaşması Fas’ın Marakeş şehrinde düzenlenen Bakanlar Konferansında 15 Nisan 1994 tarihinde imzalanmış ve Uruguay Turu Nihai Senedi kabul edilmiştir. Uruguay müzakereleri şimdiye kadar yapılan en büyük ticari

¹⁰⁸ https://www.wto.org/english/thewto_e/whatis_e/tif_e/fact4_e.htm (Erişim tarihi: 06.12.2016); <http://www.ekonomi.gov.tr/portal/faces/./disiliskiler...> (Erişim tarihi: 06.12.2016).

¹⁰⁹ D. K. Das, **International Trade Policy: A Developing Country Perspective**, Macmillan, London, 1990, s. 72-73.

müzakere olmuş ve muhtemelen tarihteki herhangi bir müzakereden daha geniş bir müzakere olarak yerini almıştır. Bilahare DTÖ 1 Ocak 1995 tarihinde İsviçre'nin Cenevre şehrinde fiilen faaliyet göstermeye başlamıştır. DTÖ, Uruguay Round görüşmelerinin sonucunda ortaya çıkmış bir organdır ve GATT'ın devamı olarak kabul edilmektedir. GATT sisteminde kabul edilen anlaşmalar aynı şekilde DTÖ sisteminde de yer almaktadır.¹¹¹

DTÖ'nün kurulması ile birlikte küreselleşmenin yardımıyla, ülkelerin birbirlerine bağımlılıklarının artmasının etkisiyle ve çok uluslu şirketlerin üretim yapısının birçok ülkeyi içerecek şekilde değişmesi nedeniyle çıkarlarının korunması ihtiyacı yüzünden çok sayıda ülke bu örgüte üye olmuştur ve gelişmiş zengin ülkelerin kulübü olma görüntüsü değişmiştir.¹¹²

DTÖ, sadece üye sayısı açısından GATT'tan fazla değil, aynı zamanda, ticari faaliyetler ve ticaret politikaları açısından da daha geniş bir alanı düzenlemektedir. Hemen hemen tüm ticaret DTÖ kapsamı içerisinde yer almaktadır. GATT, sadece mal ticaretini kapsarken; DTÖ mal ticareti yanında hizmetler ve fikri mülkiyet haklarını da kapsamaktadır.¹¹³

¹¹⁰ ----- **Business Guide to the World Trading System**, s. 5-6.

¹¹¹ https://www.wto.org/english/thewto_e/whatis_e/tif_e/fact4_e.htm (Erişim tarihi: 06.12.2016).

¹¹² ----- **Business Guide to the World Trading System** s. 5-7.

¹¹³ DTÖ'de en son Afganistan'ın katılımı sonucunda 1 Ağustos 2016 itibarıyla 164 üye ve 22 gözlemci ülke ile gözlemci statüsü tanınan 90 civarında hükümetlerarası örgüt bulunmaktadır; https://www.wto.org/english/news_e/news16_e/acc_afg_29jun16_e.htm (Erişim Tarihi: 26.05.2016).

DTÖ bütçesi 2015 yılı için 197 milyon İsviçre Frankı'dır ve ülkelerin bütçeye katkıları ticarete aldıkları paya göre belirlenmektedir.¹¹⁴ DTÖ bütçesinin bir kısmı Uluslararası Ticaret Merkezi'ne (*International Trade Center – ITC*) ayrılmıştır.

DTÖ'nün en önde gelen hedefi bünyesindeki ticari anlaşmaların yönetimi, ticari müzakereler için forum olma, ticari sorunların çözümü, üyelerin ticari politikalarının gözden geçirilmesi, gelişme yolundaki ülkelerin ticaret politikalarına teknik yardım ve eğitim programlarıyla katkı sağlanması ve diğer uluslararası kuruluşlarla işbirliği yoluyla ticaretin serbestçe, adilce, tahmin edilebilir biçimde ve kolayca akışının sağlanmasına yardım etmektir.¹¹⁵

DTÖ hukuki metinleri esasen iki temel alan olan mal ve hizmetleri düzenlemekte ve tarım sektöründen tekstil-hazır giyime, hizmetler alanından fikri mülkiyet haklarına kadar birçok farklı alanda 60 civarında anlaşma, anlaşma eki, karar ve uzlaşıdan oluşmaktadır.¹¹⁶

DTÖ anlaşmalarının tümü esasen dört temel kurala dayanmaktadır. Bunlar “korumacılığın tarifeler yoluyla yapılması”, “tarifelerin azaltılması ve artırım yapılmaması”, “ticarete en çok müsaadeye mazhar ülke kuralı uygulanması” ve sonuncusu “ulusal muamele kuralı”dır. Bunlara “şeffaflık” da eklenebilir. Bu ilkeler yeni ve çok taraflı ticaret sisteminin ana dayanaklarını oluşturmaktadır.

¹¹⁴ https://www.wto.org/english/thewto_e/whatis_e/tif_e/org6_e.htm (Erişim Tarihi: 26.05.2016).

¹¹⁵ ----- **World Trade Organisation in Brief**, Geneva, WTO, 2014, s. 7.

¹¹⁶ ----- **Understanding the WTO**, Geneva, WTO, 2005, s. 23.

DTÖ, ülkelerin kendi endüstrilerini dış rekabetten koruma isteğini, doğal olarak, kabul etmekte ancak bu korumacılığın akılcı düşük seviyede olmasını ve bu korumacılığın, bazı istisnalar haricinde, tarifeler yoluyla yapılmasını zorunlu tutmaktadır. Ticarete şeffaf olunmasının en etkin şekli korumacılığın tarifeler yoluyla gerçekleştirilmesidir. DTÖ, tarife dışı engellerin bazı istisnalar dışında tümüyle yasaklanmasını, tarifelerin de giderek azaltılmasını öngörmektedir. Tarım ürünlerindeki ithalat kısıtlamaları büyük ölçüde tarifelere dönüştürülmüş olup, söz konusu süreç tarifekasyon olarak adlandırılmaktadır.¹¹⁷

DTÖ mal ticaretinin serbestleşmesi yönünde atılmış adımların en ciddi, somut ve sonuç alıcısı olmuştur. DTÖ'ye üyelikte ülkeler tüm ürünler için ithalatta uygulayacakları vergilerin en üst seviyesini belirlemek ve korunma önlemleri ile anti-damping uygulamaları gibi ticari savunma araçları haricinde bu seviyenin üzerinde vergi artışına gitmeyeceklerini taahhüt etmek zorundadır. Her üye ülkenin üye olurken vermiş olduğu taviz listesindeki oranlar bağlı oranlar (*bound rates - ceiling rates*) olarak adlandırılmaktadır. Bir başka ifadeyle, bu oranlar ilgili üye ülke bakımından bağlayıcı olmakta ve önemli ticaret ortaklarıyla müzakere edilerek telafi edici taviz verilmeksizin yükseltilememektedir. Bu ise pratikte çok zor bir süreçtir.

Uruguay Round müzakereleri sonucunda ulaşılan en önemli hususlardan biri taviz listeleri kapsamının artırılmasıdır. Burada belirtilmesi gereken husus bazı ülkelerin ya kendi inisiyatifleriyle - ki bunların çoğu gelişmiş ülkelerdir - ya da

¹¹⁷ ----- **Business Guide to the World Trading System**, s. 55-64.

Türkiye örneğinde olduğu gibi ikili anlaşmalar nedeniyle bağlı tarifelerinin altında daha düşük oranda gümrük vergisi uygulayabilmekte olduğudur.

GATT'ın kuruluşundan itibaren 8 temel round yapılmış ve bunlar yapıldığı yerin adıyla anılmıştır. Bu görüşmelere ilişkin tablo aşağıda yer almaktadır:

Tablo 3. GATT Ticaret Müzakereleri¹¹⁸

Yıl	Yer	Konu	Katılımcı Ülke Sayısı
1947	Cenevre	Tarifeler	23
1949	Annecy	Tarifeler	13
1951	Torquay	Tarifeler	38
1956	Cenevre	Tarifeler	26
1960-1961	Cenevre (Dillon Round)	Tarifeler	26
1964-1967	Cenevre (Kennedy Round)	Tarifeler ve Anti-Dumping	62
1973-1979	Cenevre (Tokyo Round)	Tarifeler, Tarife Dışı Önlemler, Çerçeve Anlaşmalar	102
1986-1994	Cenevre (Uruguay Round)	Tarifeler, Tarife Dışı Önlemler, Kurallar, Hizmetler, Fikri Mülkiyet Hakları, Anlaşmazlıkların Çözümü, Tekstil, Tarım, DTÖ'nün Kuruluşu, vd.	123

Bu görüşmeler sonucunda ortalama tarife seviyesi kademeli olarak azaltılmıştır. Uruguay Round, görüşmelerin en başarılısı olmuş ve bu round sonrasında ortalama tarife seviyeleri önemli ölçüde azalmış ve bağlı tarifelerin sayısı da önemli oranda artmıştır. Ülkelerin vermiş olduğu piyasaya giriş taahhütleri yani tarife indirim taahhütleri Uruguay Round'da 22.500 sayfalık ulusal tarife listesi

¹¹⁸ ----- Understanding the WTO, s. 16.

oluşturmuştur.¹¹⁹ Bu liste her yeni üye olan ülkenin vermiş olduğu taahhütler sayesinde artmaktadır.

Uruguay Round öncesinde gelişmiş ülkeler için bağlı oranlar % 78 iken, bu oran Uruguay Round'dan sonra % 99'a; GYÜ için % 21'den % 73'e, geçiş ekonomileri için ise % 73'ten % 98'e yükselmiştir. Bu oranlar tarife satırlarındaki değişimi yansıtmaktadır. Tarım ürünleri tarifeleri Uruguay Round sonrası ülkeler bazında kimi istisnalar olmakla birlikte %100 oranında bağlı hale gelmiştir.¹²⁰

Küreselleşmenin en temel yönlendiricilerinden biri ticari liberalizasyon, yani ülkelerin ticarete uyguladıkları korumacılığın azaltılmasıdır. DTÖ bu yönüyle ticari liberalizasyona neden olarak küreselleşmeye ciddi katkı sağlamaktadır. Bazen de bu durum sorun oluşturabilmektedir. Örneğin Sovyetler Birliğinin dağılmasından sonra 1991 yılında bağımsızlığına kavuşan Ukrayna 1993 yılında DTÖ üyeliği için başvuruda bulunmuş; uzun bir süre sonra ancak 2008 yılında üye olmuştur.

Müzakereler sonucunda Ukrayna'nın ortalama tarife taahhüdü tarım ürünleri için % 10,66; sanayi ürünleri için % 4,95 olmuş ve bağlı tarifelerinin % 0-50 oranında olması kabul edilmiştir. Ayrıca bir DTÖ kuralı olan korumacılığın esas olarak gümrük vergileriyle yapılması ilkesi gereğince Ukrayna gümrük vergileri haricinde ithalatta diğer vergi ve harç uygulamasında bulunmayacaktır.¹²¹

¹¹⁹ ----- **Understanding the WTO**, s. 25.

¹²⁰ https://www.wto.org/english/thewto_e/cbfa_e/cbfa_e.htm; https://www.wto.org/english/tratop_e/schedules_e/goods_schedules_e.htm (Erişim Tarihi: 26.05.2016).

¹²¹ https://www.wto.org/english/news_e/pres08_e/pr511_e.htm Erişim Tarihi (02.06.2016).

Ukrayna'nın 2008 yılında imalat sanayi ürünlerinde ağırlıklı ortalama vergi oranı % 5,6 iken üyelik sonrasında örneğin 2012 yılı için % 2,8'e inmiştir.¹²² Ancak düşük vergi uygulaması neticesinde Ukrayna ekonomisi zorluklarla karşılaşmış ve vergi oranları yükseltmek istenmiştir. 2012 yılında yapılan DTÖ tarife yükümlülüklerinin değiştirilmesi gibi uzun çabalardan sonra 2015 yılı Şubat ayında ödemeler dengesi sorunları sebep gösterilerek bir yıl süreyle tarım ürünleri için % 10 ve sanayi ürünleri için % 5 ek vergi uygulaması yapılmıştır.¹²³

Burada ifade edilmesi gereken husus, tabiidir ki daha detaylı inceleme yapılması gerekmele beraber ve başka bazı etkenlerin yanında, Ukrayna'nın yaşamakta olduğu bölünme sorunun, sanayi tesislerinin yoğun olduğu bölgeyle ilgili olması ve bu duruma izlenen liberal politikaların etkisinin olabileceğidir. Küreselleşme uluslararası ilişkiler açısından, bu şekilde bazı durumlarda, ciddi sorunların yaşanmasına neden olabilmektedir.

İthalatta uygulanacak vergilerin üst seviyesinin tüm ürünler için belirlenmesi zorunluluğu ilk üye olan devletlere uygulanmamıştır. Türkiye ilk üye olan devletlerden olduğu için bu zorunluluğa tabi olmamıştır. Türkiye'nin bazı ürünler için vergi artırımını serbestisi bulunmaktadır. Ancak bu serbesti Gümrük Birliği yükümlülüklerimiz gereğince sınırlı bir durumdadır.

¹²² <http://data.worldbank.org/indicator/TM.TAX.MANF.WM.AR.ZS>;
https://www.wto.org/english/thewto_e/countries_e/ukraine_e.htm (Erişim tarihi:06.04.2016).

¹²³ https://www.wto.org/english/news_e/news15_e/bop_12jun15_e.htm; <http://www.ekonomi.gov.tr/> (Erişim tarihi:06.04.2016).

DTÖ'nün temel kurallarından bir diğeri "En Çok Kayrılan Ülke" (*Most Favored Nation - MFN*) kuralıdır ve bu kurala göre her hangi bir ülkenin diğeri bir ülkeye uyguladığı imtiyaz başka ülkelere uygulanandan daha az olamayacaktır. Kural kısaca ticaretin ayrımcılığa tabi tutulamayacağını içermektedir. Bir başka ifadeyle, bir üye, başka bir üye ülkeye sağladığı tavizli bir uygulamayı şartsız bir şekilde diğeri tüm üyelere de sağlamak zorundadır. Ancak bu kuralın bazı istisnaları mevcuttur. Bunlar, tercihli ticaret anlaşmaları (gümrük birlikleri, serbest ticaret anlaşmaları) ve GYÜ lehine düşük oranlı gümrük vergisi alınması veya hiç gümrük vergisinin alınmaması gibi uygulamaları düzenleyen Genelleştirilmiş Tercihler Sistemi (*Generalized System of Preferences - GSP*) ile Anlaşmada yer alan korunma önlemleri ile anti-damping ve telafi edici vergiler gibi uygulamalardır.¹²⁴

Ayırım yapmama kuralının bir diğeri yanı ulusal muameledir ve dördüncü kural olarak tanımlanmaktadır. Bu kural MFN kuralının tamamlayıcısı olup mallar bir ülke piyasasına girdiğinde bu ülkede üretilen mallar neye tabi tutuluyorsa ithal mallarında o muameleye tabi tutulacağı anlamına gelmektedir. Yerli ürüne gümrük vergisi ya da benzeri eş etkili bir vergi uygulanmamasına rağmen ithal ürüne gümrük vergisi uygulanması durumu ulusal muamele kuralına aykırılık teşkil etmemektedir.¹²⁵

¹²⁴ ----- **Business Guide to the World Trading System**, s. 59.

¹²⁵ ----- a.g.e. s. 63.

2- DTÖ'nün Dış Ticaret ve Küreselleşmeye Katkısı

Dünya ticaretini kurumsal bir yapıya kavuşturmak amacıyla oluşturulan DTÖ'nün kurulmasından sonra ticaretin gelişmesine engel teşkil eden tarifelerin ve diğer kısıtlamaların azalacağı ve dünya ticaret hacminin yükseleceği beklenmiştir. Bilindiği üzere dış ticaretin serbestleşmesi önündeki temel engel olarak gümrük vergileri ve eş etkili önlemler dikkate sunulmaktadır. Gümrük vergilerinin azaltılması DTÖ'nün amaçlarından biridir ve yukarıda da belirtildiği gibi ülkeler DTÖ üyesi olmadan önce vergi oranlarını azaltacaklarını taahhüt etmektedir. Bu cümleden olmak üzere 1950'lerde % 20-30 civarında olan koruma oranı - ki % 40 civarında olduğunu söyleyenler de bulunmaktadır - 2006 yılında % 4 seviyesine inmiştir.¹²⁶ Diğer bir hesaplama göre ise gelişmiş ülkelerin ortalama tarife oranı GATT'ın imzalandığı 1947 yılında % 15 seviyesindeyken 2000'li yıllarda % 4,5 seviyesine inmiştir.¹²⁷ Bu bağlamda ticari liberalizasyonun verimliliğe etkisi üzerine yapılan bir çalışmada % 1'lik bir tarife indiriminin ilgili sektörün toplam faktör verimliliğinde % 2'lik bir artışa yol açtığı belirtilmektedir.¹²⁸

Gümrük vergilerindeki azalma ve kotaların kalkması dünya ticaretinin artmasında önemli etkenlerin başında yer almakla beraber yeni teknik normlar; insan, hayvan ve bitki sağlığı uygulamaları ile ticari savunma mekanizmaları kapsamında alınan önlemlerin gelişme yolundaki ülkelerin ihracatı üzerinde olumsuz etkide

¹²⁶ B. Hoekman, M. Kostecki, s. 9.

¹²⁷ A. Subramanian, S. Wei, "The WTO Promotes Trade, Strongly But Unevenly" **IMF Working Paper**, 2003, s. 4.

¹²⁸ J. Anh, E. Dabla-Norris and others, "Reassessing the Productivity Gains from Trade Liberalization" **World Bank Working Paper**, 2016.

bulunduğu iddia edilmektedir.¹²⁹ Bu uygulamalar yeni korumacılık olarak adlandırılmaktadır.

DTÖ Anlaşmaları ağırlıklı olarak mal ticaretine yönelik olmakla birlikte, fikri mülkiyet hakları yanında iletişim, bankacılık, yatırım, taşımacılık ve çevre gibi çok sayıda alanı etkileyen 26 bin sayfadan müteşekkil bulunmaktadır ve doğal olarak ülkeler arasında çıkar çatışmaları ve kurallara uygun olmayan kararların alınması sıklıkla görülebilmektedir.

DTÖ'nün ticari alandaki en önemli işlevlerinden biri anlaşmazlıkların halline getirdiğı yeni çözüm yoludur. Bu mekanizma DTÖ'ye küresel ticaret kurallarının yorumlanmasında anlaşmazlığa düşecek ülkelere sert ticari yaptırımlar uygulanmasına yarayacak yeni boyut kazandırmaktadır. Aslında burada çoğunlukla çıkarları zarar gören şirketler adına hareket edilmektedir.

Diğer yandan bazı durumlarda yaptırımlar siyasi amaçlarla da kullanılabilir. Bunun en güzel örneğı DTÖ kurallarına aykırı olarak 2002 yılında demir-çelik ürünlerinde korunma önlemi uygulayan ABD'ye karşı AB'nin o dönemki ABD Başkanı olan George W. Bush'un seçim bölgesinden AB'ye yapılan ihracata yönelik olarak karşı önlem almasıdır.

DTÖ, sadece ülkelerin ilk üye olmaları sırasında vergilerini artırmayacaklarına dair taahhüt vermiş oldukları bir örgüt olarak nitelendirmek doğru olmayacaktır. DTÖ'nün kuruluşunun ilk yılında, 13 Aralık 1996 tarihinde Bilgi

¹²⁹ ----- **International Marketing and the Trading System**, Geneva, ITC, 2001, s. 2.

Teknolojisi Anlaşması (*Information Technology Agreement - ITA*) kabul edilmiştir. Bu Anlaşma DTÖ'nün kuruluşundan itibaren müzakere edilen ilk ve en dikkate değer tarife liberalizasyonu düzenlemesidir.

Bu anlaşmanın amacı anlaşma kapsamı ürünlerin vergilerinin sıfırlanmasıdır. Bilahare teknolojiye görülen hızlı gelişme nedeniyle anlaşma kapsamının genişletilmesine ihtiyaç duyulmuş ve 24 Temmuz 2015 tarihinde ilave yarı iletkenler, optik lensler, GPS ekipmanları, oyun konsolları, hoparlörler, çocuklar için eğitici elektronik aletler, çeşitli bilgi ve iletişim teknolojisi test aletleri, MR ve ultrason gibi 201 ürünün daha vergilerinin sıfırlanması üzerinde mutabık kalınmıştır.

Bahsi geçen ilave ürünlerin 2013 yılı dünya ticaret tutarı 1,3 trilyon ABD Dolarıdır ve dünya ticaretinin % 7'sini oluşturmaktadır. Türkiye'de bu anlaşmanın tarafı olup 2011-2013 yıllarında bu ürünlerde ortalama 1,9 milyar ABD Doları ihracat ve 10,8 milyar ABD Doları tutarında da ithalat gerçekleştirmiştir.¹³⁰

III - TÜRKİYE EKONOMİSİ VE DIŞ TİCARETİ

A- Osmanlı Devleti Dönemi

Osmanlı Devleti'nin 1800'lü yıllardaki dış ticaret politikası, çok muhtemeldir ki ülkede yaşayanların refahını artırmak kaygısıyla, mal bolluğu ve fiyat ucuzluğu meydana getirebilmek için, ihracat üzerine vergi koymak veya bazı malların ihracatını yasaklamak suretiyle kısıtlayıcı, buna mukabil ithalat açısından ise serbest bir yapıdaydı. Bu serbestinin Avrupalı devletlerin Osmanlı Devleti'ne sağlamış

¹³⁰ https://www.wto.org/english/tratop_e/inftec_e/itaintro_e.htm (Erişim Tarihi: 30.06.2016).

oldukları bazı destekler karşılığında oluştuğu veya devam ettiği de ayrı bir husus olarak ele alınmalıdır.¹³¹

Esasen Osmanlı Devleti'nin yükselme döneminde dünyada tarım ekonomisinin hakim olması, tarım ürünlerini Avrupa ülkelerine satabilmesi ve ayrıca ticaret yolları üzerinde olması nedeniyle izlenen bu politikanın doğru olduğu ve bu politikadan fayda sağladığı ifade edilmelidir. Ancak Avrupa'nın sanayileşmesi ve bu sanayileşmenin, kültürel, politik, toplumsal ve ekonomik sebeplerle ve ayrıca 19. yüzyılda süregiden savaşlar nedeniyle Osmanlı Devleti tarafından gerçekleştirilememesi nedeniyle yukarıda bahsedilen dış ticaret politikası Osmanlı Devleti'nin çöküşünü hızlandıran unsurlardan biri olmuştur.

Osmanlı Devleti'nin çöküşüne neden olan çok sayıda etken bulunduğu ortadadır. Çöküşü 16. Yüzyıldan başlatmak doğru olacaktır. Daha önce Osmanlı Devleti'nin kontrolünde olan ticaret yolları Ümit Burnunun Portekizli denizci Bartolomeu Dias tarafından dolanılması ve Vasco de Gama'nın Hindistan'a varması neticesinde değişmeye başlamış ve Avrupalılar bağımsız bir güzergâha sahip olmuştur.¹³² Bu dönemde toprakların genişlemesinin durması, ticaret yollarının değişmesi ve enflasyonist baskı maliyenin sarsılmasına yol açmıştır.¹³³ Esasen devletleri de canlı birer varlık olarak değerlendirirsek her canlı gibi devletler de doğar, büyür ve sonunda ölür. Ekonomik gücü ve devlet yapısının gücü nedeniyle

¹³¹ Ş. Pamuk, **Türkiye'nin 200 Yıllık İktisadi Tarihi**, İstanbul, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, 2015, s. 95.

¹³² D. Acemoğlu, J. A. Robinson, **Ulusların Düşüşü**, Çev.: Faruk Rasim Velioğlu, İstanbul, Doğan Kitap, 2013, s. 243.

¹³³ R. Kasaba, **Osmanlı İmparatorluğu ve Dünya Ekonomisi**, İstanbul, Belge Yay., 1993, s. 17-18.

uzun bir süre boyunca Doğu'nun ve hatta dünyanın hakim gücü olan Osmanlı Devleti de aynı kaçınılmaz sonuçla karşılaşmıştır.¹³⁴

İlk defa Fatih Sultan Mehmet tarafından Venediklilere, daha sonra Kanuni Sultan Süleyman tarafından Almanlara tanınan ve sonrasında diğer ülkelere de teşmil edilen kapitülasyonların da katkı sağladığı ithalatın teşvik edildiği ticaret politikası yanısıra 1838 yılında İngiltere ile imzalanan Balta Limanı Sözleşmesi ve daha sonra benzer düzenlemelerin diğer Avrupa ülkeleriyle de yapılması Osmanlı Devleti'nin yabancılara yönelik serbest bir dış ticaret rejimi uygulamak durumunda kalmasına neden olmuştur. Bunun sonucu olarak Osmanlı Devleti ekonomisini geliştirememiş, buna mukabil hızla gelişen sanayisi için arayış halinde olan Avrupa'nın açık pazarı haline gelmiştir. Osmanlı Devleti'nde uygulanan veya uygulanmak durumunda kalınan bu politika, o dönemde sanayileşme yolunda hızla ilerleyen Avrupa ülkelerinde uygulanan ve ekonomi teorisi olarak da savunulan, yerli üretimi ve ihracatı teşvik edici; aynı zamanda yerli sanayiye koruyan merkantilist politikalara ters bir durum oluşturmuştur. Sonuçta bu politikadan Osmanlı dış ticareti ve ekonomisi olumsuz yönde etkilenmiştir.

O dönemde sadece Osmanlı Devleti değil batılı devletlerin, Osmanlı gibi koloni olmayan Çin, Tayland ve İran gibi ülkelere de anlaşmalar yoluyla ticari işlemlerde bağımsızlıklarını azaltan düşük ithalat tarifesi uygulamaları yönünde zorlamada bulunulmuş ve bu anlaşmalarla yabancılara ülkenin yetki sınırları ötesinde

¹³⁴ C. Dumrul, Y. Dumrul, "Osmanlı İmparatorluğu'nun Kapitalist Paternde Sanayileşmesinin Önündeki Engeller Üzerine Bir İnceleme" **Yönetim ve Ekonomi Araştırmaları Dergisi**, Sayı 23, 2014.

haklar tanınmıştır.¹³⁵ Örnek olarak 1839-1842 yılları arasında devam eden Afyon Savaşları sonucunda İngilizler Çin'den savaş tazminatı olarak ödenecek bedel yanında İngilizlere beş Çin limanına serbestçe giriş imkânı ve Çin'de suç işleyen İngiliz vatandaşlarının İngiliz mahkemelerinde yargılanmaları için baskı yapması gösterilebilir. Bunun sonucunda ortaya çıkan düzenleme güçlü devletlerin zayıf devletlere dayattığı modern serbest ticaret anlaşmalarının bir öncüsü olarak değerlendirilmektedir.¹³⁶

Diğer yandan 19. yüzyılda ekonomiyi etkileyen sadece dış ticaret politikası değil, bu dönemdeki savaşlar, isyanlar, ödenemez hale gelen dış borç yükü ve Mısır'ın elden çıkması nedeniyle buradan elde edilen gelir kaybı gibi olaylar da Osmanlı maliyesine derin yükler getirmiştir. Ayrıca Osmanlı Devleti'nde ilk defa olarak tek ve merkezi hazine düşüncesinden sapma olan İrad-ı Cedid Hazinesinin kurulması ve bunun Tersane Hazinesi, Zahire Hazinesi, Mukataat Hazinesi, Mansure Hazinesi, Redif Hazinesi, Darphane Hazinesi ve Maliye Hazinesi şeklinde artarak devam etmesi beklenenin aksine Osmanlı mali disiplini alt üst etmiştir. Bu şekilde hazine sayısının artmasının Osmanlı Devleti'nin çöküşünde özel bir yeri olduğu iddia edilmektedir. Bu uygulama Cumhuriyetin kurulmasından sonra terk edilmiştir.¹³⁷

Osmanlı Devleti, ekonomi ve dış ticaretteki bu olumsuz durumun giderilmesini teminen uzun çabalardan sonra 1861 yılında ithalatta uygulanan vergi

¹³⁵ A. Maddison, **The World Economy: A Millenial Perspective**, Paris, OECD, 2001, s. 21.

¹³⁶ D. C. Korten, 2008, s. 85.

¹³⁷ M. Eğilmez, "Varlık Fonu", <http://www.mahfiegilmez.com/2016/08/varlk-fonu.html> (Erişim Tarihi: 27.08.2016).

oranlarını % 5'ten % 8'e yükseltebilmiş;¹³⁸ ihracattan alınan vergileri de % 12'den % 8'e düşürebilmiştir. Aynı zamanda ihracat vergileri yer yıl % 1 azaltılmaya başlanmıştır.¹³⁹ Daha sonraki yıllarda ithalattan alınan gümrük vergileri zaman zaman artırılmış, I. Dünya Savaşı sırasında kapitülasyonlar kaldırılmış, Almanların karşı çıkmasına rağmen gümrük vergileri 1915 yılında % 30'a çıkarılmıştır.¹⁴⁰ 1915 yılında ise advalorem vergi sistemi yerine spesifik vergi uygulamasına geçilmiştir. Bu şekilde Osmanlı Devleti gümrük vergilerini ülke ihtiyaçlarını dikkate alarak belirleyebilme imkânına sahip olabilmıştır.¹⁴¹

Yabancı tüccarların ekonomik ayrıcalıkları, diğer bir ifadeyle kapitülasyonlar, eski deyimle imtiyazat, yabancı ortaklı bir merkez bankasının varlığı, dış borçlar, Duyun-u Umumiye gibi nedenlerle Osmanlı Devleti I. Dünya Savaşına kadar maalesef bağımsız bir ekonomi politikası izleme imkânı bulamamıştır. Savaş bunları değiştirmek için bir fırsat olmuştur. Diğer yandan savaşın meydana getirdiği olumsuzluklara rağmen savaşın sonunda ülke ekonomisinin biraz daha bütünleşmiş olduğu belirtilmektedir.¹⁴²

Osmanlı Devleti'nin ithalat ve ihracatının Sterlin olarak değeri ile dış ticaretimizde başta gelen bazı ülkelerin payları aşağıdaki tabloda gösterilmektedir.

¹³⁸ Ş. Pamuk, 2015, s. 98.

¹³⁹ M. Seyitdanlıoğlu, "Tanzimat Dönemi Osmanlı Sanayii (1839-1876)" Türk Modernleşme Araştırmaları Sempozyumu, 14 Mayıs 2005, Bildiri-Makaleler, Ercüment Kuran'a Saygı, Ankara, 2006, s. 263-278.

¹⁴⁰ K. Boratav, **Türkiye İktisat Tarihi (1908-2009)**, Ankara, İmge, 2015, s. 31.

¹⁴¹ Ş. Pamuk, 2015, s. 165.

¹⁴² K. Boratav, 2015, s. 32.

Tablo 4. 1830 - 1911 Yılları Arasında Osmanlı Devleti’nin İhracat ve İthalat Rakamları ile Önemli Ülkelere Göre Dağılımı¹⁴³

İHRACAT		Ülkelerin Payları (%)				
Yıllar	<u>Milyon Sterlin</u>	<u>İngiltere</u>	<u>Fransa</u>	<u>Almanya</u>	<u>Avusturya</u>	<u>Rusya</u>
1830-32	4	13	14	2	31	13
1840-42	5	20	17	2	29	10
1850-52	9	20	16	1	28	8
1860-62	12	24	30	1	17	10
1870-72	19	27	25	0	14	15
1880-82	15	24	28	1	6	14
1890-92	18	26	25	4	6	4
1900-02	20	26	19	7	8	4
1908-11	26	18	14	11	8	4
İTHALAT		Ülkelerin Payları (%)				
Yıllar	<u>Milyon Sterlin</u>	<u>İngiltere</u>	<u>Fransa</u>	<u>Almanya</u>	<u>Avusturya</u>	<u>Rusya</u>
1830-32	4	19	10	3	17	31
1840-42	6	29	9	5	22	17
1850-52	10	26	9	10	26	14
1860-62	13	27	12	10	17	12
1870-72	22	32	12	14	13	9
1880-82	15	45	12	2	12	10
1890-92	19	36	12	10	10	10
1900-02	20	30	10	10	15	10
1908-11	38	24	8	14	14	9

Yukarıdaki tablodan da görüleceği üzere ihracatta ve ithalatta İngiltere’nin yıllar itibariyle payı yükselmiş, Avusturya’nın payı ise azalmıştır. Bu durumun

¹⁴³ T. C. Güven, “Cumhuriyetin 75. Yıldönümünde Dış Ticaretimizin Geçmişi ve Bugünü”, **Dış Ticaret Dergisi**, 1998, s. 28.

İngiltere'nin daha çok sanayileşmesiyle ve o zamandan günümüze kadar İngiltere'nin Türkiye'ye yönelik ilgisiyle alakalı olduğu değerlendirilebilir.

B- Türkiye Cumhuriyeti Dönemi

1- II. Dünya Savaşına kadar

Ülke topraklarının önemli bir kısmının yitirilmesine neden olan I. Dünya Savaşı ve Türkiye Cumhuriyetinin kuruluşuna hayat veren Kurtuluş Savaşı, ülkenin bozuk olan iktisadi yapısının daha da bozulmasına neden olmuştur. Ayrıca Osmanlı Devleti toprak büyüklüğü nedeniyle Cumhuriyetin kurulduğu topraklara yeterince altyapı yatırımı yapamamış; ticaret tüm bölgelere yayılmamış, belirli bir kesimin, azınlıkların, elinde kalmıştır. Azınlıkların sayısının azalması Anadolu'da üretimin zarar görmesine neden olmuştur. Ayrıca sanayicilerin savaş sırasında fabrikalarını işi bilmeyenlere satarak Avrupa'ya gitmeleri de sanayiye olumsuz etkilemiştir.¹⁴⁴ İhracatın ise, Cumhuriyetin ilk yıllarında olduğu gibi, aşağıdaki Tablo 5'te de görüleceği üzere, önceki yıllarda da temel olarak tahıl ve hammaddelerden oluştuğu kuvvetle muhtemeldir. Cumhuriyetin ilk yıllarında ithalat içerisinde en büyük payı tüketim malları almış, ardından ara malı ve yatırım malları gelmiştir. Örneğin 1924 yılında ithal malların % 66'sını tüketim, % 20'sini ara malı ve % 4'ünü yatırım malları oluşturmuştur.¹⁴⁵

¹⁴⁴ ----- Cumhuriyet'den Bu Yana Türkiye Ekonomisinin Gelişimi ve Geleceğe Bakış, İstanbul Ticaret Odası Yayınları, İstanbul, 1989, s. 10-11.

¹⁴⁵ A. Uğur "Türkiye'nin Dış Ticaretinde Tekstil-Giyim Sektörünün Yeri ve Yeni Rekabet Dönemi", Coğrafi Bilimler Dergisi, Cilt: 2, Sayı: 2, 2004, s. 33.

Cumhuriyetin ilk yıllarında dış ticarete önemli yer işgal eden başlıca malların ihracat ve ithalatının değerine ilişkin tablo aşağıda yer almaktadır.

Tablo 5. 1923 ve 1924 Yıllarında Başlıca Maddelerin İhracat ve İthalat Rakamları¹⁴⁶

Değer: Milyon lira

İhracat	1923	1924	İthalat	1923	1924
Yaprak Tütün	20,3	46,4	Buğday	8,6	18,3
Kuru Üzüm	10,6	18,2	Un	3	0,7
Kuru İncir	4,9	10	Şeker	11	12,8
Fındık	3,8	8	Pirinç	1,9	2,2
Pamuk	6,2	11,4	Kahve	2,5	3,2
Tiftik, Yün, İpek	5,7	9	Çay	0,9	1,2
Afyon	4,2	6,1	Pamuklu Dokuma	48,3	57
Halı-Kilim	3,2	4,5	Yünlü Dokuma	8,3	12,6
Canlı Hayvan	2,4	3,7	Pamuk	5,6	6,6
Yumurta	1,4	3,7	Yün İpliği	0,5	0,8
Palamut	1,4	2,1	Matbaa Kâğıdı	0,6	1
Zeytinyağı	1	0,5	Demir ve Çelik	7,8	16,2
Antep Fıstığı-Badem	0,6	1,4	Makineler	1,3	5,6
Kömür	1,5	2,3	Ziraat Aletleri	0,5	2,2
Krom	-	0,8	Benzin-Gazyağı	4,9	5,4
Diğerleri	17,3	30,8	Diğerleri	39,1	47,9
TOPLAM	94,6	158,9	TOPLAM	144,8	193,6

Yukarıdaki tabloda dikkati çeken en önemli husus buğday ve şeker gibi ürünlerin ithal edilmesi, pamuğun ise hem ithal hem ihraç edilmesidir. Bunun sebebi olarak iç ulaşım yollarının ve ticaretin gelişmemiş olduğu kolayca söylenebilir. Konya'dan İstanbul'a buğday göndermenin yurtdışından buğday ithal etmekten daha

¹⁴⁶ T. C. Güven, 1998.

pahalı olması ihtimal dahilindedir. Bu durumla günümüzde de karşılaşilmektedir. Örnek olarak Tuz Gölünden İstanbul'a kar mücadelesi için tuz göndermek Mısır'dan tuz ithal etmekten daha pahalıya gelebilmektedir.

Türkiye Cumhuriyeti'nin kuruluş yıllarının ilk zamanlarında karşı karşıya gelinen en önemli sorunların başında, yeni kurulan her yapı gibi, ekonomik düzenin tesisinin sağlanması gelmiş ve bu yönde çaba gösterilmiştir. Hatta Cumhuriyet kurulmadan önce dahi bu tür çabalar görülmektedir. Örneğin Kurtuluş Savaşı döneminde (10 Mayıs 1920) Büyük Millet Meclisi tarafından çıkarılan bir kararname ile ihracat kayıtsız şartsız serbest bırakılmış daha sonraki aylarda da Trabzon, Samsun, İnebolu, Antalya ve Mersin limanlarında Osmanlı Devleti'nin yapmış olduğu ve savaş döneminde uygulanabilen son gümrük tarifesi değişimi olan 1916 yılı Mart ayı tarihli spesifik gümrük tarifesi beş kat artırılmıştır.¹⁴⁷ Ayrıca 1921 yılının Mayıs ayında kabul edilen bir yasayla da savaş döneminde gerekli olmadığı düşünülen bazı tüketim mallarının ithalatına yasak konulmuş, bazı gümrük vergilerinde ise on beş kata kadar artışlar yapılmıştır.¹⁴⁸ Aslında bu tür uygulamaların yapılabilmesi nedeniyle, başka hususlar da dikkate alındığında, konumuz olmamakla birlikte, ilk Meclis hükümetlerinin Osmanlı hükümetinin bir devamı olduğu ve

¹⁴⁷ O. Eroğlu, "Osmanlı Devleti'nin Son Dönemlerinden Cumhuriyetin İlk Yıllarına Kamu Maliyesi", **Dokuz Eylül Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi**, Cilt: 12, Özel Sayı, 2010, s. 61; A. Demirden Yüzgeç, "Birinci Büyük Millet Meclisinin Yapısı ve Faaliyetleri (1920-1923)", T.C. Süleyman Demirel Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Tarih Ana Bilim Dalı Yüksek Lisans Tezi, Isparta, 2006, s. 97.

¹⁴⁸ Y. S. Tezel, **Cumhuriyet Döneminin İktisadi Tarihi (1923-1950)**, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul, 2015, s. 188-189; A. G. Bilman, "Türkiye'de Dış Ticaretteki Serbestleşmenin İthalat Üzerine Etkileri", T.C. Dokuz Eylül Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İktisat Ana Bilim Dalı Yüksek Lisans Tezi, İzmir, 2004, s. 32.

Osmanlı Devleti tarafından desteklenmese bile kösteklenmediğini gösterdiği iddia edilebilecektir.

Cumhuriyet Hükümetleri tarafından, doğal olarak, kalkınmanın sanayi ile mümkün olduğu düşüncesi temel alınmıştır. 17 Şubat – 4 Mart 1923 tarihlerinde yapılan ve bu esnada düzenlenen sergiye katılanların da dahil olduğu 1.135 delegenin yer aldığı İzmir İktisat Kongresi (Türkiye İktisat Kongresi) 1923-1929 döneminde izlenen serbest ekonomi siyasetinin esasını teşkil etmiştir. Kongrede çiftçi, tüccar, sanayi ve işçi gruplarının temsilcileri yer almıştır.

Bu kongrede yukarıda belirtilen gruplarca alınan ve hükümete sunulan kararlar özetle:

- üreticinin korunması,
- ihracatın geliştirilmesi,
- gümrük uygulamalarının düzenlenmesi ve yerli sanayinin korunması için gümrük vergisi konulması,
- iletişimin geliştirilmesi,
- asayişin ve güvenliğin sağlanması,
- ulaşımın geliştirilmesi
- milli sanayinin desteklenmesi,
- milli bankaların kurulması,

- işçinin korunması ve ameleye bundan sonra işçi denilmesi; daimi işçi olarak çalıştırılan bayanlara doğumdan önce sonra sekiz hafta ve her ay üç gün izin verilmesi,

- teknik eğitime önem verilmesi,

- demiryollarının geliştirilmesi ve

- yabancı sermayenin Hükümetle ortak girişim şeklinde faaliyette bulunmasının sağlanması olarak sayılabilir.¹⁴⁹

Yukarıda belirtilen son husus kapitülasyonun kesinlikle kabul edilmeyeceği ancak yabancı sermayeyle işbirliğine açık olunduğunun bir göstergesidir ve bu anlayış o dönemdeki hakim olan resmi tutumu göstermektedir.¹⁵⁰

Diğer yandan Kongrede “Türkiye milli sınırları içinde lekesiz bir bağımsızlık dünyanın sulh ve ilerlemesini sağlayacak elemanlardan biridir cümlesiyle başlayan ve Türk kadını ve öğretmeni, çocukları Misak-ı İktisadiye göre yetiştirirler” ile biten 12 maddelik bir Misak-ı İktisadi de kabul edilmiştir.¹⁵¹

Bu kongrede en az sanayi grubu tarafından öneri getirilmiş olması o yıllarda sanayinin durumunu göstermesi açısından dikkati çeken bir noktadır.

Diğer yandan günümüzde dahi zaman zaman siyasi iktidarların anlayışına göre farklı yaklaşımların sergilendiği ve bazılarının hala gerçekleştirilemediği

¹⁴⁹ A. İnan, **Devletçilik İlkesi ve Türkiye Cumhuriyetinin Birinci Sanayi Planı 1933**, Ankara, TTK, 1972, s. 59-83.

¹⁵⁰ K. Boratav, 2015, s. 42.

yurtdışı ticari temsilciliklerle ilgili olarak tüccar grubunun aldığı kararları ayrıca belirtmek ticari bilginin ve ticari diplomasinin sadece bugün için değil o gün bile ne kadar önemli telakki edildiğini ve bunun o dönem tüccarları tarafından hakkıyla anlaşılmış olduğunu göstermesi açısından faydalı olacaktır. Toplantıya katılan gruplar içerisinde tüccar ve çiftçi temsilcilerinin gerçekten kendi sınıflarını temsil ettiği, diğer grupların resmi görevli oldukları dikkate alındığında tüccar grubunun önerilerinin daha sağlam temellere dayandığı ifade edilebilecektir.¹⁵²

Bu kararlar; yabancı memleketlerde ticari ataşeliklerin genişletilmesi, ataşelerin uzman kişilerden seçilmesi ve düzenli olarak bilgi verme zorunluluğu uygulanması; ataşelerin yönetiminde ticari araştırma örgütlerinin kurulması; büyük dış ticaret merkezlerinde Türk Ticaret Odalarının açılması; kurulacak olan Türk Ticaret Bankasının Türkiye ile ilişkili önemli ticaret merkezlerinde şubeler açması ve dış ticareti kolaylaştırmak için memleketimizin belirli yerlerinde hammaddelerimiz ile ihraç mallarımızın sergilenmesini sağlamaktır.¹⁵³

Diğer yandan ülkelerin ekonomik kalkınma çabalarında kurumların ne denli önemli olduğuna dair görüşler uluslararası ekonomi yazınında geçmiş yıllarda gündeme getirilmiş; günümüzde de gündeme getirilmektedir. Tabidir ki ekonomik kalkınma çabalarında sadece kurumların rolü yeterli olmamakta; bu kurumların içinde bulunduğu sosyal ve siyasal yapı da bu çabalarda etkili olmaktadır.¹⁵⁴

¹⁵¹ A. İnan, 1972, s. 82-83.

¹⁵² K. Boratav, 2015, s. 45.

¹⁵³ A. İnan, 1972, s. 74.

¹⁵⁴ Ş. Pamuk, 2015, s. 37.

Bu nedenle ihracata dayalı kalkınma modelini benimseyen Türkiye'nin dış ticaretin düzenlenmesinden hali hazırda sorumlu kurumunun (şuan Ekonomi Bakanlığı) yapısının yeniden ve son kez ele alınması ve kurum adına ileriye yönelik projeksiyonların yapılması hususu, ihracata dayalı ekonomik modelin istihdama, büyümeye kısaca ülke ekonomisine daha fazla katkı sağlaması, dünya ticaretinden daha fazla pay alınması ve küreselleşmeden azami fayda sağlanması açısından önem taşımaktadır.

Kongreyle eşanlı olarak düzenlenen ve Cumhuriyet tarihimizin ilk sergisi olma özelliğini taşıyan ve adı Numune Meşheri olan yerli malları sergisiyle İzmir Enternasyonal Fuarının nüvesi ortaya çıkmıştır.¹⁵⁵

İktisat Kongresinden sonra da ekonomi konusundan çalışmalar devam etmiş ve o dönemde mevcut olan ve günümüzde de bir sorun olarak devam etmekte olan sermaye yetersizliğini gidermek amacıyla, Kongrede alınan karar gereği, 1924 yılında İş Bankası kurulmuştur. Bankanın 1 milyon lira olan sermayesinin tamamı Atatürk tarafından taahhüt edilmiş 250 bin lirası bilfiil Atatürk tarafından ödenmiştir.¹⁵⁶ İş Bankası çerçevesinde sermaye ve siyasi kadrolar bir araya gelmiştir. Bu özelliği nedeniyle İş Bankası zaman zaman eleştiri konusu olmuştur. Diğer yandan İş Bankası milli tüccar oluşturma çabalarına da katkı sağlamıştır.¹⁵⁷ Bilahare

¹⁵⁵ G. Karpat, “İzmir Kültür Park ve Fuar Alanının Tarihsel Gelişim Sürecinin Araştırılması ve Geleceğe Yönelik Tasarım Programının Oluşturulması”, T.C. Dokuz Eylül Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü, Kentsel Tasarım Bölümü, Şehir ve Bölge Planlama Anabilim Dalı Yüksek Lisans Tezi, İzmir, 2009, s. 75-81.

¹⁵⁶ E. Alkin, **Kurumlarla Yakın Ekonomi Tarihi**, İstanbul Ticaret Odası Yayınları, İstanbul, 2010, s. 24.

¹⁵⁷ M. H. Özer, “Cumhuriyetin İlk Yıllarında Milli Tüccar Oluşturma Çabalarında İş Bankasının Rolü”, **Ankara Üniversitesi SBF Dergisi**, Cilt:69, Sayı:2, 2014, s. 351.

1925 tarihinde Sanayi ve Maadin Bankası faaliyete başlamıştır. Devlet sermayesiyle özel sektöre kredi vermesi amacıyla kurulmuş olan bu banka, önce Devlet Sanayi Ofisine, daha sonra Türkiye Sanayi Kredi Bankasına en son da 1933 yılında Sümerbank’a devredilmiştir.¹⁵⁸ Sümerbank Türkiye'nin sanayileşmesine büyük katkılar sağlamıştır. Yine bu yıllarda Etibank, Denizbank, İller Bankası, Türkiye Halk Bankası gibi bankaların kuruluşu gerçekleştirilmiştir.¹⁵⁹

Diğer yandan bir devletin bağımsızlık göstergelerinden olan Merkez Bankası ise Hollandalı ve İtalyan uzmanların tavsiyesi neticesinde İsviçreli bir uzmanın katkısıyla hazırlanan kanunun 11 Haziran 1930 tarihinde Mecliste kabul edilmesiyle 3 Ekim 1931 tarihinde anonim şirket olarak Türkiye “Cumhuriyet” Merkez Bankası olarak faaliyetlerine başlamıştır. Diğer devlet kurumlarından farklı olarak Türkiye “Cumhuriyeti” yerine Türkiye “Cumhuriyet” Merkez Bankası denmesi ise bankanın merkezi idareden bağımsız bir kurum olduğunu vurgulamak içindir.¹⁶⁰

Öte yandan 1927 yılında çıkarılan Teşvik-i Sanayi Kanunu da önemlidir. Bu kanunla özel sektör için önemli kolaylıklar sağlanmıştır. Bunlar sermaye mallarının vergisiz ithali, toprak bağışı, vergi muafiyeti, taşımacılık ücretlerindeki indirimler, devletin ürettiği hammaddelerin teşvikten yararlanan firmalara daha ucuz satılması gibi konulardır.¹⁶¹

¹⁵⁸ E. Alkin, 2010, s. 64; A. Doğan, “Türkiye’de Bankacılık Sektöründe Şube Etkinliği”, T.C. Ankara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, İktisat Ana Bilim Dalı Yüksek Lisans Tezi, Ankara, 2011, s. 20.

¹⁵⁹ E. Alkin, 2010, s. 68-70.

¹⁶⁰ ----- **Dünden Bugüne Türkiye Cumhuriyet Merkez Bankası**, Ankara, TCMB Yayını, 2011, s. 3-4.

¹⁶¹ http://www.ekodialog.com/makaleler/cumhuriyet_sektor.html (Erişim Tarihi: 05.12.2016)

Türkiye'nin günümüzde de devam eden sanayi teşvik politikası Osmanlı döneminde ilk kez makine ithalatının gümrük resminden muaf tutulması şeklinde 1873 yılında görülmüş, Meşrutiyetin ilanından sonra ise sanayinin teşvik edilmesine yönelik çalışmalar daha önce yapılan teşvik düzenlemelerini tek çatı altında toplayan 1913 yılında çıkarılan bir çeşit kanun hükmünde kararname olan Teşvik-i Sanayi Kanun-ı Muvakkatı ile devam etmiştir.¹⁶²

1929 yılına kadar yaşanan ekonomik süreçte tarım ürünlerindeki üretim artışı ve fiyat artışları nedeniyle çiftçiler için, liberal bir dış ticaret politikası sonucunda dış ticaretin milli hasıladan aldığı yüksek pay nedeniyle ithalat ve ihracatçılar açısından altın yıllar olarak nitelendirilmektedir. Ayrıca bu yıllar milli gelirde meydana gelen yükselmenin tüm topluma yayıldığı bir dönem olarak görülmektedir.¹⁶³

1929 yılında yaşanan dünya ekonomik buhranı ülke ekonomisi için dönüm noktası olmuştur. 1929 krizinde Türkiye'nin başlıca ihraç kalemlerini oluşturan tarım ürünleri fiyatlarının ciddi oranda düşmesi, diğer olumsuz gelişmelere eklenerek, Lozan Anlaşmasının getirdiği sınırlamaların sona ermesi ve aynı zamanda Osmanlı Devleti'nden kalan borçların ödenmeye başlanacak olması ekonomi politikasının değişmesine neden olmuştur.¹⁶⁴

Lozan Barış Anlaşması, Türkiye'nin 1929 yılına kadar eski gümrük vergi oranlarını uygulayacağını hüküm altına almaktaydı. Bu nedenle Türkiye 1929

¹⁶² <http://www.moment-expo.com/1909dan-2009a-sanayinin-100-yillik-tesvik-macerasi> (Erişim Tarihi: 11.07.2016).

¹⁶³ K. Boratav, 2015, s. 56-57.

¹⁶⁴ G. Kazgan, 1999, s. 217.

yılında, uzun bir hazırlık döneminden sonra, yeni Gümrük Tarife Kanununu yürürlüğe sokabilmiştir. Bu kanunun altyapı yatırımlarına yardımcı olması bekleniyor ve kurulacak olan sanayinin dış rekabetten korunmasına yardımcı olacağı düşünülüyordu.¹⁶⁵ Gümrük vergileri yurtiçinde üretilmeyen bazı ürünlerde azaltılmış ancak yerli üretim ve geliştirmekte olan sanayiye korumak amacıyla özellikle iplik ve kumaş, şeker, un ve diğer gıda maddeleri, deri ve ağaç mamulleri ve çimento gibi maddelerin ithalatında yüksek oranlı gümrük vergileri uygulanmıştır.¹⁶⁶

1929 yılına kadar dışa açık ekonomi politikası izleyen/izlemek durumunda kalan Türkiye bu tarihten sonra kendine has bir ekonomi politikası izleme gayreti içerisinde olmuş ve buna ilk başlarda mutedil devletçilik ilkesi denmiştir. 1930 tarihinden sonra devletçilik prensibi hükümet programlarına alınmaya başlanmış ve bilahare 1937 yılında da Anayasaya'da yer almıştır. Bu ilke Cumhuriyet Halk Partisi programında ise 1931 yılından itibaren yer almaya başlamıştır.¹⁶⁷

Türkiye sanayileşme için Batı ülkelerine başvurmuş ancak Türkiye'nin Batıdan sanayileşme için yeterli desteği alamayacağı ortaya çıkınca Sovyetler Birliği ile irtibata geçilmiş ve bu ülkenin uygulamaya başladığı beş yıllık kalkınma planı örnek alınmıştır. Bu amaçla üst ve teknik düzeyde karşılıklı ziyaretler yapılmıştır. Bunlardan biri de 1932 yılında Başbakan İsmet İnönü'nün Nisan ve Mayıs aylarını

¹⁶⁵ E. Alkin, 2010, s. 41-42-54.

¹⁶⁶ Y. S. Tezel, 2015, s. 192.

¹⁶⁷ A. İnan, 1972, s. 19.

kapsayan ziyaretidir.¹⁶⁸ Bu ziyaret sonrası Sovyetlerden alınan 8 milyon ABD Doları tutarındaki kredi ve teknik yardımla yeni sanayi programına başlanmıştır. Sanayi programı için ikinci kredi 1936 yılında İngiltere’den Karabük Demir-Çelik Fabrikası için alınmıştır. Daha önce kredi vermeyen Batılı bir ülkenin kredi verme sebebinin Sovyetlerin etkisinin azaltılması için olduğu kolayca iddia edilebilecektir.¹⁶⁹ O dönemde iktidarda bulunanların, alınan kredilere bakıldığında, herhangi bir ideolojik yaklaşımları olmadığı, sadece sermaye ve teknoloji birikimi olmaması nedeniyle hangi ülke kalkınma çabalarına katkı sağlayacak ise pratik gerekçelerle o ülkeden kredi alma yoluna gittikleri görülmektedir.

Sovyetlerin uygulamış olduğu kalkınma planından sonra dünyadaki ilk plan uygulamalarından biri olan beş yıllık ilk sanayi planının uygulandığı 1934-1938 yılları arasında demiryolları yapılmış, silolar kurulmuş; madencilik yatırımları gerçekleştirilmiş; dokumacılık, kâğıt, demir-çelik, cam ve şeker fabrikası yatırımları yapılarak sanayi alanında ciddi gelişmeler yaşanmıştır. Bütün bu yatırımların finansmanı yabancı kaynaklar ve borçlanmanın yanında vergiler ve devlet bankaları kredileri ile karşılanmıştır. Yine 1928-1938 yılları arasında liman işletmeleri, telefon işletmeleri, kömür işletmeleri, demir yolu işletmeleri gibi çok sayıda işletmenin millileştirildiği görülmektedir.¹⁷⁰

¹⁶⁸ T. Korhan, “Türkiye Cumhuriyetinin İlk Yıllarında Türk-Rus Ticari ve Ekonomik İlişkileri Üzerine”, **Abant İzzet Baysal Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi**, Cilt 2012/1, Sayı 24, s. 98.

¹⁶⁹ Y. S. Tezel, , 2015, s. 253.

¹⁷⁰ S. Kahraman Akdoğdu “1929 Krizi Sonrasında Türkiye Ekonomisinde İktisat Politikası Arayışları: İktisadi Devletçilik”, **Yönetim ve Ekonomi Araştırmaları Dergisi**, Sayı:22, 2014, s. 361; H. Akbaşoğlu, “Bor Raporu”, **TMMOB Metalürji Mühendisleri Odası Dergisi**, Sayı:134, 2003.

1929 yılından II. Dünya Savaşına kadar olan dönemi, izlenen korumacılık (mesela 1931 yılında yürürlüğe giren ithalata kota koyma ve ihracatı denetleme yetkileri ile 1932 tarihli Türk Parasının Kıymetinin Korunması Hakkında Kanun) ve devletçilik (yabancı yatırımların millileştirilmesi, büyük fabrikaların devlet eliyle yapılması) politikası çerçevesinde gerçek anlamda Türkiye'nin ilk sanayileşme dönemi olarak nitelendirmek doğru olacaktır. Bu dönemde sanayide ulaşılan % 11,4 oranındaki büyüme rakamlarına bundan sonra bir daha ulaşamayacaktır. Ayrıca bu dönemde ithalatın azalmasının da etkisiyle dış ticaret fazlası verilmiştir.¹⁷¹

Diğer yandan Türkiye'nin 1929 yılına kadar ve bu yıldan sonra izlemiş olduğu ekonomi politikalarının o dönemde dünyada kabul görmüş politikalar olduğunu da belirtmek gerekmektedir. Ayrıca 1929 büyük buhranı sonucunda hammadde fiyatlarının düşmesi, buna karşın mamul madde fiyatlarının yeterince düşmemesi mal ithal etme kapasitesini düşürdüğü için sadece Türkiye değil hammadde ihraç edip mamul madde ithal eden diğer ülkeleri de derinden etkilemiş ve bu ülkelerde sanayileşme çabalarının başlamasına katkıda bulunmuştur.¹⁷²

Bu dönemde Türkiye'nin ekonomik anlamda olabildiğince kalkınma çabası içerisine girdiğini ve fırsatları yeterince değerlendirdiğini belirtmek yanlış olmayacaktır. Bu bağlamda dönemin 1923-1929 yılları arasında Gayri Safi Milli Hasıla (GSMH) 570 milyon dolardan 1.052 milyon dolara yükselmiş, büyük buhran nedeniyle 1930 yılında 803 milyon dolara gerilemiştir. Kişi başına milli gelir de aynı

¹⁷¹ K. Boratav, 2015, s. 59, 72, 74

¹⁷² Ş. Pamuk, **Osmanlı'dan Cumhuriyete Küreselleşme, İktisat Politikaları ve Büyüme**, İstanbul, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, 2012, s. 188.

yıllar için 45, 74 ve 55 dolar olarak gerçekleşmiştir. 1930 yılından II. Dünya Savaşına kadar olan sürede ise Türkiye ekonomisinin ortalama yıllık % 6 oranında büyüdüğü görülmektedir.¹⁷³

2- II. Dünya Savaşından Planlı Döneme Kadar

Türkiye İkinci Dünya Savaşına katılmamış ancak bu savaşın olumsuz anlamda ekonomik götürülerinden ciddi olarak etkilenmiştir. Sayısı bir milyon civarında olan bir ordunun silahaltında olması mecburiyeti üretim, tüketim, bölüşüm, istihdam üzerinde etkili olduğu kadar devletin kaynaklarını bu alana aktarmasına ve masraflarının artmasına da neden olmuştur.¹⁷⁴ Türkiye I. Dünya savaşına girerek önemli ölçüde iş gücünden olduğu gibi II. Dünya Savaşı sırasında da çok sayıda asker beslemesi nedeniyle iş gücü azalmıştır. Hem savaş yılları olması hem de genç nüfusun silahaltında tutulması nedeniyle nüfus artış hızı 1930'lu yıllarda % 1,9 iken savaş yıllarında % 1'e inmiştir.¹⁷⁵

Devletin ciddi oranda artan masraflarının karşılanabilmesi için yeni vergiler konulmuş, hazine tasarruf bonoları çıkarmak suretiyle borçlanma yoluna gitmiştir.¹⁷⁶ Ancak, bu borçların ödenmesinde zorluk çekilmesi nedeniyle emisyonu başvurulmak durumunda kalınmış, bu yüzden de Türk parasının satın alma gücünde azalma

¹⁷³ H. Akyıldız, Ö. Eroğlu, "Türkiye Cumhuriyeti Dönemi Uygulanan İktisat Politikaları," **Süleyman Demirel Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi**, Cilt.9, Sayı:1, Isparta, 2004, s. 48-49.

¹⁷⁴ A. Olcar, "Türkiye'nin Dış Borç Sorunu ve Kriz Etkileri", T.C. Hitit Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, İktisat Ana Bilim Dalı Yüksek Lisans Tezi, Çorum, 2013, s. 38.

¹⁷⁵ K. Boratav, 2015, s. 64-65.

¹⁷⁶ A. Olcar, 2013, s. 38.

meydana gelmiş, tüketici fiyatları indeksi 100'den 459'a yükselmiştir.¹⁷⁷ Tarımsal üretim düşmüş (örneğin buğday üretimi savaş yıllarında % 50 oranında gerilemiştir),¹⁷⁸ ithalat azalmış; bu yüzden tüketimin kısıtlanması ve bazı malların belgeye bağlanması gerekliliği ortaya çıkmış, fiyatların ciddi oranda artması da söz konusu olunca, Hükümet 18 Ocak 1940 tarihinde yürürlüğe konulan 3780 sayılı Milli Korunma Kanununu uygulamaya başlamıştır. Bu tarihten önce de Takas Komisyonları ve Takas Limited Şirketi kurulması gibi bazı kısıtlayıcı düzenlemeler olmuşsa da dış ödemeler ve kambiyo konusundaki esas denetim Milli Koruma Kanunu ile başlamıştır.¹⁷⁹

Bu Kanun Hükümete, üretilen malların değerini ödeyerek el koyup stoklamak, fabrikalara el koyup işletmek, işçilere zorunlu mükellefiyet yüklemek, çalışma sürelerinin uzatılması, ücret sınırlaması, iç piyasada maksimum, ihracatta minimum fiyatları belirleme, mal ihracatında satış şartlarını belirlemek, ürünleri belirli usullerle dağıtmak, halkın ihtiyaçlarının karşılanması için iktisadi ve ticari faaliyette bulunmak üzere devlet işletmeleri kurmak şeklinde geniş ve olağanüstü yetkiler vermiştir.¹⁸⁰

Savaş yıllarının getirdiği ve gerektirdiği koşullar yüzünden alınan bahsi geçen tedbirler nedeniyle arz ve talebin iç piyasada serbest bir şekilde oluşması imkanı bulunamamış ve fiyatların da buna göre belirlenmesi sözkonusu olmamıştır. Bu

¹⁷⁷ E. Yavuz, "Milli Korunma Kanunu, Varlık Vergisi Kanunu ve Toprak Mahsulleri Vergisi Kanunu Tartışmaları: Erzincan Uygulamaları", **Akademik Sosyal Araştırmalar Dergisi**, Yıl: 3, Sayı: 12, Haziran 2015, s. 164.

¹⁷⁸ K. Boratav, 2015, s. 83.

¹⁷⁹ E. Alkin, 2010, s. 112.

bakımdan bu dönemde devlet ticari alana müdahalede bulunmuş ve daha ötesinde devlet ticareti uygulanmıştır yönünde bir sonuca varmak mümkündür. Bu yıllarda bazı kamu kuruluşları Türkiye'nin temel ihraç ürünleri olan pamuk, tütün, fındık, kuru üzüm ve incir gibi ürünlerin ihracatını yapmaya başlamıştır.¹⁸¹ Bu uygulamaların temel amacı savaş döneminde halkın ve askerın beslenmesi olmuştur. Bu şekilde, asker için ucuz giysi ve yiyecek temin edilebilmiş, şehirdeki insanlar da ucuz kömür ve ekmek satın alabilmiştir.¹⁸²

Diğer yandan savaş yıllarında etkisi çok uzun yıllar sürecek olan bir kaç vergi uygulaması yapılmıştır. Bunlardan biri de ABD (Varlık Vergisi), Almanya (Olağanüstü Savaş Kazançları Vergisi), İngiltere (Aşırı Kâr Vergisi), İsviçre (Tek Vergi)¹⁸³ gibi ülkelerde benzerlerinin uygulandığı Varlık Vergisi ve diğeri de Toprak Mahsulleri Vergisidir. Varlık vergisini en çok o dönemde zengin bir kesim olan azınlıklar ödemek durumunda kalmıştır. Bu verginin amacının savaş döneminde vergilendirilmemiş kazançların vergilendirilmesi olarak açıklanmış olmakla beraber verginin uygulanış biçimi neticesinde esas amacın azınlıkların Türkiye ekonomisindeki güçlerinin kırılması gibi bir sonucu ortaya çıkarmıştır.¹⁸⁴ Toprak Mahsulleri vergisi de adından anlaşılacağı gibi çiftçi kesiminden alınmıştır ve % 10 oranıyla öşür vergisini andırmaktadır.

¹⁸⁰ K. Boratav, 2015, s. 86.

¹⁸¹ Y. S. Tezel, 2015, s. 217.

¹⁸² K. Boratav, 2015, s. 86.

¹⁸³ E. Yavuz, 2015, s. 164.

¹⁸⁴ Y. S. Tezel, 2015, s. 313.

Ayrıca, bu dönemde çiftçiyi toprak sahibi yapmak için Çiftçiyi Topraklandırma Kanunu kabul edilmiştir. Bu kanunun 17. ve 21. maddelerinin tartışılması sırasında CHP içinde oluşan muhalif grup daha sonra Türkiye siyasi tarihine damga vuracak olan Demokrat Parti haline gelmiştir.¹⁸⁵ Esasen savaş dönemindeki Arazi Vergisi, Yol Vergisi, Hayvan Vergisi gibi uygulamalar, bazı temel ihtiyaç maddelerinin karneye bağlanması, önceki yıllarda oluşan anlayışla da birleşince, geniş halk kitlelerinin ve tüccar kesimin CHP'ye yönelik bundan sonraki olumsuz tavrının belirlenmesine neden olmuştur.

Esas amacından - ki ekonomik olmaktan çok iç politik kaygılarla çıkarıldığı ifade edilmektedir - daha sonra uzaklaşan ve uygulaması Mayıs 1947 tarihine geciktirilen¹⁸⁶ ve 28 yıl yürürlükte kalan bu kanunun içeriği bir kenara bırakılacak olursa esasen Türkiye gibi sermaye yoksunu bir ülkede tüm tarımsal kaynakların etkin bir şekilde kullanılarak ekonomiye kazandırılması gerekir.

Tarımdan elde edilen kaynakların sanayiye aktararak ekonomik gelişmenin sağlandığı bilinmektedir. Bu yıllarda Topraksız çiftçilerin toprak sahibi yapılamaması söz konusu ise ekonomik gelişme açısından Türkiye'nin kaybı olmuş, önemli bir fırsat kaçmıştır denilebilecektir. Topraksız çiftçilerin topraklandırılması kadar Türkiye topraklarının çoğunun endüstriyel tarım yapacak büyüklükte olmaması, ortalama tarım işletme büyüklüğünün sadece 5,9 hektar olması (ki bu rakam İngiltere'de 53,8; Fransa'da 52,1; Almanya'da 45,7; İspanya'da 23,8 hektar)¹⁸⁷

¹⁸⁵ T. Çavdar, **Türkiye Ekonomisinin Tarihi (1900-1960)**, İmge Kitabevi, 2003, s. 305.

¹⁸⁶ Ş. Pamuk, 2012, s. 202.

¹⁸⁷ <http://www.tarim.gov.tr/Sayfalar/...> (Erişim Tarihi: 01.12.2015).

ve sulanabilir tarım arazilerinin azlığı nedeniyle arazi birleştirme çalışmalarına, çiftçilerin eğitilmesine ve teknolojik sulama faaliyetlerine de ciddi manada öncelik ve hız verilmesi gerekmektedir. Ayrıca büyük sermaye sahiplerinin tarım alanında yatırım yapmalarının da sağlanması gerekmektedir.

Türkiye Osmanlı Devleti döneminde çeşitli iç ve dış nedenlerle sanayileşme fırsatını kaçırdığı gibi belki de bu yıllarda tarım konusunda atılım yapma imkânını elinden kaçırmıştır. Bilindiği üzere tarım ürünleri Gümrük Birliğine dahil olmadığı için hali hazırda yüksek gümrük vergileri ile korunmaktadır. Her ülke tarım sektörünü korumakta, gizli açık teşvikler ve sübvansiyonlarla desteklemektedir. Tabiidir ki tarım önem verilmesi gereken bir sektördür ve korunması da gerekmektedir. Ancak bu koruma dengeli olmak zorundadır. Türkiye bir tarım ülkesi olmakla beraber Türkiye’de birçok ürünlerdeki fiyatlar dünya fiyatlarından daha yüksektir. Bunun sebebi yüksek koruma oranları yanında teknoloji kullanılmaması, düşük ölçekli toprak büyüklüğü gibi sebeplerle yüksek maliyetli üretimdir.

Sonuçta düşük gelirle beraber, toplumun daha sağlıklı beslenmesi engellenmekte, tarımdan sanayiye kaynak aktarımı yapılamamaktadır. Ayrıca Türkiye’nin potansiyeli kullanılmayarak ihracat yapılamamaktadır. Tarımın birçok yönden ülkelerin geleceğinde önemli bir sektör olması nedeniyle çok ciddi manada ele alınıp ileriki yıllar için planlamalar yapılması gerekmektedir ve tarım küreselleşmeden en fazla etkilenen sektörlerin başında gelmektedir.

Önümüzdeki dönemde GB'nin güncellenmesi ve TTIP'ye Türkiye'nin de katılmasının söz konusu olması halinde Türkiye tarımı mevcut yapısı nedeniyle müzakerelerde en sıkıntılı konuların en başında yer alacaktır.

7 Eylül 1946'da gerçekleştirilen ve Cumhuriyet tarihinde oran olarak yüksek olması ve ekonomik değerlendirmeler açısından teorilere uygun olması nedeniyle gerçek bir devalüasyon kararı, hükümetin açıklamasına göre savaş sonrasına ve yeni ekonomi politikalarına uyum sağlamaya, ithalatı azaltmaya, ihracatı artırmaya yönelik olarak amaçlanmıştır.¹⁸⁸

Ayrıca savaş döneminde yükselen dış borcun ödenebilmesi için kredi alınması amacıyla ve Türkiye'nin de üye olmak istediği IMF'nin devalüasyonu şart koşması veya üyelik için gerçekçi kur talep etmesi de - ki üye olduktan sonra % 10'dan fazla devalüasyon için IMF onayı gerekiyordu; IMF'ye ise 1947 yılında üye olunmuştur - bu kararın alınmasında etkili olmuştur. Ayrıca *The Economist* Dergisinin 18 Mayıs 1946 tarihli nüshasında da Türkiye'ye gerçekçi kur ayarlaması yapılması önerilmiştir.¹⁸⁹ Bu haber *The Economist* dergisinin Türkiye siyasetine ve ekonomisine olan ilgisinin çok önceleri başladığına örnek teşkil etmektedir. Zaten dünya çapında etkili olan dergilerden farklı bir tutum beklenmesi de düşünülemezdi.

Bu yıllarda Türkiye tarafından IMF üyeliği yanında Dünya Bankası ve OECD üyeliği de gerçekleştirilmiştir. Türkiye'nin Batı Blokuna yanaşmasının nedeninin

¹⁸⁸ E. Yavuz, 2015, s. 164; S. Tuna, "Cumhuriyet Ekonomisinin İlk Devalüasyonu 7 Eylül 1946", **Akdeniz İ.İ.B.F. Dergisi**, 2007, s. 93-109.

¹⁸⁹ S. Tuna, 2007, s. 94.

SSCB tarafından savaş sonrasında toprak talep edilmesi, boğazların statüsünün yeniden görüşülmesi ve üs isteği olduğu bilinen bir durumdur.

Ayrıca Türkiye'nin savaş yıllarında ticaretinin önemli bir kısmını Almanya ile yapıyor olması nedeniyle Almanya'nın savaş sonunda yenilmesi ve ekonomisinin çökmesi Türkiye'nin dış ticaretini olumsuz etkilemiştir. Bu durum da devalüasyon kararının alınmasında etkili unsurlardan olmuştur. Ayrıca Amerika'dan gelen devalüasyon yapılmasına yönelik bazı dış baskılar da olmuştur.¹⁹⁰ Diğer yandan yapılan bu devalüasyona Türkiye'nin ihtiyacı olmadığını söyleyenler de bulunmaktadır. Özellikle tarım ürünü ihraç eden Türkiye'nin savaş sonrası bu ürünlere ihtiyacı olan Avrupa'ya ucuz mal göndermesi gibi bir sonuç ortaya çıkmıştır.¹⁹¹

Yapılan kur ayarlaması sonrasında dolar değeri 1,28 TL'den 2,80 TL'ye yükseltilmiştir. Bu karar sonuçları itibarıyla CHP'ye yönelik hoşnutsuzluğu daha da artırmıştır.¹⁹² Çünkü devalüasyonla hedeflenen amaçlar gerçekleştirilememiş; 1946 devalüasyonu olumsuz sonuçlanmıştır. Üretim istenilen ölçüde artmamış, Türk parasının satın alma gücü düşmüş, ithalat artmış, ihracat ise azalmıştır. Bu netice devalüasyonların temel amacına yani teorik olarak ihracatı artırıp ithalatı azaltma

¹⁹⁰ Y. S. Tezel, 2015, s. 218-219.

¹⁹¹ E. Siverekli Demircan, M. Ener, "IMF'nin Gelişmekte Olan Ülkeler ve Türkiye'de Uygulanan İstikrar Programları Üzerine Etkileri" **Yönetim Bilimleri Dergisi**, (1:1-2) 2003-2004.

¹⁹² T. Çavdar, 2003, s. 306.

beklentisine zıt bir durum oluşturmıştır.¹⁹³ Bu tarihten sonra dış ticaret açığı kalıcı hale gelmiştir.

Daha sonraki tarihlerde de Türkiye’de zaman zaman devalüasyon yöntemine başvurulmak durumunda kalınmıştır. Türk Lirasının değeri, 1949 yılında yeniden değiştirilmiştir. Esasen devalüasyon uygulamasının yapılmış olması o ülkenin ekonomisinde bir istikrarsızlık olduğunu ve dış açık verdiğini göstermektedir.

1945-1949 yılları arasında GSMH cari fiyatlarla (TL) % 66 oranında artış kaydetmiştir.¹⁹⁴

1945-1950 yıllarındaki dış ticaret rakamlarına bakıldığında Türkiye’nin 1945 yılında 168 milyon dolar olan ihracatı 1950’de yaklaşık % 60 artışla 263 milyon dolara, yine aynı yıllarda 97 milyon dolar olan ithalatı ise yaklaşık % 200 artışla 286 milyon dolara yükselmiştir. (Bkz. Tablo 8). Bu rakamlardan ihracatı artırmak için yapıldığı söylenen 1946 ve 1949 tarihli devalüasyonların bir işe yaramadığı görülecektir. Şunu da vurgulamak gerekir ki bu tarihten sonra yapılan devalüasyonlar da ihracatı artırmak açısından bir işe yaramamıştır. Çünkü ihracatın artması için devalüasyon tek yeter, gerek ve etkili şart değildir. Devalüasyondan beklenen etkinin görülebilmesi için ihraç ürünlerindeki talep esnekliğinin yüksek olması gerekir. Yani Türkiye’nin ihraç ettiği malların yabancı paralar cinsinden fiyatının ucuz hale gelmesi nedeniyle bu mallara dış talebin artması gerekir.

¹⁹³ E. Çelebi, “Türkiye’de Devalüasyon Uygulamaları (1923-2000)”, **Doğuş Üniversitesi Dergisi**, Cilt 2, Sayı 1, (2001).

¹⁹⁴ S. Tuna, 2007, s. 112.

Savaş sonrası dönemdeki ekonomik tercihleri belirleyen unsurlar olarak içerde tüccar, siyaset adamları ve öğretim görevlilerini saymak mümkün iken dışarıdan da vereceği mali yardımları bazı şartlara bağlaması nedeniyle ABD’ni ve tarıma öncelik vermek, devletçilikten vazgeçmek ve yabancı sermayeyi teşvik etmek gibi önerilerde bulunan Dünya Bankasını saymak mümkündür.¹⁹⁵ Bu fikirler 1948 yılında İstanbul Tüccar Derneğinin düzenlemiş olduğu İktisat Kongresinde de dile getirilmiştir.

1950’lere gelindiğinde ise yeni iktidarla beraber Türkiye ekonomi yönetimine liberal fikirlerin yerleştiği görülmüştür. Türkiye’ye yapılan dış yardımlarda artış, tarımda makineleşme ve bunun etkisiyle ekim alanlarında görülen hızlı genişleme, genç nüfusun tarıma dönmesi, olumlu hava koşulları, iyi ürün yıllarının birbirini izlemesi ve Kore Savaşının oluşturduğu Dünya konjonktürünün etkisiyle meydana gelen yüksek tarım ürünleri fiyatlarının katkısıyla ülke ekonomisinde tarıma dayalı hızlı bir gelişme görülmeye başlamıştır.¹⁹⁶

1953 yılından sonra ihracatta ortaya çıkan sıkıntılar sebebiyle 1956 yılından sonra katlı kur sistemine gidilmek durumunda kalınmış, faiz oranları yükselmiş; fiyat denetimleri de artırılmıştır. Bunun neticesinde ödemeler dengesi açığında bir miktar azalma görülmüştür. Ancak izlenmekte olan kur politikasının başarısız olması, ithalatın yükselmesi, 1954 yılından sonra tarımsal üretimde görülen düşme, büyüme hızında yavaşlama, kamu açıkları nedeniyle enflasyonun artması, dış borç ödemelerinde sorun yaşanması, döviz sıkıntısının baş göstermesi, ABD’nin dış

¹⁹⁵ G. Kazgan, 1999, s. 97.

yardımları azaltması, Dünya Bankasının yeni kredi vermemesi, gayri resmi piyasada 1 ABD Dolarının 20 TL'ye kadar çıkması ve devalüasyon konusundaki baskıların artması sonucunda, Hükümet, 4 Ağustos 1958 tarihinde yürürlüğe koyduğu, Türkiye'de ilk olan ancak son olmayan, en kapsamlı İstikrar Kararları ile TL'yi % 221 oranında devalüe etmiştir. Bu oran Türkiye'nin devalüasyon tarihindeki en yüksek orandır. Esasen devalüasyonun 1954 yılında yapılması gerektiği ve geç kalındığı da ifade edilmektedir.¹⁹⁷

Ayrıca Merkez Bankası kaynaklarının kullanımına yönelik sınırlamalar çerçevesinde para arzı kontrol edilmeye çalışılmış; Kamu İktisadi Teşebbüslerinin (KİT) Merkez Bankasından kullandığı finansmana sınırlama getirilmiş, KİT'lerin zararları ürünlerine zam yapılarak düşürülmeye çalışılmış, kamu harcamaları azaltılarak bütçe açıkları daraltılmış, 1954 yılından sonra getirilen fiyat kontrolleri kaldırılarak fiyat mekanizmasının işlemesi planlanmış, ithalatta serbestiyet amaçlanmış, katlı kur sisteminden tekli kur sistemine geçilmiş ve ithalat üç aylık programlara bağlanmıştır.¹⁹⁸ İstikrar programı sonucunda dış borç ödemeleri ertelenmiş ayrıca yeni borçlanma da yapılabilmektedir.¹⁹⁹

İstikrar Programı ile döviz alımında 1 dolar için 6,22 TL uygulanırken, ithalat ve diğer döviz işlemleri için 1 dolar için 9,02 TL kuru benimsenmiştir. 1960 yılının

¹⁹⁶ Ş. Pamuk, 2012, s. 250.

¹⁹⁷ S. Altınok, M. Çetinkaya, 2003, s. 57.

¹⁹⁸ C. Kayra, **Cumhuriyet Ekonomisinin Öyküsü II. Cilt, 1950 – 1980 Karma Ekonomi**, İstanbul, Tarihçi, 2014, s. 54-93; G. Kazgan, 1999, s. 106; S. Yapar Açık, “Ticari açıklık ve Ekonomik Büyüme İlişkisi: Türkiye Üzerine Ekonometrik Bir Uygulama (1980-2006)”, T.C. Selçuk Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, İktisat Ana Bilim Dalı Doktora Tezi, Konya, 2008, s. 104.

¹⁹⁹ O. C. Kanca, “1950-1960 Arası Türkiye’de Uygulanan Sosyo-Ekonomik Politikalar”, **Mustafa Kemal Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi**, Cilt 9, Sayı 19, 2012, s. 58.

Ağustos ayında ise farklı kur uygulamalarına son verilmiştir. Dış ticaret işlemlerinde uygulanmaya başlanan serbestiyet nedeniyle ve hacmi artan dış kaynaklı krediler yardımıyla ithalat artmış, aksine ihracatta ise beklenen gelişme olmamıştır. Bunun sonucunda dış ticaret açığı büyümüştür. Ekonomi daralma yaşamış, ödenmeyen krediler nedeniyle 7 banka ve birçok küçük firma iflas etmiştir.²⁰⁰

1950-1960 döneminin ilk beş yılından sonra siyasi ve özellikle de ekonomik olumsuzluklar yaşanmış olmakla birlikte Makine Kimya Kurumu, Denizcilik Bankası, Et ve Balık Kurumu, Devlet Malzeme Ofisi, Türkiye Petrolleri Anonim Ortaklığı, Türkiye Kâğıt Fabrikaları, Ereğli Demir Çelik, Gölcük Tersanesi, Amasya, Konya, Kütahya, Ankara Şeker Fabrikaları, bazı termik ve hidroelektrik santralleri, bazı çimento fabrikaları, Batman Rafinerisi, Türkiye Ticaret Odaları, Sanayi Odaları ve Ticaret Borsaları gibi devlet kurumları ve kuruluşları yanında Bossa, Eczacıbaşı, Güney Sanayi, Güven Sigorta, Ray Sigorta, Başak Sigorta, Çukurova Elektrik, Birlik Mensucat A.Ş., Demirbank, İstanbul Bankası, Deva İlaç Sanayi, Otosan gibi özel şirketler de açılmıştır.²⁰¹ En çarpıcı gelişmelerden bir tanesi ise, Marshall yardımının da etkisiyle, 1950 yılının başında 1.800 olan traktör sayısının 1958 yılında 44 bine yükselmesidir.

1950 yılında ithalat % 75 oranında serbest hale getirilmiş, bunun bir neticesi olarak - ki Türkiye gibi büyüyen ülkelerde ithalatın artması beklenen bir durumdur - 1950 yılında 286 milyon dolar olan toplam ithalat, 1960'de % 64 oranında bir artışla 468 milyon dolara; 1950'de 263 milyon dolar olan toplam ihracat ise 1960 yılında %

²⁰⁰ G. Kazgan, 1999, s. 107.

22 oranında bir artışla 321 milyon dolara yükselmiştir (Bkz. Tablo 8). Bu dönemin yıllık büyümesi ise % 7-8 bandında gerçekleşmiştir. 1950-1960 döneminin genelinde makro ekonomik performansın yüksek olarak gerçekleştiği görülmektedir.²⁰²

Bu yılların en önemli olumsuz durumlarından bir tanesi liberal söylemle iktidara gelmiş olan bir hükümetin şu veya bu sebeple devlet işletmelerini özel sektöre satamamış, devredememiş olmasıdır. Bu durum Türkiye’de özel sektörün istenen ve olması gereken ölçüde gelişmemesi neticesini doğurmuş, başka bir fırsat daha kaçmıştır.

3- Planlı Kalkınma Dönemi

Ekonomik açıdan IMF’den alınmak istenen kredi şartlarının ağırlığı nedeniyle SSCB ile irtibata geçilmiştir. Bunun NATO üyesi ve AET’ye katılma başvurusunda bulunan bir ülke için dış dünyada yanlış değerlendirmelere yol açmış olması kuvvetle muhtemeldir ve dış dinamikler 1960 darbesine giden süreçte Demokrat Partiyi desteklemekten imtina etmiş olmalıdır.

Demokrat Parti iktidarında dünya ile entegre olma çabaları maalesef istenen şekilde sonuçlanmamış ve 1950’li yılların başındaki olumlu gelişmeler tersine dönmüş; bozulmaya başlayan ekonomik göstergeler 1950’li yılların sonunda daha da kötüleşmiştir. Ülke ekonomisinin dayandığı tarım kesiminde bile büyüme eksi olarak

²⁰¹ C. Kayra, 2014.

²⁰² M. C. Güran, M. U. Tosun “Türkiye Ekonomisinin Makro Ekonomik Performansı: 1951-2003” **Ankara Üniversitesi SBF Dergisi**, 2005, Cilt:60, Sayı:4, s. 105.

gerçekleşmiştir.²⁰³ Ekonomik açıdan olduğu gibi siyasi açıdan da çok sıkıntılı bir durumda olan Türkiye’de 27 Mayıs 1960 darbesiyle demokrasi kesintiye uğramıştır.

1948 yılında ağır sanayi temelinde hazırlanan ve CHP tarafından uygulanmayan İkinci Beş Yıllık Kalkınma Planı olmakla birlikte 1963 yılından itibaren adı Birinci Beş Yıllık Kalkınma Planı olan planın Türkiye’de uygulamasına başlanmıştır. Bu planlar 1960 darbesi sonucu 30 Eylül 1960 tarih ve 91 sayılı Kanunla kurulan Devlet Planlama Teşkilatı tarafından hazırlanmıştır.²⁰⁴

1963-67 yıllarını kapsayan ilk planı sırasıyla 1968-72 yıllarını kapsayan İkinci Beş Yıllık Kalkınma Planı, 1973-77 yılları arasını kapsayan Üçüncü Beş Yıllık Kalkınma Planı ve 1979-1983 yılları arasını kapsayan Dördüncü Beş Yıllık Kalkınma Planı izlemiştir. İlk plan kapsamında ihtisaslaşmaya önem verileceği ve ayrıca Türkiye’nin mukayeseli üstünlüğe sahip olmadığı ürünlerde de üretim yapılacağı ve bunların rekabetçi bir yapı kazanana kadar dış ticaret politikası yoluyla korunacağı belirtilmiştir.²⁰⁵ Genel olarak planların temel özelliği sanayileşmeyi hedef alması, ekonomik büyümeyi temel gösterge olarak belirlemesi, kamu için zorunlu hedefler koyması ve özel kesim açısından yol gösterici hedefler içermesiydi. Özel kesim için belirlenen hedefler mali teşvikler ve koruma politikalarıyla özendirilmeye çalışılmıştır.²⁰⁶

²⁰³ G. Kazgan, 1999, s. 108-109.

²⁰⁴ E. Alkin, 2010, s. 86.

²⁰⁵ S. Kalyoncu ve diğerleri, “Tanzimat Döneminden İkininli Yıllara Türkiye Ekonomisinin Dışa Açıklık Serüveni”, **Kara Harp Okulu Bilim Dergisi**, Cilt 23, Sayı 1, 2013, s. 48.

²⁰⁶ G. Kazgan, 1999, s. 112.

Birinci Planın uygulandığı yıllar olan 1963-1967 döneminde GSMH sabit fiyatlarla % 25 oranında artış göstermiş; ekonominin yıllık ortalama büyüme hızı % 6,5 oranında gerçekleşmiştir. 1968-1971 döneminde de ortalama büyüme hızı % 6,9'a ulaşmıştır. 1968-1971 döneminde Toptan Fiyat Endeksindeki değişim yıllık ortalama % 8,5 seviyesinde gerçekleşmiştir.²⁰⁷ Bu göstergeler, 1963-1970 döneminde ülke ekonomisinin istikrar içinde büyüdüğünün işareti olarak değerlendirilmektedir. Diğer yandan kamu yatırımlarının bu yıllarda toplam yatırımların yarısını oluşturması, yerli üretimi olan malların ithalatının yasaklanması, denetimli kambiyo rejimi uygulanması serbest piyasanın tam işlemediğini göstermektedir.²⁰⁸

Bu dönemde hem uluslararası ilişkiler hem de uluslararası ticari ilişkiler açısından çok önemli olan ve ileride detaylı bir şekilde değerlendirilmeye çalışılacak olan gelişme Ortak Pazar ülkeleri ile gümrük birliği kurmayı amaçlayan Ankara Anlaşmasının 1963 yılında imzalanması ve diğeri ise 1962 yılında GATT müzakerelerine katılım sağlanmasıdır.

Türkiye Cumhuriyetinde üçüncü büyük ve önemli istikrar kararları 10 Ağustos 1970 tarihinde uygulamaya konmuştur. Bu tarihe kadar dış ticaret açığının büyümesi, TL'nin değerlenmesi, işçi dövizlerinin azalması gibi ekonomide belirli sıkıntılı gelişmeler yaşanmıştır. Devalüasyon - ki 1970 ve 1971 yıllarında ihracatı artırmış ancak kalıcılık sağlamamıştır - ihracata özel kur, miktar kısıtlamalarının azaltılması, kit ürünlerine zam yapılması, vergilerin artırılması gibi unsurları olan

²⁰⁷ ----- **Üçüncü Beş Yıllık Kalkınma Planı 1973-1977**, Ankara, DPT, s. 4; ----- **Ekonomik ve Sosyal Göstergeler**, Ankara, DPT, 2014, s. 201.

²⁰⁸ G. Kazgan, 1999, s. 112.

istikrar kararları pek işe yaramamış kısa vadeli borçlarda görülen artış neticesinde enflasyon yükselmiştir.²⁰⁹

1970 sonrası dönemde birinci ve ikinci petrol şoklarının yaşanması, terör olaylarının artması, Kıbrıs Barış Harekâtı yüzünden Türkiye'ye yönelik ambargo, dünya döviz sisteminin değişmesi, iç politik istikrarsızlık gibi dış etmenler de ekonominin bozulmasına etki etmiştir.²¹⁰

Türkiye'nin ekonomik durumunda meydana gelen kötüleşme neticesinde 1978 yılının Nisan ve 1979 yılının Mart aylarında benzer içerikte olan iki istikrar paketi yürürlüğe konulmak durumunda kalınmıştır.²¹¹ Dış kaynağa, her zaman olduğu gibi ve bu istikrar paketleri için de ihtiyaç duyulması nedeniyle IMF'ye bir niyet mektubu verilmiş ve stand-by (destekleme) anlaşması imzalanmıştır. Ancak bu istikrar paketleri politika arenasındaki istikrarsızlık ve belirsizlik nedeniyle başarıya ulaşamamıştır.²¹²

Bu kararların temel hedefi cari işlemler dengesini sürdürülebilir hale getirmek, enflasyonu kontrol altına almak, KİT'lerin kendi kendilerini finanse eder hale getirilerek KİT açıklarını kapatmak ve bunların bütçe üzerindeki baskılarını hafifletmektir. Bunlar için kur ayarlamasına gidilmiş, KİT ürünlerine yüksek oranlı zam yapılmış, ithalat kısılmış, ihracat teşvik edilmiş, kamu harcamaları disipline edilmiş, DÇM uygulaması kaldırılmış, tarım ürünleri destekleme alımlarının kapsamı

²⁰⁹ S. Kalyoncu ve diğerleri, 2013, s. 49; T. C. Güven, 1998.

²¹⁰ S. Altınok, M. Çetinkaya, 2003, s. 57.

²¹¹ Z. Turan, "Türkiye Ekonomisinde Kasım 2000 - Şubat 2011 Krizleri", **TÜHİS Dergisi**, Cilt 19, Sayı 5, 2005, s. 1.

daraltılmış, emisyon artışına kısıtlama getirilmiş, çalışanların ücret artışı sınırlanmıştır.²¹³

Türkiye'nin planlı dönemde mali istikrarı sağlayarak hızlı büyüdüğü ve sanayileştiği söylenebilmektedir. Ayrıca tarım ürünleri açısından Türkiye kendine yeten bir ülke olmuştur. İttihat ve Terakki döneminden beri oluşturulmasına çalışılan burjuva yetiştirme çabaları da bu dönemde yavaş yavaş semeresini vermeye başlamıştır.²¹⁴

Ancak bu dönemde sanayinin yüksek enflasyonist ortamda iç tüketim için üretim yaparak ihracata kanallize olamaması nedeniyle ihracat açısından istenen seviye yakalanamamıştır. Dünya ticaretinden alınan pay artmamış aksine azalmıştır. Bu yıllarda sanayi için düşük reel kredi faizi ve ucuz girdi temini için değerli Türk Lirası politikası uygulanmıştır. İthal ikameci politikalar dışa bağımlılığı azaltma amacıyla yürürlüğe konulmuşken aksi gerçekleşmiş ve ekonomik olarak dışa bağımlılık artmıştır. İthal ikameci sanayi için ithal girdi temininde meydana gelen sorunlar nedeniyle eksik kapasiteyle çalışılmaya başlanmıştır. Dış borçlar ve açıklar artmaya başlamıştır.²¹⁵ Bu dönemde ekonominin büyümesine işçi dövizleri ve ucuz dış kaynak katkı sağlamıştır.

²¹² M. Karabıçak, "Türkiye'de Ekonomik İstikrarsızlığın Tarihsel Gelişim Süreci", **Süleyman Demirel Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi**, Cilt 5, Sayı 2, 2000, s. 55.

²¹³ İ. Y. Vural, "Türkiye'de Uluslar Arası Para Fonu Destekli İstikrar Programları", **Afyon Kocatepe Üniversitesi İİBF Dergisi**, C:2, Sayı: 1, Temmuz 2000, s. 190; B. Kılınc Savrul ve diğerleri, "Osmanlı'nın Son Döneminden Günümüze Türkiye'de Dış Ticaretin Gelişimi", **Girişimcilik ve Kalkınma Dergisi**, (8.1), 2003, s. 69.

²¹⁴ G. Kazgan, 1999, s. 115.

²¹⁵ ----- **50. Yılında Türkiye Bankalar Birliği ve Türkiye'de Bankacılık Sistemi "1958-2007"**, İstanbul, Türkiye Bankalar Birliği, 2008, s. 11,14; S. Altınok, M. Çetinkaya, 2003, s. 57.

İthal ikameci sanayileşme en yoğun olarak 1970-1976 yılları arasında uygulanmıştır. Bu dönemin özelliği ithal mallara kota ve yüksek tarife uygulayarak yerli sanayiye kaynak aktarılmasıdır. Bu model Türkiye'yi 1977 yılından başlayarak döviz finansman krizine sürüklemiş ve 1980 yılında gerçekleştirilen dışa açılma ile sona ermiştir.²¹⁶

Dönemin başı ve sonu olan 1961 ve 1980 yıllarında Gayri Safi Yurtiçi Hasıla (GSYH)'da sırasıyla % 42 ve % 23'lük bir azalma olmakla beraber dönemin tümünde yıllık ortalama % 9,7'lik bir büyüme gerçekleşmiştir.²¹⁷ İhracat 1960 yılı rakamı olan 321 milyon dolardan 2.910 milyon dolara, ithalat ise çok ciddi bir artış göstererek 467 milyon dolardan 7.909 milyon dolara çıkmıştır (Tablo 8).

4- 1980 Yılından Sonra

Türkiye 1980 senesine kadar dışa kapalı bir şekilde ithal ikamesine dayalı olarak büyümesini sürdürmeye çalışmış; iç ve dış siyasi/ekonomik gelişmelerin meydana getirdiği krizlerden ve/veya durgunluktan kendini uzak tutma imkanı bulamamıştır.

Türkiye'nin yeni bir ekonomik modele geçmesine 1970'ler boyunca yaşadığı bazı olumsuz gelişmelerin neden olduğunu ifade etmek yanlış olmayacaktır. Bunlar, yukarıda da belirli ölçüde belirtildiği üzere, 1973-74 ve 1979-80 petrol krizleri - birinci krizde petrol fiyatları dört kat ikinci krizde ise % 150 oranında artmıştır - ve batı ülkelerinin içinde bulunduğu sıkıntılı durum nedeniyle Türkiye'nin dış

²¹⁶ E. Yeldan, 2001, s. 38.

ticaretinin bozulması, ihracatı artırmaya dönük yeterli çaba olmaması buna karşı uygulanmakta olan kur politikasıyla TL'nin aşırı değer kazanmasının önüne geçilemeyerek değerli TL nedeniyle ithalatın artması ve cari işlemler dengesi açıklarının yükselmesi, petrole sübvansiyon verilmesi, üretimin azalması ve işsizliğin artması, DÇM (Dövizle Çevrilebilir Mevduat)'lerin olumsuz etkileri, iç kaynak dengesinin sağlanamaması, KİT açıklarının para basılarak karşılanması, alınan dış borçların dış ticaret açığını kapatmada kullanılması ve kısa vadeli olması ve batı ülkeleri için en önemli husus olan Türkiye'nin borç ödeyememesi gibi gelişmelerdir.²¹⁸ Bunların yanında Kıbrıs Barış Harekâtının olumsuz etkisi de bulunmaktadır.

Bu süreçte dövizde yaşanan darboğaz yüzünden sanayinin ihtiyacı olan ara ve sermaye malları ithalatı kesintiye uğramış, üretimde düşme görülmüş, sanayide atıl kapasite artmış, işsizlikte artış yaşanmış, büyümede eksi değerler görülmüştür. Bu gelişmeler sonucunda hızla bozulan dış dengenin düzeltilebilmesi için OECD ülkeleri tarafından yardım yapılmış ve borç ertelemesine gidilmiştir.²¹⁹ Dikkati çeken diğer bir husus 1875 yılında Osmanlı Devleti'ne moratoryum ilan ettiren, 1929 yılında Türkiye'yi krize götüren ve 1958'de kriz yaşamasına neden olan borç ödeyememe durumunun 1978 yılında yaşanan krizin de nedeni olmasıdır.

²¹⁷ <http://data.worldbank.org/indicator/NY.GDP.MKTP.CD> (Erişim Tarihi: 18.07.2016).

²¹⁸ S. Kocadağ, "Ekonomik Krizlerle Mücadelede Maliye Politikasının Rolü: Türkiye'de 1980 Sonrası Döneme Yönelik Bir İnceleme", T.C. Dokuz Eylül Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Maliye Ana Bilim Dalı Yüksek Lisans Tezi, İzmir, 2010, s. 65; E. Alkin, 2010; S. Altınok, M. Çetinkaya, 2003, s. 58.

²¹⁹ K. Karagöz, "Türkiye'de Dış Borçlanmanın Nedenleri Ekonometrik Bir Değerlendirme" **Sayıştay Dergisi**, Sayı 66-67, s. 103; S. Kocadağ, s. 67.

Bununla beraber bazı olumlu gelişmeler de yaşanmıştır. Bunlar imalat sanayinde yeni kapasitelerin oluşmasıdır. 1980’li yıllarda bu dönemde oluşturulan atıl kapasitelerden yararlanılacaktır. Ayrıca bu dönemde özel imalat sanayi gelişmiş, özel banka sayısı artmış, tarım sıçrama yapmış, güçlü holdingler ortaya çıkmaya başlamış, müteahhitler petrol gelirleri artan Ortadoğu ve Kuzey Afrika ülkelerinde önemli işler yapmaya başlamıştır.²²⁰

1978 yılında alınan kararların geç alınmış olması, kamu harcamalarının kısılamaması, alınan kararların istikrarsızlığı önleyememesi, enflasyonun indirilememesi nedeniyle iki program da başarısız olmuştur.

İç siyasi gelişmelerin de etkili olduğu yaşanan ekonomik sıkıntıların sonrasında Türkiye’nin dış borcunu ödemeye devam etmesinin sağlanması, ekonominin stagflasyondan çıkarılarak istikrar kazanması ve pazar olarak açılması için dış destekli ve yukarda sayılan ekonomik sıkıntıların da giderilebilmesi için iç destekli olarak 24 Ocak 1980 tarihinde “24 Ocak Kararları” olarak adlandırılan ve temel yapısal dönüşümleri içeren 1980 Ekonomik İstikrar Tedbirleri uygulamaya konulmuştur.²²¹

Bu Programın ana unsurları, serbest piyasa ekonomisine geçişin sağlanması, kur artışı yapılması ve günlük kur uygulamasına geçilmesi, devletin ekonomideki ağırlığının azaltılması, tarım ürünleri destekleme alımlarının sınırlandırılması, desteklemelerin kaldırılması, dış ticaretin libere edilmesi, yabancı sermayenin teşviki

²²⁰ G. Kazgan, 1999.

ve kâr transferlerinin kolaylaştırılması, yurtdışındaki müteahhitlik faaliyetlerinin desteklenmesi, enflasyonun talep azaltıcı politikalarla düşürülmesi olarak sayılabilir.²²²

Ayrıca ithalat aşamalı bir şekilde libere edilmiş ve ihracatın da teşvik edilmesi sözkonusu olmuştur. Döviz piyasası üzerindeki kontroller kaldırılarak döviz alım satımı serbest bırakılmış, faiz oranları serbestleştirilerek reel faiz politikası izlenmiş ve en önemli husus olmak üzere fiyat kontrol ve sınırlamaları kaldırılarak piyasa kurallarının geçerli olması hedef olarak alınmıştır.²²³

Bu programın temel amacı, ülke ekonomisini değişen dünya koşullarına göre yeniden dizayn ederek dışa açılmasını sağlamak ve dünya ekonomisiyle entegre olmasını temin ederek Türkiye'yi o dönemdeki mevcut ekonomik eğilimlerin dışına çıkarmamaktır.

24 Ocak kararları ve sonrasında alınan önlemler yapısal değişiklikler içermesi bakımından daha önce uygulanan istikrar programlarından bazı açılardan benzer olmakla beraber farklıdır.²²⁴

Türkiye 1980-83 yılları arasında öncelikle dünya mal piyasalarına eklemlenmeye başlamış, 1990 yılı başında da bu eklemlenme tamamlanmıştır.²²⁵ Bu

²²¹ B. Şanlı, “Türkiye’de Uygulanan Kur Politikaları”, **İstanbul Üniversitesi İktisat Fakültesi Mecmuası**, Cilt 49, 1998, s. 191.

²²² E. Siverekli Demircan, M. Ener, 2003-2004, s. 94.

²²³ E. Şen Önal, “Dolaylı Vergilerin Gelir Dağılımı Üzerindeki Etkileri”, T.C. İstanbul Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Maliye Ana Bilim Dalı Yüksek Lisans Tezi, İstanbul, 2006, s. 107.

²²⁴ N. Eroğlu, İ. Eroğlu, “IMF-Türkiye İlişkileri ve 20. Stand-By Müzakereleri Üzerine Bir Değerlendirme”, **KMU İİBF Dergisi**, Yıl:11, Sayı:17, Aralık 2009, s. 132.

²²⁵ E. Yeldan, 2001, s. 26

politikalar çerçevesinde 1980 yılından sonra ekonominin dışa açılması nedeniyle dış ticaret hacminin milli gelir içindeki payı hızla yükselmiştir. 1980 yılında ihracatın GSMH'ye oranı % 4,2 iken 1997 yılında % 13,5 olmuş; 2000 yılında ihracatın GSYH'ya oranı % 10,5, 2006 yılında %16,2 ve 2014 yılında ise % 19,7 seviyesine yükselmiştir.²²⁶

24 Ocak Kararlarıyla dış rekabete açık ekonomik yapı oluşturulmaya çalışılmış, ihracatın artması yanında ihracatta sanayi mallarının payı yükselmiş, yabancı sermaye, işçi dövizleri ve turizm gelirleri artmış, kapasite kullanım oranları yükselmiş, reel faiz politikası uygulanması sayesinde mevduat hacmi artmış, tekstil ve konfeksiyon ile hafif sanayi ürünleri ihracatın ana lokomotifleri olmuştur.²²⁷ Altın ve döviz piyasasında gelişme görülmüş ve borsa ilerleme kaydetmiştir.

1980'lerin olumsuz ekonomik görünümünü ise PKK terör örgütünün 1984 yılında başlayan faaliyetlerinin de bir ölçüde etkide bulunduğu yüksek kamu açıkları, kronik yüksek enflasyon,²²⁸ artan ithalat talebine bağlı olarak ticaret açığının büyümesi, gelir dağılımındaki eşitsizlik ve finans sektöründeki yetersiz düzenlemeler ve döviz gelsin de nasıl gelirse gelsin düşüncesiyle yapılan, izin verilen uygulamalar ve düzenlemeler olarak özetlemek mümkündür.

Bunların yanında Türkiye'nin bu dönemde diğer gelişme yolundaki ülkelerden farklı olarak yüksek büyüme rakamlarına ulaştığını da belirtmek

²²⁶ ----- **Ekonomik ve Sosyal Göstergeler**, s. 9.

²²⁷ N. Çil Yavuz, "Türkiye'nin Dış Ticaretinin Mallar ve Ülkeler Açısından Konsantrasyon Analizi (1975-1998)", **Çimento İşveren Dergisi**, Sayı: 5, Cilt: 14, 2000, s. 8.

gerekmektedir. Ayrıca bu dönemde Türkiye borçlarını ödeyebilme imkânına da kavuşmuştur. Türkiye'nin bu dönemde izlediği dış ticaret politikası ihracata dayalı büyüme modeli olmuştur. Türkiye, Tunus ve Macaristan gibi bazı gelişme yolundaki ülkelere örnek bile gösterilmeye başlanmıştır.²²⁹ Ancak düşük işçi ücretleri ve teşvik politikalarına ve önemli sayılabilecek dış kaynaklara rağmen Türkiye'nin ihracata dayalı olarak sanayileşemediği belirtilmektedir.²³⁰ Öte yandan dünya ticaretinden aldığı pay 1980 yılından sonra artmaya başlamıştır.

Bu arada, 11 Ağustos 1989 tarihli Resmi Gazetede yayınlanarak yürürlüğe giren Türk Parasının Kıymetini Koruma Hakkında 32 Sayılı Karar ile döviz rejiminde geniş ölçüde serbestiyete gidilmiş, bu sayede Türk parasının konvertibiliteye geçmesi için gerekli olan kanuni çerçeve açısından önemli bir adım atılmıştır.²³¹

Esasen bu geçişin ön düzenlemeleri 1983 yılından itibaren uygulamaya konmaya başlanmıştır. Konvertibiliteye geçişin sebeplerinden bir kaçını geçmiş yıllarda yurt dışına kaçmış olan yerli sermayeyi ülkeye çekebilmek ve stagflasyonu aşabilmek için yabancı sermayeye olan ihtiyaçtı.²³² Konvertibilite ile Türk bankalarının dışa açılma eğilimleri güçlenmiştir.²³³

²²⁸ M. Bayrak, O. C. Kanca, "Türkiye'de Kamu Kesimi Açıklarının Nedenleri ve Fiyatlar Genel Düzeyi Üzerindeki Etkileri", **İ.Ü. Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi**, No:48, Mart 2013, s. 4-5.

²²⁹ G. Kazgan, 1999, s. 160-161.

²³⁰ E. Yeldan, 2001, s. 26; G. Kazgan, 1999, s. 145.

²³¹ D. Gediz, A. Sağın, "Merkez Bankası Bağımsızlığı Kavramı", **İktisat Politikası Araştırmaları Dergisi**, Cilt 2, Sayı 2, Yıl 2015, s. 109.

²³² G. Kazgan, 1999, s. 115.

²³³ ----- **Finansal İstikrar**, Ankara, TCMB Yayını, 2015, s. 24.

Her ne kadar bazı olumsuzluklar, eksiklikler ve yetersizlikler olsa da bu dönemde yapılan düzenlemeler Türkiyeli müteşebbislerin önünün ve ufkunu açılmasına yardımcı olmuş, daha geniş bir girişimci grubun ortaya çıkmasına katkı sağlamıştır. Esasen 24 Ocak 1980 kararları gibi düzenlemelerin başarılı olabilmesi için ülkede güçlü bir müteşebbis varlığının da bulunması gerekmektedir. Türkiye'nin müteşebbis veya başka bir ifadeyle milli burjuvazi yetiştirme çabaları İttihat ve Terakki döneminde başlamıştır.²³⁴ Ancak bunun, o yıllardan 1980'lere kadar ne ölçüde başarılı olduğu ayrı bir tartışma konusudur.

Bu arada para politikalarının gevşemesine yol açan iki olay 1990 yılında Körfez Krizinin çıkması ve 1991 yılında erken genel seçimlerin yapılmasıdır. Özellikle Körfez Krizi ve Irak'a uygulanan ambargo ihracatımızı, müteahhitlik sektörü ve taşımacılık hizmetlerini olumsuz yönde etkilemiş, ekonomik kayıplar yaşanmıştır.²³⁵

Yurtiçi faiz oranlarındaki hızlı artış 1988 yılından itibaren sermayenin serbest dolaşımına bağlı olarak sıcak paranın ülkeye yönelmesine neden olmuştur. Türk Lirasının reel anlamda değeri artmış, bunun neticesi olarak ihracat azalırken ithalat kolaylaşmıştır. Avrupa ülkelerinde yaşanan ekonomik durgunluğun da olumsuz etkisi görülmüştür. Cari açık ciddi anlamda yükselmiştir. Sonuç olarak 1994 senesinde Türkiye ekonomisi borç baskısıyla karşı karşıya gelmiştir. MB'nin piyasaya döviz arz ederek piyasanın dengeye gelmesine matuf çabaları sonuçsuz kalmış, sermaye

²³⁴ G. Kazgan, 1999, s. 184-185.

²³⁵ A. Ulutaş, "I. Ve II. Körfez Savaşının Türkiye'ye Etkileri", T.C. Dokuz Eylül Üniversitesi Atatürk İlkeleri ve İnkılap Tarihi Enstitüsü Yüksek Lisans Tezi, İzmir, 2006, s. 73.

piyasasında aşırı oynaklıklar yaşanmıştır. Neticede enflasyonu düşürmek, ekonomik istikrarı sağlamak, TL'ye istikrar kazandırmak, ihracat artışını hızlandırmak, ekonomik ve sosyal kalkınmayı sosyal dengeleri de gözeten bir temel oluşturarak istikrarı sürekli kılacak yapısal reformları gerçekleştirmek gibi amaçlarla 5 Nisan 1994 tarihinde on dört aylık bir ekonomik önlemler paketi uygulamaya konulmuştur.²³⁶

Türkiye bu tarihten sonra da alışık olduğu üzere yeni bir kriz yaşamaya başlamıştır. Ancak bu krizin tetikleyicisi iç gelişmelerden ve yanlış ekonomi politikalarından çok dış kaynaklı etkiler olmuştur. Uzakdoğu ve peşinden gelen Rusya krizi ihracat gelirlerini azaltmış ve ayrıca yine dış konjonktür kaynaklı olarak Türkiye'den sermaye kaçıışı başlamıştır.²³⁷ Bu gelişmeler neticesinde kriz kaçınılmaz olmuştur.

Türkiye ekonomisi açısından 1990'lı yıllar kısaca özetlenecek olursa bu yılları da 1970'li yıllar gibi dış ve iç şoklara ve krizlere maruz kalınan yıllar olarak değerlendirmek yanlış olmayacaktır.

2000'li yılların - ki bundan sonra 2000'li yıllar olarak 2000 - 2015 yılları kastedilmektedir - hemen başında Şubat 2001 tarihinde Türkiye kendini bir devlet krizi içerisinde bulmuştur. Bunun sosyal ve ekonomik alanda ciddi olumsuz sonuçları olmuştur. Ekonomi, kamu açıkları ve bu açıkların finansman şekli,

²³⁶ E. Fırat, "Ekonomik Krizler ve İstikrar Paketleri Türkiye Uygulaması (1980-2002)", T.C. Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü İktisat Ana Bilim Dalı Doktora Tezi, Konya, 2006, s. 167-170; A. Kaya, **Mali Sürdürülebilirlik: Teori ve Türkiye Uygulaması**, İstanbul, TBB, 2013, s. 18.

enflasyon ve finansal serbestleşme sonucunda oluşan bankacılık sektörünün kırılganlığı ve uygulanmakta olan istikrar programı nedeniyle Türkiye yeni bir kriz içerisine girmiştir.²³⁸ Aslında devlet krizi ekonomik krizin tetikleyicisi olmuştur. Yaşanan bu ekonomik krizden önce Kasım 2000 krizinin yaşandığını da belirtmek gerekmektedir. 2001 yılı sonunda GSMH % 9,4 oranında gerilemiş²³⁹, bütçe önemli oranda açık vermiş, fiyatlar yükselmiştir.

Bu süreçte yapılan genel seçimler sonucunda yaşanmakta olan olumsuz ekonomik gidişat nedeniyle yeni bir iktidar göreve gelmiştir. Bu cümleden olmak üzere 2002 yılından önce, Türkiye’de 1965-2001 yılları arasındaki 40 yıla yakın sürede ortalama ömrü 16 ay olan toplam 28 hükümet kurulmuş, bu hükümetlerden sadece 7 tanesi genel seçimler neticesinde iş başına gelmiştir.²⁴⁰ Sonuçta 1965’ten 2002 yılına kadar geçen sürede yaşanan ekonomik sıkıntılar bu kadar sayıda hükümetin iş başına gelmesine neden olduğu gibi çok sayıda hükümet değişikliği de ekonomik sıkıntıların yaşanmasına neden olmuştur.

2000’li yıllarda Türkiye ekonomisinin üç temel ayak üzerinde durmakta olduğu görülmektedir. Bunlar tüketim ile büyüme, düşük kur yüksek faiz bağlamında sıcak para, borçlanma - borç ötelemedir. Bunlara ilave olarak özelleştirme de

²³⁷ C. Kayra, **Cumhuriyet Ekonomisinin Öyküsü III. Cilt, 1980 – 2013 Tüketim Ekonomisi Küreselleşme**, İstanbul, Tarihçi, 2014, s. 297.

²³⁸ H. Ardic, “1994 ve 2001 Yılı Ekonomik Krizlerinin Türkiye Cumhuriyet Merkez Bankası Bilançosunda Yarattığı Hareketlerin İncelenmesi”, Ankara, TCMB Uzmanlık Yeterlilik Tezi, 2004, s. 186, 195.

²³⁹ Z. Kınaytürk, “1990 Yılından Sonra Yaşanan Ekonomik Krizlerin Küçük ve Orta Büyüklükteki İşletmeler (KOBİ) Üzerindeki Etkileri”, Isparta, T.C. Süleyman Demirel Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü İktisat Anabilim Dalı Yüksek Lisans Tezi, 2006, s. 67.

²⁴⁰ A. Kibritçioğlu, “Türkiye’de Ekonomik Krizler ve Hükümetler, 1969-2001”, **Yeni Türkiye Dergisi (Ekonomik Kriz Özel Sayısı)**, Cilt 1, Yıl 7, Sayı 41, 2001, s. 174.

eklenebilir. Özelleştirme bütçe açıklarının kapatılması için önemli bir kaynak olmuştur. 2003-2011 yılları arasında 35 milyar ABD Doları tutarında özelleştirmeden hazineye kaynak aktarımı yapılmıştır. Sadece 2005 yılında elde edilen özelleştirme geliri 1986-2003 yıllarında elde edilen gelirin tümüne eşit bir şekilde 8.222 milyon ABD Doları olarak gerçekleşmiştir. 1986-2011 yılları arasında toplam 43 milyar ABD Doları tutarında özelleştirme yapılmış olup bunun 15,5 milyar ABD Doları yabancı sermayeli şirketlere yapılan satıştan elde edilmiştir.²⁴¹ Esasen 1980’li yıllarda karar verilen ancak ekonomik, siyasi ve toplumsal nedenlerden dolayı yapılamayan özelleştirme, ancak bu yıllarda etkin bir şekilde uygulanabilmiştir.

Bu dönemde ekonomi önceki dönemlere kıyasla göreceli bir istikrar içerisinde bulunmuştur. Ancak ABD’de konut kredileri bağlamında başlayan dış kaynaklı 2007-2008 krizi nedeniyle Türkiye’de 2009 yılında GSYH % 4,8 azalmıştır.²⁴² Kriz nedeniyle tüm sektörler olumsuz etkilenmiş olup en fazla etkilenen sektör % 16,1 oranında azalma ile inşaat sektörü olmuştur.²⁴³ Bu krize yönelik olarak Türkiye’de çok ciddi bir şekilde yapısal anlamda düzenlemelere gerek duyulmamış, reel sektöre yönelik düzenlemeler yapılmıştır.

Türkiye’de uzun yıllar boyunca borçlanarak bütçe açıklarının kapatılması yolunun izlenmesi yüksek enflasyona neden olmuş ve bu şekilde borçlarını

²⁴¹ M. N. Doğan (Der.), **Rakamlarla Özelleştirme**, Ankara, T.C. Başbakanlık Özelleştirme İdaresi Başkanlığı, 2012, s. 23, 24, 25, 51.

²⁴² S. Sertdemir, “2008 Finansal Krizinin Avrupa Birliği ve Türkiye Üzerine Etkileri”, T.C. Afyon Kocatepe Üniversitesi İktisat Anabilim Dalı Yüksek Lisans Tezi, 2012, s. 100.

çevirmeye çalışmıştır. 2002 yılından sonra izlenen mali disiplin kamu açıklarının kontrol altına alınmasını sağlayarak makroekonomik göstergelerde iyileşmelerin yaşanmasına katkı sağlamıştır.²⁴⁴

2000’li yıllarda Türkiye ekonomisi dünya konjonktürü çerçevesinde bollaşan sermayeden düşük kur yüksek faiz politikasıyla ciddi oranda faydalanmıştır. Ancak Türkiye’ye gelen sermayenin üretime dönük yatırımdan ziyade tüketime dönük yatırımlara harcandığı (üretmeden tüketme politikası) ve bunun ileriki dönemlerde sıkıntı oluşturacağı görülmektedir. Türkiye gibi yurtiçi tasarruf oranı düşük ülkelerin dış kaynak kullanması önerilmekle birlikte bu kaynakların verimli alanlara yönlendirilmesi elzemdir. Mali piyasaların serbestleşmesi neticesinde piyasa aktörlerinin dış kaynakları uzun vadede verimsiz olacak alanlara kanalize etmesinin önüne geçilmesi ve bunun için de devletin düzenleyici ve yol gösterici rolünün ortaya konması gerekmektedir.

2000’li yıllarda GSMH büyümüş, kişi başı gelir artmış, özelleştirmeler yapılmış, bütçe açığı ve enflasyon azalmış olmasına rağmen - ki bunların ciddi önemli başarılar olduğunun belirtilmesi gerekmektedir - imalat sanayinin durumu, iç tasarrufların düşük olması, yüksek işsizlik ile cari açık ve buna kaynaklık eden dış ticaret açığı ana sorunlar olarak ortada durmaktadır.

Tek parti iktidarının iş başına geldiği ve iktidarını devam ettirdiği 2002 yılından 2015 yılına GSYH’da toplamda % 214 oranında; yıllık ortalama ise %

²⁴³ A. Kaya, “Türkiye’de Konut Fiyatlarını Etkileyen Faktörlerin Hedonik Fiyat Modeli ile Belirlenmesi”, Ankara, TCMB Uzmanlık Yeterlilik Tezi, 2012, s. 8.

4,8'lik bir büyüme gerçekleşmiştir.²⁴⁵ İhracat 2002 yılı rakamı olan 36.059 milyon dolardan % 299 oranında bir artışla 143.935 milyon dolara, ithalat ise 51.554 milyon dolardan % 302 oranında bir artışla 207.203 milyon dolara çıkmıştır (Tablo 8).

Büyümede meydana gelen ilerlemeye rağmen istihdam istenen ölçüde artırılamamış ve işsizlik oranı % 10 civarında seyretmeye devam etmiştir. Kişi başına düşen milli gelir 10 bin dolar seviyesine çıkmış ancak bu seviye aşılamamıştır.²⁴⁶ Türkiye'nin orta gelir tuzağına yakalandığı belirtilmektedir.²⁴⁷

Kısaca Türkiye'de son 50-60 yıldır görülmeyen uzun süreli tek parti iktidarının mevcudiyeti nedeniyle bu yıllarda elde edilen özellikle kamu kesimi mali disiplini ile bankacılık sektörü düzenlemeleri sonucunda oluşan bu dönemin ilk yarısındaki ekonomik anlamdaki başarıları²⁴⁸ “evet ama yetmez” cümlesiyle özetlemek mümkündür. Türkiye'nin potansiyeli çok daha ileri seviyelerde yer almasına imkan sağlayacak ölçüde büyüktür.

Diğer yandan, üretmeden tüketme politikasının değişmemesi halinde, bundan sonra, iç kaynaklı ve/veya dış kaynaklı küçük ya da büyük ekonomik krizlerin meydana gelmesinin kaçınılmaz bir ekonomik sonuç olarak karşımızda durduğu iddia edilebilecektir.

²⁴⁴ M. Bayrak, O. C. Kanca, 2013, s. 95.

²⁴⁵ <http://data.worldbank.org/indicator/NY.GDP.MKTP.CD> (Erişim Tarihi: 18.07.2016).

²⁴⁶ G. Koç, “Türkiye Ekonomisi 2002-2014: Makroekonomik Dengeler ve Eşitsizlikler”, <https://www.researchgate.net/publication/281178684> (Erişim Tarihi: 31.07.2016)

²⁴⁷ M. Eğilmez, “Orta Gelir Tuzağında Türkiye”, <http://cerideimulkiye.com/?p=39419> (Erişim Tarihi: 31.07.2016).

²⁴⁸ M. Eğilmez, “AKP'nin Ekonomide 12 Yılı”, <http://www.mahfiegilmez.com/2015/04/akpnin-ekonomide-13-yl.html> (Erişim Tarihi: 24.08.2016).

Bu nedenle 2000’li yılların, daha sonraki dönemlerde eksik düzenlemelerin yapıldığı kayıp yıllar olarak anılmaması için bir sistemin daha verimli çalışabilmesi ve şoklara karşı daha dayanıklı hale getirilebilmesi amacıyla o sistemin yeniden yapılandırılması olarak tanımlanan²⁴⁹ ekonomik, sosyal, siyasal ve hukuki anlamda ihtiyaç olan tüm yapısal reformların, acı reçeteleri içerse bile, bir an önce hayata geçirilmesi daha müreffeh ve güçlü bir Türkiye için yaşamsal önemi haizdir.

C- Türkiye’nin Uluslararası Entegrasyonlara Katılımı

1- Avrupa Birliği ile İlişkiler

Türkiye’nin AB ile gerçekleştirdiği ve Türkiye’nin dış ticaret yapısında ve politikasında önemli değişiklikler meydana getiren Gümrük Birliği’ne değinmeden önce kısaca Türkiye - AB ilişkilerinin tarihsel açıdan gelişimine bakmak faydalı olacaktır.

Avrupalılık ve Avrupa’nın bütünleşmesine yönelik gerçek anlamdaki düşünceler çok daha önce, 19. yüzyılda, ortaya çıkmış olmakla beraber İkinci Dünya Savaşının getirmiş olduğu yıkım ve mevcut politik sorunlar Avrupa bütünleşme çabalarını hızlandırmıştır.²⁵⁰ Günümüzde Avrupa Birliği olarak adlandırılan bu bütünleşme çabasının temelleri 1951 tarihinde imzalanan Avrupa Kömür ve Çelik Topluluğunu kuran Paris Anlaşması ile 1957 tarihinde imzalanan Avrupa Ekonomik Topluluğu ve Avrupa Atom Enerjisi Topluluğunu kuran Roma Anlaşması’yla

²⁴⁹ M. Eğilmez, “Yapısal Reformlar Rehberi”, <http://www.mahfiegilmez.com/2014/03/yapsal-reformlar-rehberi.html> (Erişim Tarihi: 15.08.2016).

²⁵⁰ ----- **Avrupa Birliği Temel Konular**, Editörler: Çağrı Erhan, Burça Kızılırmak ve Deniz Senemoğlu, Ankara, İmaj Yayınevi, 2011, s. 6.

atılmıştır. Bu topluluklar ekonomik temelli olmuş, siyasal bir bütünlükten bahsedebilmek için 1990'lı yılları beklemek gerekmiştir.²⁵¹

Batı Avrupa ülkelerinin altısının aralarında imzaladıkları Roma Anlaşması 1958'de yürürlüğe girmiş, ardından Demokrat Parti döneminde 31 Temmuz 1959 tarihinde Türkiye Topluluğa katılmak için müracaatta bulunmuştur. 1959 yılı Eylül ayında başlayan görüşmeler on dönem halinde dört sene sürmüş ve anlaşma Cumhuriyet Halk Partisi döneminde 12 Eylül 1963 tarihinde Ankara'da imzalanmıştır. Anılan Anlaşma, Topluluk üyesi altı ülke ve Türkiye parlamentoları tarafından onaylanmasının akabinde 1 Aralık 1964 tarihinde yürürlüğe girmiştir.

Ankara Anlaşması, iki taraf arasında üç aşamada tamamlanması planlanan bir ortaklık ilişkisine ait düzenlemeleri barındırmaktadır. Bunlar hazırlık dönemi, geçiş dönemi ve son dönem olarak adlandırılmıştır. Son dönem Türkiye ile AET²⁵² arasında kurulacak olan GB olup Anlaşmada buna ilişkin bir süre belirlenmemiş, bunu taraflara bırakmıştır.

Ankara Anlaşmasının 28. Maddesi “Anlaşma'nın işleyişi, Topluluğu kuran Anlaşmadan doğan yükümlerin tümünün Türkiye'ce üstlenebileceğini gösterdiğinde, Akit Taraflar, Türkiye'nin Topluluğa katılması olanağını incelerler.” hükmüne amir bulunmaktadır. Diğer bir ifadeyle Ankara Antlaşması Türkiye'nin AB üyesi olacağına dair net bir hüküm içermemektedir. Bu nedenle ve geçiş dönemi için belirlenen yükümlülüklerini siyasi ve ekonomik bazı sebeplerle planlanan sürede tam

²⁵¹ ----- Avrupa Birliği Temel Konular, s. 16.

olarak yerine getiremeyen Türkiye, Ankara Anlaşması'ndan ayrı olarak ve bu Anlaşmada belirtilen dönemlerin tamamlanmasını beklemeden bir Avrupalı devlet olarak 14 Nisan 1987 tarihinde AKÇT (Avrupa Kömür ve Çelik Topluluğu)'yi kuran antlaşmanın 98. maddesine göre AKÇT'ye, AET'yi kuran antlaşmanın 237. maddesine göre AET'ye, EURATOM (*European Atomic Energy Community* – Avrupa Atom Enerjisi Topluluğu)'u kuran antlaşmanın 205. maddesine göre EURATOM'a tam üyelik başvurusunda bulunmuştur.²⁵³

Türkiye'nin yapmış olduğu bu başvuruya Avrupa Komisyonunun yeni bir üyeyi kabul edemeyeceği yönünde vermiş olduğu cevap üzerine, Türkiye, GB'ni tamamlamayı hedef olarak belirlemiştir.²⁵⁴ Aşağıda da belirtileceği üzere 1 Mart 1995 tarihinde GB Kararı imzalanmış ve 1996 başından itibaren yürürlüğe girmiştir.

GB imzalandıktan 9 yıl sonra 16-17 Aralık 2004 tarihinde AB Devlet ve Hükümet Başkanları Konseyinin Brüksel'de yapmış olduğu Zirve Toplantısında Türkiye'nin müzakerelere başlamak için Kopenhag siyasi kriterlerini kafi derecede karşıladığına karar verilmiş ve bilahare müzakereler başlamıştır.²⁵⁵

Burada Avrupa Topluluğunu kuran Anlaşmanın 237. ve 238. Maddelerine değinmek gerekmektedir. Anlaşmanın 237. Maddesi Topluluğa üyelik başvurusu ve üyelik sürecini düzenlerken, 238. Maddesi Topluluğun üçüncü taraflarla akdedeceği

²⁵² 1992 yılında imzalanan Maastricht Antlaşması sonucunda Avrupa Ekonomik Topluluğu, Avrupa Topluluğu adını almış, 2009 yılında da Avrupa Birliği'ne devredilmiş ve sona ermiştir.

²⁵³ H. Yıldırım, “Türkiye'nin Tam Üyelik Başvurusu ve Başvuruya AT Komisyonun Görüş Raporu”, <http://www.tuicakademi.org/turkiyenin-tam-uyelik-basvurusu-ve-basvuruya-at-komisyonun-gorus-raporu/> (Erişim Tarihi: 11.12.2016).

²⁵⁴ Ç. Erhan, A. Gürbüz, “Türkiye'nin AB ile İlişkilerinde Alternatif Model Arayışı: Kapsamlı Ekonomik Entegrasyon Anlaşması”, *Ankara Avrupa Çalışmaları Dergisi*, C: 12, No:1, 2013, s. 52.

ortaklık anlaşmalarını düzenlemektedir. Türkiye'nin 1963 tarihinde imzaladığı Anlaşma 238. Maddeye istinaden yapılmıştır. Ancak Türkiye'nin 1959 yapmış olduğu üyelik başvurusuna AET tarafından verilen yanıtta, Türkiye'nin kalkınma düzeyinin tam üyeliğin gereklerini yerine getirmeye yeterli olmadığı bildirilmiş ve tam üyelik koşulları gerçekleşinceye kadar geçerli olacak bir ortaklık anlaşması imzalanması önerilmiştir.²⁵⁶ Belki de Türkiye'nin AB'ye üye olmasını çoğu Topluluk üyesi devlet bugün olduğu gibi o dönemde de istememiştir.

Türkiye Avrupa Birliği ilişkileri her dönem inişli çıkışlı olmuştur. Türkiye'deki iktidarların yaklaşımları, ülkenin içinde bulunduğu ekonomik durum ile iç ve dış siyasi konjonktür bu durumun belirleyicileri olarak sayılabilir. Örneğin Türkiye'nin, 1970'li yıllarda çeşitli faktörlerin etkisiyle önemli iç ve dış siyasi ve ekonomik güçlüklerle karşılaşması Türkiye - Topluluk ilişkilerinin derinleşerek gelişmesine engel olmuştur. Diğer yandan Türkiye'nin 24 Ocak 1980 tarihinde yürürlüğe koymuş olduğu kararlarla uluslararası ekonomiyle bütünleşme ve dışa açılma siyaseti, Avrupa Topluluğuyla birleşmesini engelleyen bazı ekonomik faktörleri bir ölçüde ortadan kaldırmıştır. Bilahare 2002 yılından sonraki tek partili Adalet ve Kalkınma Partisi iktidarının ilk dönemlerindeki meşruiyet temelli yaklaşımı Avrupa Birliği ile ilişkilerde hızlanmalar ve yavaşlamalarla beraber ciddi mesafe alınmasına katkıda bulunmuştur. 2016 yılı itibariyle AB Türkiye ilişkilerinde yine bir yavaşlama dönemine girilmiştir. Bu durumun kısa zamanda düzelmesi

²⁵⁵ ----- Gümrük Birliği ve Türkiye Sanayisi Üzerine Etkileri, Ankara, Tepav, 2007, s. 5

²⁵⁶ ----- Avrupa Birliğine Uyum Sürecinde Gümrük Birliği'nin Dış Ticaretimize Etkileri, İstanbul, TÜSİAD, 2003, s. 27.

Türkiye'nin uluslararası alandaki görünümü ve yatırım çekme durumu açısından önemlidir.

a-Gümrük Birliği

Ankara Anlaşmasının 6. Maddesi çerçevesinde oluşturulan Ortaklık Konseyi 6 Mart 1995 tarihli toplantısında 1/95 sayılı Kararı kabul etmiştir. Bu Karar, ki zaman zaman anlaşma olduğu ifade edilmekle beraber bir anlaşma değil Türkiye ve Topluluk arasında oluşturulan Konseyin bir kararı olup koşulları 1973 tarihinde imzalanan Katma Protokolle belirlenen Geçiş Dönemini sona erdirmektedir. Anılan Karar daha önceki düzenlemelerle tamamlanmamış olan GB'ye ilişkin bazı hususları, GB'nin oluşturulmasını müteakip birliğin işlerliğini gerçekleştirmeye matuf tedbirleri ve bir takvimi içermektedir.

Ortaklık Konseyi'nin 6 Mart 1995 tarihli toplantısında GB Kararı yanında;

- Ankara Anlaşmasında düzenlenmeyen alanlarda da iki taraf arasındaki ilişkilerin güçlendirilmesini amaçlayan bir Tavsiye Kararı,

- Türkiye'nin 5 yıl süreyle 1 Ocak 2001 tarihine kadar üçüncü ülkelere karşı Ortak Gümrük Tarifesinin (OGT) üzerinde vergi uygulayacağı deriden çanta, bavul, kâğıttan çimento ve gübre torbası, bazı demir-çelik ürünleri, seramik ürünleri, kara taşıtları gibi sınırlı sayıda ürün/ürün grubu olarak belirlenen hassas ürünleri içeren 2/95 sayılı Karar ve

- Türk ekonomisinin GB'ye bağılı olarak geçireceğı değışikliler esnasında ihtiyaç duyacağı mali yardım ve işbirliğinin çerçevesini belirleyen Topluluk Deklarasyonu kabul edilmiştir.²⁵⁷

GB bilindiğı gibi üye ölkeler arasında mümkün olduğunca geniş ölçüde vergi ve benzeri eş etkili vergilerin kaldırılmasını ve üçüncü ölkelere yönelik olarak da ortak gümrük vergisi uygulamasını içermektedir. GB gibi tercihli ticarete ilişkin düzenlemelerin DTÖ kurallarına uygun olabilmesi için iki ölkeler ya da ölkeler grubu arasındaki ticaretin önemli bir kısmını kapsamaları gerekmektedir.

Türkiye ile AB arasındaki GB, sanayi mallarının tümünü ve işlenmiş tarım ürünlerinin sanayi kısmını kapsamakta; tarım ürünleri ise kapsam dışında kalmaktadır. 1996 yılından itibaren yürürlükte bulunan GB'nin en önemli handikapı AB'nin istediğı ölkeler ile Serbest Ticaret Anlaşması (STA) veya daha ötesinde düzenlemeler içeren anlaşmalar imzalaması Türkiye'nin ise AB imzalamadan herhangi bir önemli ticari partneriyle bu tür anlaşmalara imza atamamasıdır.

Yukarıda belirtilen bu durum esasen Türkiye'nin bağımsız bir dış ticaret politikası uygulayamaması demektir. Ancak bu kısıtlama AB için ticari açıdan önemli ölkelere yönelik olmaktadır. Bazı durumlarda ticari açıdan önemli olmayan küçük devletlerle AB imzalamadan da Türkiye STA imzalayabilmektedir.

²⁵⁷ F. Bayraktar, **Avrupa Birliğı'ne Üyelik Sürecinde Türkiye Tarafından Kaydedilen Gelişmeler ve Avrupa Birliğı ile Mali İlişkiler**, Ankara, Türkiye Kalkınma Bankası Araştırma Müdürlüğü, 2001, s. 7; ----- **Avrupa Birliğı'ne Uyum Sürecinde Gümrük Birliğinin Dış Ticaretimize Etkileri**, 2003, s. 29.

Türkiye ile AB arasındaki durumu asimetrik bir ilişki olarak tanımlamak doğru olacaktır. Yani Türkiye'nin AB'nin ticaret politikasında herhangi bir belirleyici etkisi olmamasına rağmen AB Türkiye'nin ticaret politikasını belirleyebilmektedir.²⁵⁸

Diğer yandan uluslararası alanda görülen serbestleşme çabaları sonucunda AB'nin birçok ülkeyle STA imzalaması Türkiye'nin GB ile kazandığı Avrupa pazarındaki avantajını yitirmesine neden olmaktadır. Ayrıca GB nedeniyle Türkiye bu ülkelere OGT uygulamak durumunda kalmakta ancak Türkiye ile STA imzalamadıkları için bu ülkeler kendi pazarlarını AB'ne açarken Türkiye'ye açmamaktadırlar.

Diğer bir deyişle Türkiye'ye yüksek gümrük vergisi uygulamakta, bu ülkelerle olan dış ticarete Türkiye haksız bir durumla karşılaşmaktadır. Bu durum sadece AB ile STA imzalayıp Türkiye ile STA imzalamayan ülkeler açısından değil diğer ülkeler açısından da Türkiye'ye yönelik asimetrik bir rekabet durumu oluşturmaktadır.

Örnek olarak Türkiye'nin en önemli ihraç kalemlerinden biri olan otomobilde Türkiye OGT çerçevesinde üçüncü ülkelere % 10 oranında vergi uygularken Malezya % 30, Çin % 25, Tayland % 17,5 ve Hindistan % 125 gibi yüksek oranlarda vergi uygulamaktadır.²⁵⁹

²⁵⁸ A. Fındıkçı, "Dünya Ekonomisi Küreselleşmenin Neresinde?", **Uluslararası İlişkiler**, Cilt 3, Sayı 9 Bahar 2006, s. 21-49.

²⁵⁹ <http://madb.europa.eu/madb/indexPubli.htm> (Erişim Tarihi: 22.01.2017)

Bu durum ilk örnek olarak tekstil ve konfeksiyon ile ayakkabılarda Ekonomi Bakanlığı tarafından yapılan çalışmalar neticesinde Bakanlar Kurulunca istihsal edilen İlave Gümrük Vergisi uygulamalarıyla düzeltilmiş ve OGT'den bağımsız olarak AB ve STA imzaladığımız ülkeler haricinde gümrük vergileri artırılmış ve mevcut haksızlık giderilmeye çalışılmıştır. Bu ürünler açısından GB STA'ya dönüşmüş durumdadır. Ancak bu uygulamayı tüm ürünler için yapmak GB'den çıkmak anlamına gelecektir. DTÖ nezdinde, yukarıda da belirtildiği gibi gümrük birliklerinin şartlarından biri yapılan gümrük birliği düzenlemelerinin iki taraf ticaretinin önemli bir kısmını kapsıyor olması gereğidir. Bu çerçevede konu sulandırılmadan Türkiye'nin karşı karşıya olduğu asimetrik rekabetin giderilmesi amacıyla pazarını açmayan ve STA imzalamayan ülkelere yapılan ithalatın incelenerek Türkiye'nin toplam ithalatında o ülkeden yapılan ithalatın önemli pay aldığı ürünlerin tespit edilerek bu ürünlerde vergi artışına gidilmesi uygun bir çözüm olabilecektir.

Bahsedilen durumlar esasen GB'nin doğasından kaynaklanmaktadır. Yani üçüncü ülkelere karşı OGT gümrük tarifesi uygulanması gümrük birliklerinin olmazsa olmazlarından. Bu açıdan bakılınca her ne kadar Ankara Anlaşmasında nihai aşama olarak gümrük birliğinden bahsediliyor olsa da AB'ye tam üye olmadan GB imzalanmaması ve öncesinde, Ankara Anlaşmasının tadilini gerektiriyor olsa da, AB ile STA imzalanması seçeneğinin değerlendirilmesi daha uygun olabilirdi. Ancak bu imkân o dönemde AT'ye girdik giriyoruz tartışmaları sırasında maalesef değerlendirilmemiş belki de ülke ekonomisi için önemli bir fırsat kaçırılmıştır.

Türkiye GB nedeniyle ithal ürünlere yönelik olarak istediği oranda vergi uygulamasını yukarıda belirtilen tekstil ve konfeksiyon ile ayakkabılardaki ilave gümrük vergisi uygulamasına kadar yapmamıştır. Bu açıdan da Türkiye gümrük vergileri bağlamında bağımsız bir dış ticaret politikası uygulamamıştır. Konumuz olmamakla birlikte 1838 tarihli Balta Limanı Anlaşması ile Gümrük Birliği kararının Osmanlı Devleti ve Türkiye'nin bağımsız dış ticaret politikası izleyebilmesi ya da daha doğru bir ifadeyle izleyememesi açısından benzer hükümler içerdiği ve bu nedenle her iki düzenlemede yer alan hükümlerin bir tez konusu olarak karşılaştırmasının yapılmasının gerekli olduğu değerlendirilmektedir.

Diğer yandan GB'nin mevcut sıkıntılarının giderilebilmesi için GB'nin tadil edilmesi yönünde Ekonomi Bakanlığı tarafından çeşitli çalışmalar ve girişimlerde bulunulmuştur. Bu çerçevede AB ile yapılacak görüşmelerin 2016 yılının son çeyreğinde başlaması planlanmaktadır.²⁶⁰

Ayrıca AB'ne üye olan diğer ülkelerin aksine Türkiye'nin tam üye olmadan GB'ni gerçekleştirmiş olması ve AB'nin karar alma organlarında yer almaması hususu da Türkiye açısından ciddi bir eksiklik olarak ortaya çıkmaktadır. Ancak şunu da belirtmek gerekir ki AB ile yapılan tüm düzenlemeler 1963 tarihli Ankara Anlaşmasına dayanmaktadır. Dolayısıyla Ankara Anlaşmasında öncelikle GB'nin tamamlanması yönünde hükümler bulunmaktadır. Anlaşmada tam üyeliğe yönelik, yukarıda da belirtildiği üzere, net bir ifade bulunmamaktadır. Türkiye'nin AB'ne

²⁶⁰ <http://www.ekonomi.gov.tr/portal/faces/home/disIliskiler/ab/....> (Erişim Tarihi: 10.02.2016).

üyeliği ucu açık bir süreç anlamına gelmektedir. Ya da hiçbir zaman üyeliğin gerçekleşmeyeceği ucu kapalı bir süreç.

Diğer yandan Türkiye'nin AB üyeliğine genelde Türkiye penceresinden bakılmakta ve üyeliğin Türkiye'ye faydalı olacağı veya olmayacağı şeklinde görüşler ileri sürülmektedir. Esasen Türkiye'nin AB üyeliğini AB penceresinden değerlendirmek gerekmektedir. Bu çerçevede Türkiye gibi nüfusu fazla olan ve bu nedenle karar alma mekanizmasında etkili olabilecek bir ülkenin Birliğe alınması Birlik üyelerince ne kadar istenir sorusu ortada durmaktadır. Ayrıca kültürel açıdan farklı bir ülkenin Birlik içerisinde yer alması konusu ise ayrı bir sorundur. Sadece bu iki etken bile Türkiye'nin AB üyesi olamayacağını işaret etmektedir. Ancak Türkiye'nin daha ileri bir demokrasi ve daha ileri bir gelişmişlik seviyesine ulaşma açısından dünya ticaretinin dörtte birini elinde tutan AB'ye üyelik perspektifini, AB'nin dağılma ihtimalini de dikkate alarak, bir çıpa olarak kullanmasının önemli olduğu da izahtan varestedir. Bilindiği üzere İngiltere'de 23 Haziran 2016 tarihinde yapılan referandumun birlikten ayrılma yönünde sonuçlanmış olması nedeniyle önümüzdeki dönemde AB'nin dağılmadan varlığını sürdürmesi konusu da ayrı bir soru olarak ortada durmaktadır.

Türkiye'nin ile AB yaptığı dış ticarete ilişkin rakamlar aşağıda belirtilmektedir.

Tablo 6. AB ile Yıllara Göre Dış Ticaret²⁶¹

	1996	2000	2005	2010	2015
AB'ye Yapılan Toplam İhracat	12.590	15.688	41.533	52.934	64.035
AB'ye Yapılan Toplam İhracat Değ. %		25	165	27	21
AB'den Yapılan Toplam İthalat	24.349	28.552	52.781	72.391	78.670
AB'den Yapılan Toplam İthalat Değ. %		17	85	37	9
AB ile Denge	-11.759	-12.864	-11.248	-19.457	-14.635
AB ile Dış Ticaret Hacmi	36.940	44.240	94.314	125.326	142.704
AB ile Dış Ticaret Hacmi Değişimi %		20	113	33	14
Genel İhracat	23.224	27.775	73.476	113.883	143.935
Genel İhracat Değişim %		20	165	55	26
Genel İhracat İçerisinde AB'ye İhr. Payı %	54	56	57	46	44
Genel İthalat	43.627	54.503	116.774	185.544	207.203
Genel İthalat Değişim %		25	114	59	12
Genel İthalat İçerisinde AB'den İth. Payı %	56	52	45	39	38
Genel Denge	-20.402	-26.728	-43.298	-71.661	-63.268
Genel Denge İçerisinde AB Payı %	58	48	26	27	23
Dış Ticaret Hacmi	66.851	82.278	190.251	299.428	351.138
Dış Ticaret Hacmi Değişimi %		23	131	57	17
Dış Ticaret Hacmi İçerisinde AB Payı %	55	54	50	42	41

Yukarıdaki Tablonun değerlendirilmesi sonucunda GB'nin ilk yıllarındaki AB'nin Türkiye'nin dış ticaretinden aldığı payın ilerleyen yıllarda azaldığı ve 2015 yılında % 41 seviyesine inmiş olduğu görülmektedir. Bu durumun iki temel nedeni bulunmaktadır. Birincisi AB'nin yanında Türkiye'nin Asya ülkeleri ve Rusya gibi partnerleriyle olan ticaretinin küreselleşme neticesinde artması ve ikincisi ve değişken olanı da Türkiye'nin yapmış olduğu hammadde ve enerji ürünlerinin fiyatlarının yükselmesi ve bunun ithalata yansımasıdır.

²⁶¹ <http://www.ekonomi.gov.tr/portal/faces/home/bilgi-merkezi/...> (Erişim Tarihi: 19.02.2016).

AB, Türkiye'nin hem ithalatında hem de ihracatında çok önemli pay almaktadır. Bu oran Türkiye'nin dış ticaretinde ve dış politikasında AB'nin önemini artırmakta ve korumaktadır. AB açısından bakıldığında ise 2004-2014 yılları arasında Türkiye, AB'nin toplam ithalatında % 2,8 - % 3,3 arasında (2014 yılında % 3,2); AB'nin ihracatında ise % 4,1 - % 4,7 (2014 yılında % 4,4) arasında pay almıştır.²⁶² Türkiye AB'nin ithalatından aldığı payı artıramamıştır. Türkiye dış ticarete AB'ye, AB'nin Türkiye'ye olduğundan daha bağımlı bir durumdadır. Bu bağımlılığın hem ekonomik açıdan hem de dış politika açısından ilerleyen yıllarda pazar çeşitlendirmesine gidilerek azaltılması gerekmektedir.

Diğer yandan Türkiye'nin AB'ye yapmış olduğu ihracat AB'den yapmış olduğu ithalattan oran olarak daha fazla artmıştır. 1996 yılından 2015 yılına Türkiye'nin AB'ye ihracatı % 408 artmışken AB'den ithalatı % 228 oranında artmıştır. Yıllara göre dış ticaret açığının da 2010 yılı hariç çok değişmediği ifade edilebilir. Türkiye genel ihracatını 1996 yılından 2015 yılına AB'ye yapılan ihracattan daha fazla olarak % 520 oranında artırmıştır.

Sonuç olarak salt dış ticaret rakamlarına göre 2015 yılına gelindiğinde Türkiye için AB ile olan GB ilişkisinin, diğer olumsuz etkiler ve unsurlar bir kenara bırakılırsa ve bağımlılık hariç olmak üzere ve ayrıca mevcut dış ticaret eğilimin devam etmesi durumunda kârlı olduğu ve olacağı sonucu çıkarılabilir. Ayrıca bir kez daha ifade etmek gerekir ki AB ile ilişkilerin asimetrik yapısının değiştirilmesi, birliğin dağılma ihtimali de dikkate alınarak AB ile ilişkilerin daha da

²⁶² <http://ec.europa.eu/trade/policy/countries-and-regions/countries/turkey/> (Erişim Tarihi:

derinleştirilmesi ve Türkiye'nin kendi çıkarları doğrultusunda dış ticaret politikası izlemesi elzemdir.

b- Serbest Ticaret Anlaşmaları

Dünya ticaretinin bütünü serbestleştirme çabalarının DTÖ bünyesinde yeterince başarılı olamaması ve ülkelerin kendileri için daha önemli olan ticari partnerleriyle STA imzalamasının daha uygun olacağına dair anlayış nedeniyle son yıllarda ülkeler veya ülke grupları ikili anlaşmalar yoluyla ticarete serbestleşme yönünde çaba harcamaya başlamışlardır. Bu durumu DTÖ'ye yapılan bildirimlerden de görmek mümkündür. 1957 yılından 2016 yılına kadar DTÖ'ye yürürlükte olan STA'lara ilişkin toplam 281 adet bildirim yapılmışken bu bildirimlerin 227 adedi 2000 yılı sonrasında yapılmıştır. Türkiye tarafından ise 19 adet bildirimde bulunulmuştur. DTÖ üyesi ülkelerin, Moğolistan hariç, her birinin en az bir tane tercihli ticaret düzenlemesi bulunduğu hususunu da belirtmek gerekmektedir.²⁶³

1/95 sayılı GB Kararının 16. Maddesi çerçevesinde AB'nin ortak ticaret politikasını üstlenmek yükümlülüğü bulunduğundan dolayı Türkiye, AB'nin üçüncü ülkelere yönelik tercihli rejimini uygulamak durumundadır. Bu nedenle Türkiye AB'nin STA akdettiği ülkelerle STA imzalamaktadır. AB'nin yürürlükte bulunan GB ve STA sayısı 36 adettir. AB'nin sadece Andorra, San Marino ve Türkiye ile GB

24.02.2016).

²⁶³ https://www.wto.org/english/tratop_e/region_e/rta_pta_e.htm (Erişim Tarihi: 10.02.2016).

bulunmaktadır. Ayrıca, AB’nde 13 adet de onay aşamasında olan veya müzakeresi devam eden STA bulunmaktadır.²⁶⁴

AB’nin STA imzalamış olduğu ülkelerin hepsi Türkiye ile STA imzalamak istememektedir. Bu durum yukarıda da belirtildiği gibi eşit şartlarda ticaret yapılmasına engel oluşturmaktadır. 2016 yılı Şubat ayı itibarıyla Türkiye ile diğer ülke ve ülke grupları arasında 18 adet STA yürürlükte olup; müzakeresi tamamlanıp onay aşamasında olan veya müzakeresi devam eden ilave 19 adet daha STA bulunmaktadır. Türkiye tarafından ABD, Kanada, Tayland, Hindistan, Endonezya gibi ülkelerin de dahil olduğu STA imzalanması için müzakerelere başlanması amacıyla girişimde bulunulan ülke sayısı ise 10’dur.²⁶⁵

Türkiye’nin STA imzaladığı ülkelerin sayısı özellikle 2000 yılından sonra dünyadaki eğilime paralel olarak hızla artmıştır. 2000 yılına kadar EFTA ve İsrail ile imzalanan iki adet STA yürürlükte iken 2000 yılından sonra Makedonya, Bosna-Hersek, Filistin, Tunus, Fas, Suriye²⁶⁶, Mısır, Arnavutluk, Gürcistan, Karadağ, Sırbistan, Şili, Ürdün, Moritus, Güney Kore ve Malezya ile yapılan STA’lar yürürlüğe girmiştir.

Türkiye’nin imzalamış olduğu 2016 yılı Şubat ayı itibarıyla yürürlükte bulunan STA’lar kapsamındaki dış ticaret rakamları aşağıda belirtilmektedir.

²⁶⁴ <http://ec.europa.eu/trade/policy/countries-and-regions/agreements/> (Erişim Tarihi: 18.02.2016).

²⁶⁵ <http://www.ekonomi.gov.tr/portal/faces/home/disIliskiler/SerbestTic/...> (Erişim Tarihi: 16.02.2016).

²⁶⁶ Suriye ile imzalanan STA 6 Aralık 2011 tarihli Bakanlar Kurulu Kararı çerçevesinde askıya alınmıştır. 2012 yılından sonra Suriye ile yapılan ticaret tabloda dikkate alınmamıştır.

Tablo 7. STA Ülkeleri ile Yıllara Göre Dış Ticaret²⁶⁷

	2000*	2005**	2010***	2014****	2015*****
STA Ülkelerine Yapılan Toplam İhracat	974	2.873	11.800	17.044	18.801
STA Ülkelerine Yapılan Top. İhr. Değ. %		195	311	25	10
STA Ülkelerinden Yapılan Top. İthalat	1.661	5.429	8.037	19.777	16.548
STA Ülkelerinden Yapılan Top. İth. Değ. %		227	48	-14	-16
STA Ülkeleri Denge	-686	-2.556	3.763	-2.733	2.253
STA Ülkeleri Dış Ticaret Hacmi	2.635	8.302	19.837	36.821	35.349
STA Ülkeleri Dış Ticaret Hacmi Değ. %		215	139	1	-4
Genel İhracat	27.775	73.476	113.883	157.610	143.935
Genel İhracat Değişim %		165	55	4	-9
Genel İhracat İçerisinde STA İhr. Payı %	4	4	10	11	13
Genel İthalat	54.503	116.774	185.544	242.177	207.203
Genel İthalat Değişim %		114	59	-4	-14
Genel İthalat İçerisinde STA İth. Payı %	3	5	4	8	8
Genel Denge	-26.728	-43.298	-71.661	-84.567	-63.268
Genel Denge İçerisinde STA Payı %	3	6	-5	3	-4
Dış Ticaret Hacmi	82.278	190.251	299.428	399.787	351.138
Dış Ticaret Hacmi Değişimi %		131	57	-1	-12
Dış Ticaret Hacmi İçerisinde STA Payı %	3	4	7	9	10

*2000 yılı itibariyle EFTA (18 Nisan-1Ekim 1992), İsrail (1 Mayıs 1997) ve Makedonya (1 Eylül200) ile STA yürürlükte bulunmaktadır.

**2005 yılı itibariyle yukarıdakilere ilave olarak Bosna-Hersek (1 Temmuz 2003) ve Tunus (15 Temmuz 2005) ile STA yürürlükte bulunmaktadır.

***2010 yılı itibariyle yukarıdakilere ilave olarak Filistin (1 Haziran 2005), Fas (1 Ocak 2006), Suriye (1 Ocak 2007), Mısır (1 Mart 2007), Arnavutluk (1 Mayıs 2008), Gürcistan (1 Kasım 2008), Karadağ (1 Mart 2010) ve Sırbistan (1 Eylül 2010) ile STA yürürlükte bulunmaktadır.

**** 2014 yılı itibariyle yukarıdakilere ilave olarak Şili (1 Mart 2011), G. Kore (1 Mayıs 2013) ve Moritus (1 Haziran 2013) ile STA yürürlükte bulunmaktadır.

***** 2015 yılı itibariyle yukarıdakilere ilave olarak Malezya (1 Ağustos 2015) ile STA yürürlükte bulunmaktadır.

Yukarıdaki Tablo'nun incelenmesinden de görüleceği üzere STA ülkeleri ile yapılan dış ticaret STA imzalanan ülke sayısına paralel olarak artmış ve 2015 yılı itibariyle dış ticaret hacmi 35 milyar ABD Doları ile Türkiye'nin dış ticaret hacminde % 10'luk paya ulaşmıştır.

²⁶⁷ <http://www.ekonomi.gov.tr/portal/faces/home/bilgi-merkezi/...> (Erişim Tarihi:18.02.2016).

Burada dikkati çeken nokta STA ülkeleri ile yapılan ticarete 2010 ve 2015 yıllarında dış ticaret fazlası verilmiş olmasıdır. Bu eğilimin sürdürülebilmesi için ülkemiz açısından önemli olan ve STA imzalandıktan sonra ihracatımızın artırılabilceği ülkelere yönelik stratejiler geliştirerek bu ülkelerle STA imzalanması yönünde çaba sarf edilmesi gerekmektedir. Dış ticaret açığı verdiğimiz Uzakdoğu ülkeleri ile STA imzalamaktan kaçınılmasının veya en azından Güney Kore ve Malezya ile yürürlüğe giren STA'ların sonuçlarının değerlendirilerek STA sonrasında dış ticaret açısından en azından beş yıllık bir izleme sürecinin sonunda Türkiye lehine avantajlı sonuçların oluşması halinde STA imzalanması yönünde bir karar verilmesinin uygun olacağı değerlendirilmektedir.

G. Kore ile yapılan STA 1 Mayıs 2013 tarihinde yürürlüğe girmiş olup bu ülkeyle 2014 yılında 7.078 milyon ABD Doları ve 2015 yılında ise 6.489 milyon ABD Doları dış ticaret açığı verilmiştir. Malezya ile imzalanan STA 1 Ağustos 2015 tarihinde yürürlüğe girmiş ve bu ülkeyle de 2015 yılında 982 milyon ABD Doları dış ticaret açığı verilmiştir.

Türkiye'nin AB yükümlülükleri gereği üçüncü ülkelerle imzalamış olduğu anlaşmaların karşılıklı olarak ticari engellerin kaldırılması ve vergi indirimleri sağlayarak Türkiye'nin diğer ülke pazarlarına girişini kolaylaştırdığı ve arttırdığı ve bu durumun da Türkiye'nin GB'den elde ettiği en önemli artılardan olduğu bazı çalışmalarda yer almakla beraber²⁶⁸ AB'nin STA yapmış olduğu ülkelerin veya Türkiye'nin kendi çıkarlarını dikkate alarak STA imzalamak isteyeceği diğer

Ülkelerin Türkiye'nin GB nedeniyle düşük olan gümrük vergileri nedeniyle Türkiye ile STA imzalamaktan kaçınmasına neden olduğu da ayrıca değerlendirilmesi gereken bir husustur.

Önümüzdeki dönemde gelişmemiş bir çok ülkenin, özellikle de henüz tümüyle uluslararası sermayeye açılmamış olan çoğu Afrika ülkesinin, yeni pazarlar olarak uluslararası sisteme entegre edilmesine yönelik çalışmaların artarak devam edeceği kuvvetle muhtemeldir. Bu bölgeye yönelik Türkiye tarafından da ciddi planlamaların ve açılımların yapılarak bölge ülkeleri ve ülke gruplarıyla STA imzalanmasına yönelik var olan çabaların daha da artırılması gerekmektedir.

STA'ları salt dış ticaret açığı açısından değerlendirmek de bir ölçüde eksik olacaktır. STA çerçevesinde ülke sanayisi için ucuz hammadde ve ara malı temin etme imkânı elde edilebilmekte ve bu şekilde uluslararası rekabet açısından avantaj sağlanabilmektedir. Ayrıca STA'ların ticaret oluşturma etkisi de bulunmaktadır. Diğer yandan STA'ların iş gücünü artırdığı da ifade edilmekle beraber bu durumun sadece diğer ülkedeki i gücünü yok etmeye başlayana kadar olduğu iddia edilmektedir. Ticari anlaşmaların yeni iş gücü oluşturmadığı iş gücünün sadece endüstriler arasında yeniden dağılımına neden olduğu belirtilmektedir.²⁶⁹

STA'lar, diğer yandan, son dönemde bir dış politika enstrümanı olarak da kullanılmaya başlanmıştır. STA imzalanan lkeler arasında ekonomik ilişkilerin

²⁶⁸ K. Türkcan ve E. Pişkin, "Ticaret Anlaşmalarının Türkiye'nin İhracat Dinamiğine Etkisi: Yaygın ve Yoğun Ticaret", **Türkiye Ekonomi Kurumu Tartışma Metni**, 2014.

²⁶⁹ D. Rodrik, "The Muddled Case For Trade Agreements", <https://www.socialeurope.eu/2015/06/the-muddled-case-for-trade-agreements/> (Erişim Tarihi: 20.04.2016)

karşılıklı olarak gelişmesi ve beraberinde oluşan karşılıklı bağımlılık ülkeleri dış ilişkilerinde daha dikkatli davranmaya sevk etmektedir.

STA'lar, serbest ticaretin ve serbest ticaretin katkı sağladığı küreselleşmenin son dönemlerde sayıları hızla artan önemli bir boyutunu oluşturmaktadır. Dünya ticaretinin önemli oyuncusu ve aynı zamanda hakemi olan ABD küresel ticari müzakerelerin çıkmaza girmesi sonrasında dünya ticaretinin gelecekteki yolunu şekillendirecek TPP ve TTIP gibi iki çok önemli ticari anlaşmanın merkezinde yer almıştır. Bu tür anlaşmaları dış politika aracı olarak kullanmaktadır ve dış politikasını da bu anlaşmaları dikkate alarak belirlemektedir.

TPP ülkeleri²⁷⁰ dünya çıktısının yaklaşık % 40'ını üretmektedir. ABD ve AB arasında müzakereleri devam eden TTIP ise dünya ticaretinin yarısını kapsayacak bir anlaşma olacaktır. ABD'nin bu anlaşmaları istemesinin temel sebeplerinden en önemlisi Çin'in dünya ticaretinde ve politikasında artan gücünü sınırlandırmaktır. Esasen ABD dış ticaret politikasının özellikle II. Dünya Savaşından itibaren Amerikan dış politikasında çok önemli bir yer tuttuğu ve siyasi ve askeri boyutuyla beraber üçüncü önemli temeli oluşturduğu görülmektedir.²⁷¹

Çin de bu arada boş durmamaktadır. 10 ülkeden oluşan ASEAN²⁷² ve Çin, Hindistan, Avusturalya, Japonya, Kore ve Yeni Zelanda arasında Bölgesel Kapsamlı

²⁷⁰ ABD, Japonya, Malezya, Vietnam, Singapur, Brunei, Avusturalya, Yeni Zelanda, Kanada, Meksika, Şili ve Peru.

²⁷¹ A. K. Aydın, "Amerika Birleşik Devletleri'nin Dış Ticaret Politikasında Serbest Ticaret Anlaşmalarının Yeri", http://www.mfa.gov.tr/amerika-birlesik-devletleri_nin-dis-ticaret-politikasinda-serbest-ticaret-anlasmalarinin-yeri-____.tr.mfa (Erişim Tarihi: 21.01.2017)

²⁷² Brunei, Burma (Myanmar), Kamboçya, Endonezya, Laos, Malezya, Filipinler, Singapur, Tayland ve Vietnam.

Ekonomik Ortaklık (*Regional Comprehensive Economic Partnership - RCEP*) müzakereleri sürmektedir. Bu anlaşmanın ABD'nin içinde olduğu ancak Çin'in dışarda olduğu TPP anlaşmasının bir alternatifi olduğu görülmektedir. RCEP müzakerelerinin sadece Çin'in isteği doğrultusunda sürdüğünü belirtmek çok doğru olmayacaktır. Müzakerelere katılan diğer devletlerin ABD'nin gücünü dengelemek isteğinde oldukları ve Çin gibi büyük bir gücün karşısında olmak istemedikleri için katılım sağladıkları söylenebilecektir. Esasen bölgede serbest ticaret anlaşmaları yoluyla güç elde edebilmek için satranç oynandığı ortaya çıkmaktadır. Bu konuyla ilgili olarak Amerikan Ticaret Temsilcisi, Rand Corporation adlı düşünce kuruluşunda yapmış olduğu konuşmada ABD'nin bölgede Çin'in önünde kural koyucu (*rule-maker*) bir ülke olması hususuna vurgu yapmış ve anlaşmanın onaylanması gerektiğini belirtmiştir.²⁷³

Bununla beraber ABD'nin Çin hariç diğer bölge ülkeleriyle bu tür düzenleme içerisine girmesinin ekonomik temelleri de bulunmaktadır. Bunlar TPP ülkelerinin Çin kadar ekonomik büyüklüğe sahip olmaları, ABD'nin TPP ülkelerine Çin'den 6 kat fazla ihracat yapması ve ABD'nin TPP ülkelerine Çin'e yaptığından 15 kat fazla yatırım yapmış olmasıdır. Ayrıca bölge ülkelerinin Çin'den daha açık bir ekonomik yapıya sahip olmaları da diğer bir ekonomik sebep olarak ön plana çıkmaktadır.²⁷⁴

TPP ve TTIP anlaşmalarındaki en önemli ticari kurallardan biri Yatırımcı-Devlet Anlaşmazlık Çözümü hükümleridir. Buna göre anlaşmadaki hükümlerin

²⁷³ <http://www.ictsd.org/bridges-news/bridges/news/rcep-countries-conclude-auckland-round-eye-next-steps> (Erişim Tarihi: 23.06.2016).

açıkça ihlal edilmesi halinde firmalar devletleri dava edebileceklerdir.²⁷⁵ Aslında bu durum anlaşmazlık konularında devletlerin karşı karşıya gelmesindense, en azından bir tarafın devlet haricinde bir birim olması, daha faydalı olabilir. Çünkü bazı durumlarda devletler siyasi ilişkileri dikkate alarak veya genel bir prensip çerçevesinde anlaşmazlık konusu duruma ilişkin olarak girişimde bulunmaktan kaçınılabilmektedir. Örneğin prensip olarak Çin gelişme yolundaki ülkelerle yaşadığı DTÖ kapsamındaki sorunları Anlaşmazlıkların Halli Mekanizmasına taşımamakta; AB ve Türkiye arasındaki bazı ticari sorunlar uzun yıllar çözümsüz kalabilmektedir.

Sonuç olarak ülkeler arasında STA imzalanması yönündeki yeni gelişmelerden Türkiye'nin ayrı kalmaması gerekmektedir ve bu yönde de AB yükümlülükleri çerçevesinde çabalarını sürdürmektedir. Ancak bu yükümlülüklerle rağmen kendi çıkarlarını dikkate alarak politika oluşturması ve izlemesi elzem hale gelmiştir. Aksi takdirde, geçmişte de olduğu gibi yine önemli gelişmeleri ıskalamış olacaktır.

Bununla beraber çok önemli bir gelişme olarak şunu da belirtmek gerekmektedir ki 20.01.2017 tarihinde göreve başlayan yeni ABD Başkanı Donald Trump ABD'nin TPP Anlaşmasından çekilmesi yönünde başkanlık emri imzalamıştır. Bu durum, ABD firmalarının diğer ülkelere yatırım yapmaması ve yapanların geri gelmesi yönündeki açıklamaları da dikkate alındığında Başkanın dünya ekonomisinin yapısını değiştireceğine dair bir gösterge olabilecektir. Belki de

²⁷⁴ <http://www.brookings.edu/blogs/order-from-chaos/posts/2016/06/30-trump-and-china...> (Erişim Tarihi: 01.07.2016).

küreselleşme tersine dönecek küreselsizleşme yaşanmaya başlayacaktır.²⁷⁶ ABD'nin bu gibi kararları, devamı da gelirse, kabinesine ve danışmanlarına bakılınca, önümüzdeki dönemde yeni silahlı ve/veya ticari çatışmaların belki de savaşların başlayabileceğine dair bir işaret olabilecektir. Çünkü daha önce de büyük çaplı askeri bir müdahalenin (2003 yılındaki Irak savaşı) arifesinde George W. Bush (oğul Bush) döneminde sanayi ve tarımı korumaya yönelik önlemler alınmıştı. Bunlardan bir tanesi olan DTÖ kurallarına aykırı demir-çelik ithalatında uygulanan 2002 yılındaki kısıtlamaya yukarıda 63. sayfada kısaca değinilmişti.

2- DTÖ ile İlişkiler

DTÖ'yü kuran ve Marakeş'te 123 üye tarafından imzalanan Anlaşma, Türkiye Büyük Millet Meclisinde 31 Aralık 1994'den itibaren geçerli olmak üzere 25 Şubat 1995 tarihinde onaylanmıştır.²⁷⁷ Torquay Turu sırasında 17 Ekim 1951 tarihinden itibaren GATT üyesi olan Türkiye'nin DTÖ'ye üyeliği 26 Mart 1995 tarihinde başlamıştır.²⁷⁸

DTÖ Kuruluş Anlaşması ve ekleri sanayi ürünlerinin yanısıra hizmetler, mülkiyet ile tarım ürünlerinin üretim ve ticaretini de kapsayan, tarife ve tarife dışı engellerin azaltılmasını öngörmektedir. Anlaşmanın, ticareti düzenleyici kurallarla tüm ülkeler için aralarında adil ve tam rekabet koşulları altında ticaret

²⁷⁵ D. Rodrik, "The Muddled Case For Trade Agreements", <https://www.socialeurope.eu/2015/06/the-muddled-case-for-trade-agreements/> (Erişim Tarihi:20.04.2016).

²⁷⁶ <http://edition.cnn.com/2017/01/23/opinions/killing-ttp-great-for-china-bergstrand-opinion/index.html> (Erişim Tarihi: 24.01.2016).

²⁷⁷ 25 Şubat 1995 tarihli ve 22213 sayılı (Mükerrer) Resmi Gazete.

²⁷⁸ https://www.wto.org/english/thewto_e/countries_e/turkey_e.htm (Erişim Tarihi: 24.06.2016) ve <http://www.ekonomi.gov.tr/> (Erişim Tarihi: 24.06.2016).

yapabilecekleri serbest ve açık bir ticaret sistemi kurarak yeni imkânlar oluşturduğu ve ilerde de oluşturacağı beklenmektedir. DTÖ'nün, Dünya Bankası ve IMF'nin aksine operasyonel bütçesi haricinde kendi kaynağı bulunmamakta ve bu şekliyle rolü tamamıyla kendi kredibilitesine bağlı bulunmaktadır.²⁷⁹

DTÖ içerdiği kurallar itibariyle karışık gibi görünse de yukarıda da belirtildiği gibi temelde çok az sayıda ilkeye dayanmaktadır. Bunlar; gümrük vergilerinin indirilerek konsolide edilmesi, korumacılığın vergilerle yapılması, MFN kaydı, şeffaflık ve ayırimcılık yapmamadır.

DTÖ'de yapılan toplantılarda görüşmeler esasen ABD, AB ve gelişmekte olan ölkeler çerçevesinde gerçekteşirken 2001 yılında üye olduktan sonra buna Çin de dahil olmuştur.

Türkiye DTÖ nezdinde kendini gelişme yolundaki ölkeler olarak tanımlamaktadır. Ancak bu tanımlama diğere üye ölkeler tarafından otomatik olarak kabul edilecek anlamına gelmemektedir. Türkiye'nin OECD üyesi olması, AB ile GB olması ve GB kapsamında gelişmiş ölkeler gibi GYÜ ve EAGÜ'lere GSP tanınması kafa karışıklığına yol açmakta ve bazı üye ölkeler Türkiye'nin GYÜ statüsünü tanıma konusunda çekince ortaya koymaktadır ve kabul etmemektedir. Ayrıca Türkiye'nin, DTÖ faaliyetlerinde ve toplantılarında dünya dış ticaretinden aldığı payın ötesinde aktif olarak yer aldığını ve katkı sağladığını belirtmek yerinde olacaktır.

²⁷⁹ ----- 20 Years of the WTO, A Retrospective, WTO, 2015.

D- Türkiye'nin Dış Ticaretinin Yapısı ve Durumu

1- İthalat ve İhracat

Türkiye her ne kadar dışa açık büyüme modelini 1980 yılından sonra uygulamaya koymuşsa da esas olarak dış ticaretindeki yapısal değişimin AB ile yapılan GB'den ve DTÖ üyeliğinden sonra yani 1996 yılından sonra meydana geldiğini belirtmek yanlış olmayacaktır.

Bu itibarla istatistiki değerlendirmelerin 1996 yılı baz alınarak yapılmasının daha doğru olabileceği sonucu ortaya çıkmaktadır.

Aşağıda yer alan çoğu tablo değişim ve dönüşümün başlangıcı olan 1996 yılı baz alınarak hazırlanmıştır.

Tablo 8. Yıllara Göre Dış Ticaret²⁸⁰

Değer: Milyon ABD Doları

Yıl	İhracat	İthalat	Dış Ticaret Hacmi	Dış Ticaret Dengesi	İhracatın İthalatı Karşılama Oranı (%)	Bir Önceki Yıla Göre Değişim Oranı (%)	
						İhracat	İthalat
1923	51	87	138	- 36	58		
1924	82	100	183	- 18	82	62	16
1925	103	129	232	- 26	80	25	28
1926	96	121	218	- 25	79	-6	-6
1927	81	108	189	- 27	75	-16	-11
1928	88	114	202	- 25	78	9	6
1929	75	124	198	- 49	61	-15	9
1930	71	70	141	2	103	-5	-44
1931	60	60	120	0	100	-16	-14

²⁸⁰ <http://www.ekonomi.gov.tr/portal/faces/home/bilgi-merkezi/> (Erişim Tarihi: 14.11.2015 ve 25.02.2016).

1932	48	41	89	7	118	-20	-32
1933	58	45	103	13	129	21	11
1934	73	69	142	4	106	26	52
1935	76	71	147	6	108	4	3
1936	94	74	167	20	127	23	4
1937	109	91	200	19	121	17	23
1938	115	119	234	- 4	97	5	31
1939	100	92	192	7	108	-13	-22
1940	81	50	131	31	162	-19	-46
1941	91	55	146	36	165	13	11
1942	126	113	239	13	112	39	104
1943	197	155	352	41	127	56	38
1944	178	126	304	52	141	-10	-19
1945	168	97	265	71	174	-5	-23
1946	215	119	333	96	180	28	23
1947	223	245	468	- 21	91	4	106
1948	197	275	472	- 78	72	-12	12
1949	248	290	538	- 42	85	26	6
1950	263	286	549	- 22	92	6	-2
1951	314	402	716	- 88	78	19	41
1952	363	556	919	- 193	65	16	38
1953	396	533	929	- 136	74	9	-4
1954	335	478	813	- 143	70	-15	-10
1955	313	498	811	- 184	63	-6	4
1956	305	407	712	- 102	75	-3	-18
1957	345	397	742	- 52	87	13	-3
1958	247	315	562	- 68	78	-28	-21
1959	354	470	824	- 116	75	43	49
1960	321	468	789	- 147	69	-9	0
1961	347	507	854	- 160	68	8	8
1962	381	619	1 001	- 238	62	10	22
1963	368	688	1 056	- 320	54	- 3	11
1964	411	537	948	- 126	76	12	-22
1965	464	572	1 036	- 108	81	13	6
1966	491	718	1 209	- 228	68	6	26
1967	522	685	1 207	- 162	76	6	-5
1968	496	764	1 260	- 267	65	- 5	12
1969	537	801	1 338	- 264	67	8	5
1970	588	948	1 536	- 359	62	10	18
1971	677	1.171	1 847	- 494	58	15	24
1972	885	1.563	2 448	- 678	57	31	33
1973	1.317	2.086	3 403	- 769	63	49	34
1974	1.532	3.778	5 310	- 2 245	41	16	81

1975	1.401	4.739	6 140	- 3 337	30	-9	25
1976	1.960	5.129	7 089	- 3 168	38	40	8
1977	1.753	5.796	7 549	- 4 043	30	-11	13
1978	2.288	4.599	6 887	- 2 311	50	31	-21
1979	2.261	5.069	7 331	- 2 808	45	-1	10
1980	2.910	7.909	10 819	- 4 999	37	29	56
1981	4.703	8.933	13 636	- 4 230	53	62	13
1982	5.746	8.843	14 589	- 3 097	65	22	-1
1983	5.728	9.235	14 963	- 3 507	62	0	4
1984	7.134	10.757	17 891	- 3 623	66	25	16
1985	7.958	11.343	19 301	- 3 385	70	12	5
1986	7.457	11.105	18 562	- 3 648	67	-6	-2
1987	10.190	14.158	24 348	- 3 968	72	37	27
1988	11.662	14.335	25 997	- 2 673	81	14	1
1989	11.625	15.792	27 417	- 4 167	74	0	10
1990	12.959	22.302	35 261	- 9 343	58	11	41
1991	13.593	21.047	34 640	- 7 454	65	5	-6
1992	14.715	22.871	37 586	- 8 156	64	8	9
1993	15.345	29.428	44 773	- 14 083	52	4	29
1994	18.105	23.270	41 375	- 5 165	78	18	-21
1995	21.637	35.709	57 346	- 14 072	61	20	53
1996	23.224	43.627	66 851	- 20 403	53	7	22
1997	26.261	48.559	74 820	- 22 298	54	13	11
1998	26.974	45.921	72 895	- 18 947	59	3	-5
1999	26.587	40.671	67 258	- 14 084	65	-1	-11
2000	27.775	54.502	82 277	- 26 727	51	4	34
2001	31.334	41.399	72 733	- 10 065	76	13	-24
2002	36.059	51.554	87 613	- 15 495	70	15	25
2003	47.253	69.340	116 593	- 22 087	68	31	34
2004	63.075	97.362	160 437	- 34 287	65	33	40
2005	73.390	116.537	189 927	- 43 147	63	16	20
2006	85.535	139.576	225 111	- 54 041	61	17	20
2007	107.272	170.063	277 335	- 62 791	63	25	22
2008	132.027	201.964	333 991	- 69 936	65	23	19
2009	102.143	140.928	243 071	- 38 786	72	-23	-30
2010	113.883	185.544	299 428	- 71 661	61	11	32
2011	134.907	240.842	375 749	- 105 935	56	18	30
2012	152.462	236.545	389 007	- 84 083	64	13	-2
2013	151.803	251.661	403 464	- 99 859	60	0	6
2014	157.610	242.177	399 787	- 84 567	65	4	-4
2015	143.935	207.203	351 138	- 63 268	69	-9	-14

Burada, yukarıdaki Tablonun incelenmesi neticesinde, belirtilmesi gereken en çarpıcı nokta Türkiye'nin 1946 yılından sonra hiçbir zaman dış fazla verememiş olması ve 2000 yılından sonra kriz yılı olan 2009 hariç, 2015 yılında ihracatın % 10'a ithalatın ise % 15'e yakın bir oranda azalmasıdır. Küresel çapta çok büyük bir ekonomik sıkıntı olmakla birlikte hem ihracatımızın hem de ithalatımızın azalması Türkiye'nin önümüzdeki dönemde ekonomik anlamda yaşayacağı bir olumsuzluğun belirtisi olarak değerlendirilebilir.

Yukarıda yer alan tablolar incelendiğinde Türkiye'nin GB gerçekleştikten sonra ihracat ve ithalatının arttığı ve dış ticaret hacminde önemli oranda artış meydana geldiği görülmektedir. 1996 yılı ile 2005 yılı karşılaştırıldığında ihracatın % 216 oranında, ithalatın % 117 oranında, ticaret hacminin ise % 190 oranında arttığı anlaşılmaktadır. Dış ticaret açığı ise % 112 oranında artmıştır. Dış ticaret açığının önemi, istikrarlı bir ekonomik büyümenin önündeki temel engellerden bir tanesi olmasından kaynaklanmaktadır.

Tablo 9. Geniş Ekonomik Grupların Sınıflamasına Göre İhracat²⁸¹

Değer: Milyon ABD Doları

	2000	2005	2010	2015
Yatırım Malları	2.176	7.998	11.771	15.402
Değişim %		268	47	31
Pay %	8	11	10	11
Ara Mallar	11.565	30.290	56.381	68.476
Değişim %		162	86	21

²⁸¹ <http://www.ekonomi.gov.tr/portal/faces/home/bilgi-merkezi/...> (Erişim Tarihi: 25.02.2016).

Pay %	42	41	50	48
Tüketim Malları	13.987	34.835	45.321	59.186
Değişim %		149	30	31
Pay %	50	47	40	41
Diğerleri	47	354	411	871
Değişim %		646	16	112
Pay %	0	0	0	1
Toplam İhracat	27.775	73.476	113.883	143.935

Tablo 10. Geniş Ekonomik Grupların Sınıflamasına Göre İthalat²⁸²

Değer: Milyon ABD Doları

	2000	2005	2010	2015
Yatırım Malları	11.365	20.363	28.818	34.897
Değişim %		79	42	21
Pay %	21	17	16	17
Ara Mallar	36.010	81.868	131.445	143.293
Değişim %		127	61	9
Pay %	66	70	71	69
Tüketim Malları	6.928	13.975	24.735	28.587
Değişim %		102	77	16
Pay %	13	12	13	14
Diğerleri	199	567	546	426
Değişim %		184	-4	-22
Pay %	0	0	0	0
Toplam İthalat	54.503	116.774	185.544	207.203

²⁸² <http://www.ekonomi.gov.tr/portal/faces/home/bilgi-merkezi/...> (Erişim Tarihi: 25.02.2016).

Diğer yandan Geniş Ekonomik Grupların Sınıflandırılmasına (*Classification by Broad Economic Categories - BEC*) göre Türkiye yatırım ve ara malı ithal ederek ara mal ve tüketim malı ihraç etmektedir. Tüketim mallarının ihracattaki payının yüksek olması esasen ekonomik kriz dönemleri sırasında ihracatta kırılganlığı artırmaktadır. Bazı durumlarda da AB gibi büyük pazarlara yakınlık nedeniyle anında ve daha küçük ölçekli siparişleri karşılama yeteneği Türkiye'ye 2009 yılı kriz sonrası dönemde de görüldüğü üzere avantaj sağlayabilmektedir.

Diğer yandan tarafımdan yapılan bir sınıflandırmaya göre Türkiye'nin benzer fasıl aralığındaki ürünlerin dış ticaret dengesine ilişkin tablo aşağıda yer almaktadır.

Tablo 11. Fasıl Aralığındaki Ürünlerin Dış Ticaret Dengesi²⁸³

Değer: Milyon ABD Doları

Fasıl Aralığı	Fasıl İçeriği	1996	2000	2005	2010	2015
1 - 24	Gıda, Tarım, Hayvancılık	1.726	1.401	4.365	4.358	5.555
25 - 40	Taş, Toprak Ürünleri, Organik, İnorganik Maddeler, Petrol ve Türevleri, Eczacılık Ürünleri, Gübreler, Plastikten ve Kauçuktan Eşyalar	-10.505	-15.374	-31.591	-50.423	-50.926
27. Fasıl	Mineral Yakıtlar, Mineral Yağlar ve Bunlardan Elde Edilen Ürünler	-5.641	-9.211	-18.614	-34.028	-33.323
39. Fasıl	Plastik ve Plastikten Mamul Eşya	-1.167	-1.569	-4.073	-6.014	-6.897

²⁸³ <http://www.ekonomi.gov.tr/portal/faces/home/bilgi-merkezi/...> (Erişim Tarihi: 25.02.2016).

41 - 43	Deriler, Postlar, Saraciye Eşyası, Seyahat Eşyası, Çantalar	-555	-49	-260	-303	-169
44 - 49	Ağaç ve Ağaçtan Mamul Eşya, Kağıt ve Karton, Gazete, Kitap	-964	-1.333	-2.111	-2.730	-3.108
64 - 67	Tekstil ve Giyim Eşyası, Ayakkabılar	5.762	6.610	11.938	9.508	14.902
68 - 70	Taş, Alçı, Çimento, Seramik ve Porselen Mamulleri, Cam ve Cam Eşya	218	504	1.144	1.284	1.360
71 - 83	Kıymetli Taş, Demir, Çelik, Bakır, Nikel, Alüminyum ve Bunların Eşyası, Diğer Eşyalar	-1.846	-1.759	-8.010	-7.996	-2.781
84 - 89	Kazanlar, Makineler, Elektrikli Makine ve Cihazlar, Motorlu Taşıtlar, Hava Taşıtları, Gemiler	-12.886	-15.015	-16.406	-21.875	-25.580
84. Fasıl	<i>Nükleer Reaktörler, Kazan, Makine ve Cihazlar, Aletler ile Bunların Aksam ve Parçaları</i>	-7.748	-6.536	-11.154	-11.853	-13.206
85. Fasıl	<i>Elektrikli Makine ve Cihazlar ile Bunların Aksam ve Parçaları</i>	-1.734	-4.173	-4.240	-7.112	-9.349
90 - 99	Optik Aletler, Fotoğraf, Tıbbi Aletler, Saatler, Mobilyalar, Oyuncaklar ve Diğer Eşyalar	-1.352	-1.713	-2.366	-3.484	-2.521
Dış Ticaret Dengesi		-20.402	-26.728	-43.298	-71.661	-68.668

Yukarıdaki tablonun değerlendirilmesi neticesinde görüleceği üzere Türkiye en fazla dış ticaret açığını petrol ve doğal gazda diğer bir ifadeyle enerji ithalatı kaynaklı olarak vermekte ve bu ürünlerin ithalatı dış ticaret açığının yarısına tekabül etmektedir. Elektrikli ve elektrikli olmayan makine ve cihazlar ile bunların aksam ve parçaları da dış ticaret açığında önemli paya sahiptir. Türkiye'nin enerji ithalatını

kısamayacağı ve kısa vadede petrol fiyatlarının çok ciddi düşüş göstermeyeceği düşünüldüğünde enerji tasarrufu yapılması yanında makine ve cihaz üretimi ve ihracatına önem verilerek cari açığın kapatılmasına çalışmak tek yol olarak ortaya çıkmaktadır.

Türkiye'nin dış ticareti değerlendirildiğinde tekstil ve konfeksiyon sektörü dikkati çekmektedir. Tekstil ve konfeksiyon sektörü Türkiye açısından hem istihdam yönüyle hem de dış ticaret fazlası veren bir yapı göstermesi nedeniyle çok önemlidir. Türkiye en fazla ihracat yapmış olduğu ikinci sektör olan otomotivde 2015 yılında ihracat kadar ithalat yapmıştır. Zaman zaman Türkiye'nin tekstil ve konfeksiyon sektöründen yavaş yavaş çıkması gerektiği ifade edilmektedir. Ancak önemli olan konu tekstil ve konfeksiyon sektörünü dışlamadan katma değeri yüksek ürünlerin üretimine odaklanarak bu ürünleri ihraç etmektir. Örneğin AB 2014 yılında 43 milyar Euro tekstil ve konfeksiyon ihracatı 99 milyar Euro da aynı ürünlerin ithalatını yapmıştır. Bu sektör AB'nin toplam ihracatı içerisinde ise % 4,2 pay almakta ve çoğu firmanın küçük ve orta ölçekli olması nedeniyle AB açısından önem arz etmektedir.²⁸⁴ Aynı durum Türkiye için de geçerlidir.

Tablo 12. Fasil Bazında Tekstil ve Konfeksiyon Sektörü Dış Ticaret Dengesi²⁸⁵

Değer: Milyon ABD Doları

Fasil No	Fasil Adı	1996	2000	2005	2010	2015
50	İpek	-14	-9	-25	-36	-35
51	Yün, Kıl, At Kılı	-221	-128	-230	-197	-137
52	Pamuk	-77	-367	-900	-1.937	-561

²⁸⁴ <http://www.euratex.eu/> (Erişim Tarihi: 26.02.2016).

²⁸⁵ <http://www.ekonomi.gov.tr/portal/faces/home/bilgi-merkezi/...> (Erişim Tarihi: 14.11.2015).

53	Dokumaya Elverişli Bitkisel Lifler	-55	-55	-156	-235	-234
54	Dok. Elverişli Suni ve Sen. Lifler	-283	-205	-225	-436	-532
55	Sentetik ve Suni Devamsız Lifler	-100	-57	-174	-968	-618
56	Vatka, Keçe, Dokunmamış Mens.	-24	-59	-85	-118	158
57	Halılar	264	232	525	1.085	1.906
58	Özel Dokunmuş Mensucat	34	120	314	306	288
59	Emdirilmiş, Sıvanmış Mensucat	-6	35	55	1	-17
60	Örme Eşya	22	124	400	894	1.009
61	Örme Giyim Eşyası	3.513	3.617	6.338	6.724	8.075
62	Örülmemiş Giyim Eşyası	2.067	2.388	4.429	3.086	4.130
63	Mensucattan Mamul Diğer Eşya	596	996	1.905	1.692	1.704
	Denge	5.714	6.631	12.170	9.861	15.136

2- Türkiye'nin İhracatında Yüksek Teknoloji Ürünlerinin Payı

Dış ticaretin yapısı bakımından incelenmesi gereken diğer konu ülkenin ihracatında ileri teknoloji ürünlerinin payıdır. Bu bağlamda Türkiye ve diğer bazı ülkelerin tüm ihraç ürünleri değil sadece sanayi ürünleri ihracatında ileri teknoloji ürünlerinin payına ilişkin tablo aşağıda sunulmaktadır. Tablonun incelenmesinde de görüleceği üzere Türkiye maalesef incelenen ülkeler arasında en düşük orana sahiptir. Bu durum esasen sanayimizin yapısını da göstermektedir. Türkiye ileri teknoloji üreten ülkeler arasına girememiştir.

Tablo 13. Bazı Ülkelerin İhracatında Yüksek Teknoloji Ürünlerinin Payı (%)²⁸⁶

Ülke Adı	1996	2000	2005	2010	2013
Arjantin	5,59	9,35	6,83	7,50	9,84
Brezilya	6,21	18,73	12,84	11,21	9,63

²⁸⁶ <http://data.worldbank.org/indicator/TX.VAL.TECH.MF.ZS> (Erişim Tarihi: 09.03.2016).

Çin	12,42	18,98	30,84	27,51	26,97
Endonezya	8,96	16,37	16,55	9,78	7,05
Hindistan	6,87	6,26	5,80	7,18	8,07
G. Afrika	5,65	7,00	6,66	4,63	5,47
G. Kore	24,07	35,07	32,48	29,47	27,10
Meksika	15,81	22,45	19,64	16,94	15,92
Malezya	44,41	59,57	54,65	44,52	43,57
Tayland	29,15	33,36	26,67	24,02	20,09
Türkiye	1,61	4,83	1,47	1,93	1,88
AB	16,82	21,42	18,16	15,37	14,33

3- Türkiye'nin İhraç ve İthal Ettiği Ürünlerin Ortalama Kg Değeri

Diğer yandan bir ülkenin ihracatının artması önemli olmakla birlikte ihrac ettiği ürünlerin niteliğine de değinmek gerekmektedir. Bu bağlamda bir kg ihracatın değeri o ülkenin ihrac ettiği ürünlerin niteliğine yönelik olarak doğru değerlendirmede bulunulmasına yardımcı olacaktır. Türkiye'nin 1996 yılından sonra ihrac ve ithal ettiği ürünlerin kg değerine ilişkin tablo aşağıda yer almaktadır.

Tablo 14. Türkiye'nin İhracat ve İthalatında Ortalama Kg Değeri²⁸⁷

Değer: Milyon ABD Doları

Miktar: Milyon Kg

	1995	2000	2002	2005	2010	2015
Türkiye İhracat Değeri	21.636	27.775	36.059	73.476	113.883	143.883
Türkiye İhracat Miktarı	26.854	35.406	58.277	67.307	93.573	97.968
İhracatta Ortalama Kg Değeri	0,81	0,78	0,62	1,09	1,22	1,47
Fiyat Değişimi % 1995/2015						65
Fiyat Değişimi % 2002/2015						137
Türkiye İthalat Değeri	35.708	54.503	51.554	116.774	185.544	207.199

²⁸⁷ <http://www.ekonomi.gov.tr/> (Erişim Tarihi: 15.03.2016).

Türkiye İthalat Miktarı	66.349	92.461	92.461	105.491	115.648	149.080
İthalatta Ortalama Kg Değeri	0,54	0,59	0,56	1,11	1,60	1,39
Fiyat Değişimi % 1995/2015						138
Fiyat Değişimi % 2002/2015						149

Türkiye'nin 1995 yılından 2015 yılına yapmış olduğu ihracatta ortalama kg değerinin artmış olduğu görülmektedir. Bu artış olumlu bir gelişmeye işaret etmektedir. Diğer yandan aynı seyir ithalatta da görülmektedir. 2015 yılı itibarıyla ithalat ve ihracattaki ortalama kg değerleri bir birine yakın bir seviyeye gelmiştir. Diğer yandan 1995 yılından 2015 yılına ihracat birim fiyatları % 65; 2002 yılından 2015 yılına % 137 artarken ithalat birim fiyatları sırasıyla % 138 ve % 149 oranında artış göstermiştir. İhracatın düşük birim fiyatla yapılmasının birçok nedeni olabilir. Bunlardan bir tanesi de ihracatın ithalata bağımlı olması sayılabilir. İmalat sanayi açısından Türkiye ihracatta en fazla oranda ithalata bağımlı ülkelerin başında gelmektedir. Bu oranın en düşük olduğu ülke ise Çin'dir.²⁸⁸

Yukarıdaki tablo açısından ithalat ve ihracat bir arada değerlendirildiğinde Türkiye'nin dış ticarete daha avantajlı bir seviye yakalayabilmesi, diğer bir ifadeyle para kazanabilmesi için ihracat birim fiyatlarındaki olumlu gelişmenin daha çok artarak devam etmesi, diğer bir ifadeyle ihraç ürünlerinin çeşitliğinin ve niteliğinin artırılması ve ithalat birim fiyatlarında da artış yaşanmaması; en azından aynı seviyenin korunması gerekmektedir.

AB'nin 2014 yılında ihraç ettiği ürünlerin ortalama kg değerine bakılacak olursa 2,6 Euro civarında olduğu; ithal ettiği ürünlerin ortalama kg değerinin ise 1 Euro civarında olduğu görülecektir. Diğer yandan AB'nin 2002 yılından 2015 yılına ihracat birim fiyatları % 157 artarken ithalat birim fiyatları % 249 oranında artış göstermiştir.

Tablo 15'teki rakamlardan, Türkiye'den farklı olarak, AB'nin düşük katma değerli, ucuz ürün ve hammadde ithal edip yüksek katma değerli, pahalı ürün ve mamul maddeler ihraç ettiği söylenebilecektir.

Tablo 15. AB'nin İhracat ve İthalatında Ortalama Kg Değeri²⁸⁹

Değer: Milyon Euro

Miktar: Milyon Kg

	2002	2005	2010	2014
AB İhracat Değer	885.313	1.049.477	1.353.196	1.702.054
AB İhracat Miktar	889.376	483.414	557.581	644.431
İhracatta Ortalama Kg Değeri	0,995	2,170	2,427	2,641
Fiyat Değişimi % 2002/2015				165
AB İthalat Değer	937.036	1.183.909	1.529.387	1.688.908
AB İthalat Miktar	3.168.851	1.739.650	1.639.847	1.635.310
İthalatta Ortalama Kg Değeri	0,296	0,680	0,933	1,033
Fiyat Değişimi % 2002/2015				249

4- İthalatta Koruma Oranı

Dış Ticaret açığının sebepleri olarak çok çeşitli unsurlar dikkate sunulabilir.

Ancak bunların içerisinde en önemli konunun, tarım sektörü hariç olmak kaydıyla,

²⁸⁸ Ş. Saygılı, C. Cihan, C. Yalçın, T. Hamsici, "Türkiye İmalat Sanayiinin İthalat Yapısı (Taslak Rapor Özeti)", TCMB Araştırma ve Para Politikası Genel Müdürlüğü, 2009.

GB sonucunda Türkiye'nin uyguladığı ortalama gümrük vergi oranlarının azalmasıdır. Türkiye'nin GB sonrası ortalama koruma oranı % 4 civarına inmiştir. Türkiye'nin elde ettiği gümrük vergileri dikkate alınarak yapılan hesaplama göre ortalama koruma oranı % 1,2 seviyesine kadar inmektedir. Bu duruma imzalanan STA'ların da ilave etki ettiğini belirtmek gerekmektedir.

Düşük koruma oranı nedeniyle özellikle üçüncü ülkelerden yapılan ithalat Türkiye sanayisi için ciddi sorun oluşturmaktadır. Türkiye'nin imalat sanayisi ürünlerindeki ağırlıklı ortalama koruma oranı Dünya Bankasına göre 2013 yılı için % 1,22 seviyesindedir.

Tablo 16. Bazı Ülkelerin İmalat Sanayi Ürünlerinde Ağırlıklı Ortalama Koruma Oranı²⁹⁰

Ülke Adı	1996	2000	2005	2010	2013
Arjantin	14,3	11,3	5,74	7,03	7,67
Brezilya	16,4	15	9,36	9,83	-
Çin	18,4	13,6	5,35	5,63	-
AB	3,14	2,01	1,79	2,34	1,48
Endonezya	9,36	6,71	4,74	2,93	2,94
Hindistan	-	-	12,3	-	-
G. Kore	7,63	-	-	4,26	-
Meksika	-	14,6	3,15	4,22	-
Malezya	6,41		4,85	-	-
Tayland	-	10,1	5,86	-	-
Türkiye	-	-	1,17	1,3	1,22
G. Afrika	8,84	-	6,65	5,66	5,21

²⁸⁹ http://madb.europa.eu/madb/statistical_form.htm (Erişim Tarihi: 09.03.2016).

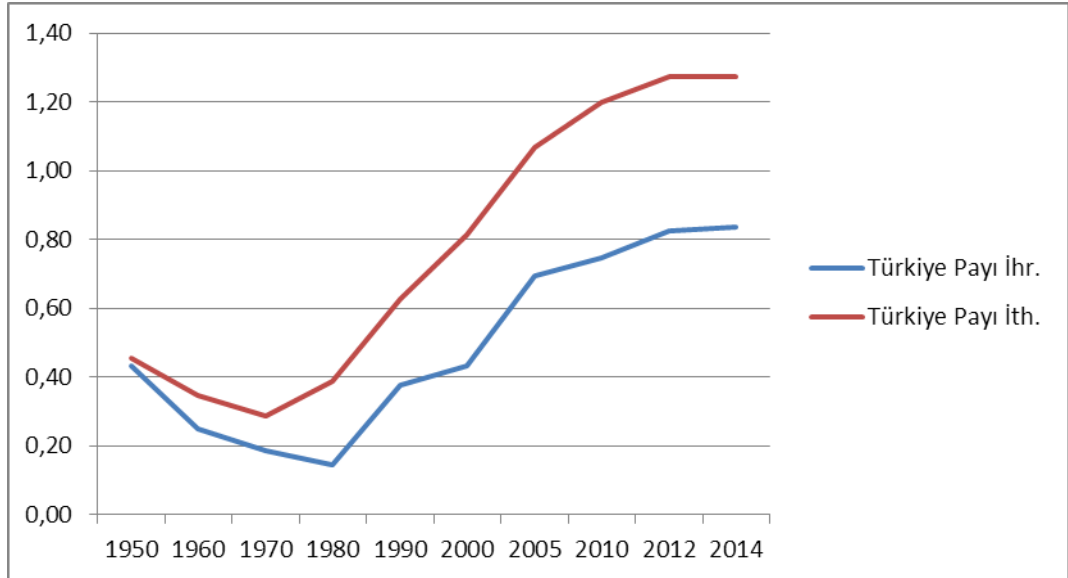
²⁹⁰ <http://data.worldbank.org/indicator/TM.TAX.MANF.WM.AR.ZS> (Erişim Tarihi: 07.03.2016).

Diğer gelişme yolundaki ülkelere hatta AB'ye göre çok düşük olan bu oranla yerli sanayinin yeterince korunmasında zorluk yaşanmaktadır. Tabii burada önemli olan tüm sanayi kollarında üretim yapma değil ülke kaynaklarının değerlendirilerek dünya için üretim yapabilecek ve dünya ile rekabet edebilecek sektörlerin GB öncesinde tespit edilerek bu sektörlerin yeterli korunma oranlarıyla geliştirilmesinin sağlanması ve bilahare korunma oranlarının azaltılarak dış rekabete açılması gerekmektedir. Bu konuda da bir fırsatın kaçmış olduğu ifade edilebilir.

5- Türkiye ve Dünya Ticareti

GB'nin Türkiye için yeni fırsatlar ortaya çıkardığı ve Türk firmalarının uluslararası rekabet gücüne katkı sağlayarak dünya ticaretinden daha fazla pay almasına neden olduğu söylenmektedir. Bunun için Türkiye'nin dünya ticaretinden aldığı paya bakmak faydalı olacaktır.

Grafik 3. Türkiye'nin Dünya Ticaretinden Aldığı Pay²⁹¹

²⁹¹ <http://www.ekonomi.gov.tr/portal/faces/home/bilgi-merkezi/...> (Erişim Tarihi: 14.11.2015).

Tablo 17. Türkiye'nin Dünya Ticaretinden Aldığı Pay

Değer: Milyar \$

	1950	1960	1970	1980	1990	2000	2005	2010	2012	2014
Dünya İhr.	61	128	314	1.994	3.432	6.446	10.509	15.301	18.408	18.935
Türkiye İhr.	0	0	1	3	13	28	73	114	152	158
Türkiye Payı İhr.	0,43	0,25	0,19	0,15	0,38	0,43	0,69	0,75	0,83	0,83
Dünya İth.	63	135	329	2.048	3.563	6.705	10.870	15.511	18.615	19.024
Türkiye İth.	0	0	1	8	22	55	116	186	237	242
Türkiye Payı İth.	0,45	0,35	0,29	0,39	0,63	0,81	1,07	1,20	1,27	1,27

Ülkemizin dünya ticaretinden aldığı payın 1950 yılından itibaren arttığı izlenmektedir. Burada dikkati çeken husus ithalatın ihracattan daha fazla artmış olması ve 1950 yılında Türkiye'nin dünya ticaretinden aldığı pay ihracat ve ithalat bağlamında birbirine yakinken sonraki yıllarda aradaki makasın açıldığıdır.

Ayrıca 1980-2014 yılları arasında dünya ihracatı % 850 artmış; Türkiye'nin ihracatı ise % 5.167 oranında artmıştır. Buna göre Türkiye'nin ihracatı dünya ihracatından daha fazla artmıştır. Diğer bir sonuç ise ithal ikamesi döneminde Türkiye' nin dünya ticaretinden pay alma açısından başarılı olmadığıdır.

6- Türkiye ve Bazı Ülkelerin İhracat Rakamları ile Dünya İhracatındaki Payı

Aşağıdaki Tablo 18'e göre 1980 yılından 2014 yılına G. Kore ihracatını % 3.170, Çin % 12.844, Tayland % 3.398, Hindistan % 3.596 Türkiye ise % 5.317

oranında artırmıştır. Bu rakamlara bakıldığında Türkiye'nin ihracat artış performansının tatmin edici olduğu söylenebilecektir.

Diğer yandan tabloda yer alan Arjantin, Endonezya ve G. Afrika hariç 1980 yılında dünya ihracatında payı % 1 veya altında olan ülkelerin hepsi, Türkiye hariç, paylarını % 1'in üstüne çıkarmıştır. En çarpıcı gelişme Çin'de olmuş ve % 1 civarında olan payı % 12 seviyesine yükselmiştir.

Tablo 18. Bazı Ülkelerin İhracat Rakamları ve Dünya İhracatındaki Payı²⁹²

Değer: Milyon \$

Ülke Adı	1980	1990	2000	2005	2010	2014
Arjantin	8.021	12.353	26.341	40.351	68.187	71.935
Değişim % 1980-2014						797
Dünya İhracatında Payı	0,40	0,36	0,41	0,38	0,45	0,38
Brezilya	20.132	31.414	55.086	118.529	201.915	225.101
Değişim % 1980-2014						1.018
Dünya İhracatında Payı	1,01	0,92	0,85	1,13	1,32	1,19
Çin	18.099	62.091	249.203	761.953	1.577.754	2.342.747
Değişim % 1980-2014						12.844
Dünya İhracatında Payı	0,91	1,81	3,87	7,25	10,31	12,37
Endonezya	21.909	25.675	65.403	86.996	157.779	176.293
Değişim % 1980-2014						705
Dünya İhracatında Payı	1,10	0,75	1,01	0,83	1,03	0,93

²⁹² <http://data.worldbank.org/indicator/TX.VAL.MRCH.CD.WT> (Erişim Tarihi: 07.03.2016).

Hindistan	8.586	17.969	42.379	99.616	226.351	317.380
Değişim % 1980-2014						3.596
Dünya İhracatında Payı	0,43	0,52	0,66	0,95	1,48	1,68
G. Kore	17.512	65.016	172.267	284.419	466.384	572.665
Değişim % 1980-2014						3.170
Dünya İhracatında Payı	0,88	1,89	2,67	2,71	3,05	3,02
Meksika	18.031	40.711	166.367	214.207	298.305	397.535
Değişim % 1980-2014						2.105
Dünya İhracatında Payı	0,90	1,19	2,58	2,04	1,95	2,10
Malezya	12.958	29.452	98.229	141.626	198.612	234.139
Değişim % 1980-2014						1.707
Dünya İhracatında Payı	0,65	0,86	1,52	1,35	1,30	1,24
Tayland	6.505	23.068	69.057	110.936	193.306	227.574
Değişim % 1980-2014						3.398
Dünya İhracatında Payı	0,33	0,67	1,07	1,06	1,26	1,20
Türkiye	2.910	12.959	27.775	73.476	113.883	157.642
Değişim % 1980-2014						5.317
Dünya İhracatında Payı	0,15	0,38	0,43	0,70	0,74	0,83
G. Afrika	25.525	23.549	29.983	51.625	91.347	91.047
Değişim % 1980-2014						257
Dünya İhracatında Payı	1,28	0,69	0,47	0,49	0,60	0,48
Dünya İhracatı	1.994.000	3.432.000	6.446.000	10.509.000	15.301.000	18.935.000

Diğer yandan, Türkiye'nin ürün bazında dünyadaki durumu değerlendirildiğinde karşımıza aşağıdaki gibi sonuç çıkmaktadır. Türkiye'nin 2013 yılı ihracat tutarı 1 milyar dolar üzerinde olan ve dünyada en büyük 10 ihracatçı ülke içinde olduğu ürünlere ilişkin yapılan bir çalışmada dörtlü tarife kodunda (Mermer ve traverten – HS Code²⁹³ 25.15, Dokunmuş halılar – HS Code 57.02 ve İnşaat demiri – HS Code 72.14 gibi) 17 ürünün yer aldığı ortaya çıkmıştır. Aynı çalışmada Polonya'nın 29 üründe dünya pazarında ilk 10'da yer aldığı; Güne Kore'nin 108 üründe; Amerika ise 259 tane üründe ilk 10'da yer aldığı görülmektedir.²⁹⁴

7- Dışa Açıklık Oranı

Dışa açıklık oranı, esasen bu oranın hesaplanması üzerinde tam bir mutabakat olmasa da çoğunlukla kabul edilen verilere kolay ulaşılması ve diğer ülkelerle de karşılaştırma yapılabilmesi²⁹⁵ hasebiyle, ilgili ülkenin ihracat ve ithalat toplamının yani dış ticaretinin GSYH'ya oranlanması ile bulunan bir değerdir. Bu değer yüksek olması o ülkenin çok liberal olduğu, düşük çıkmasının ise dışa kapalı olduğu anlamına gelmemesi gerekmektedir. Bu oran diğer göstergelerle beraber incelendiğinde anlamlı olacaktır.

Aşağıdaki Tablo 19'da 2014 yılında Türkiye'nin dışa açıklık oranı % 60, Güney Kore'nin ise % 96 olarak görülmektedir. Ancak yukarıda da belirtildiği gibi Türkiye'nin ortalama koruma 1,22 iken Kore'nin 4,26'dır. Yani Türkiye daha düşük

²⁹³ HS Code: Harmonized System Code: The Harmonized Commodity Description and Coding System - Armonize Sistem Kodu.

²⁹⁴ <http://www.tepav.org.tr/tr/blog/s/5168> (Erişim Tarihi: 31.07.2016).

koruma oranına ve düşük dışa açıklık oranına sahipken G. Kore daha yüksek koruma oranı ile daha yüksek dışa açıklık oranına sahiptir. Kore halkı her şeyi başarılı bir şekilde dış ticarete konu etmiş de denebilir. Her iki ülke 1980 yılından 2014 yılına dışa açıklık oranını önemli oranda artırmıştır.

Tablo 19. Bazı Ülkelerin Dışa Açıklık Oranı²⁹⁶

Ülke Adı	1980	1990	2000	2010	2014
Arjantin	12	15	23	32	29
Değişim % 1980-2014					142
Brezilya	20	15	23	23	26
Değişim % 1980-2014					30
Çin	13	30	39	49	42
Değişim % 1980-2014					223
Endonezya	54	49	71	47	48
Değişim % 1980-2014					-11
Hindistan	15	15	26	48	49
Değişim % 1980-2014					227
G. Kore	68	53	68	96	96
Değişim % 1980-2014					41
Meksika	24	38	53	61	66
Değişim % 1980-2014					175
Malezya	113	147	220	158	138
Değişim % 1980-2014					22
Tayland	54	76	121	127	132
Değişim % 1980-2014					144
Türkiye	17	31	43	48	60
Değişim % 1980-2014					253
G. Afrika	63	43	51	56	64
Değişim % 1980-2014					2

²⁹⁵ B. Yılmaz Şahin, “Dışa Açıklığın Ölçüm Yöntemleri”, *The Journal of Academic Social Science Studies*, Number 33, Spring I 2015, p. 455-463.

8- Türkiye ve Bazı Ülkelerin Gelişme Seyri

Diğer yandan, Türkiye her ne kadar dünya ticaretinden aldığı payı artırmış olsa da benzer yapıda olan diğer ülkelerin ne tür bir gelişme gösterdiğine de bakmak faydalı olacaktır. Esasen küreselleşmenin özellikle 1980’den sonra hızlanması, karşılaştırmanın bu tarihten sonra yapılmasını anlamlı kılacaktır. Bu bağlamda bazı ülkelerin GSYH gelişme düzeylerini gösteren tablo aşağıda yer almaktadır.

Tablo 20. Bazı Ülkelerin Cari Fiyat (ABD Doları) Bazında GSYH Gelişme Seyri²⁹⁷

Değer: Milyar \$

Ülke adı	1980	1990	2000	2010	2015
Arjantin	77	141	284	462	579
Değişim % 1980-2015					652
Brezilya	235	462	657	2.209	1.800
Değişim % 1980-2015					666
Çin	190	359	1.205	6.040	11.385
Değişim % 1980-2015					5.892
Endonezya	78	114	165	755	873
Değişim % 1980-2015					1.019
Hindistan	190	327	467	1.709	2.183
Değişim % 1980-2015					1.049
G. Kore	68	285	562	1.094	1.393
Değişim % 1980-2015					1.949
Meksika	194	263	684	1.050	1.161
Değişim % 1980-2015					498
Malezya	24	44	94	255	314
Değişim % 1980-2015					1.208
Tayland	32	85	126	341	374
Değişim % 1980-2015					1.069
Türkiye	69	151	267	731	722
Değişim % 1980-2015					946

²⁹⁶ <http://data.worldbank.org/indicator/NE.TRD.GNFS.ZS> (Erişim Tarihi: 07.03.2016).

²⁹⁷ <http://data.worldbank.org/indicator/NY.GDP.MKTP.CD> ve <https://www.imf.org/external/pubs/ft/weo/2015/02/weodata/weoselgr.aspx> (Erişim Tarihi: 07.03.2016).

Güney Afrika	81	112	136	375	317
Değişim % 1980-2015					291
Dünya	11.154	22.563	33.321	65.648	73.434
Değişim % 1980-2015					558

Yukarıdaki Tablo 20'den de görüleceği üzere Türkiye ile ekonomik gelişmişlik konusunda yapılan kıyaslamalarda kullanılan G. Kore, 1980 yılında milli gelir açısından az da olsa Türkiye'nin gerisinde iken sonraki yıllarda Türkiye'nin önüne geçmiştir. Aynı şekilde Malezya da Türkiye'den daha fazla ilerleme kaydetmiştir. Buna mukabil Arjantin 2015 yılına gelindiğinde 1980 yılına göre Türkiye'nin gerisinde kalmıştır. Çin ve Brezilya ise çok ciddi bir gelişme kaydetmiştir. 2015 yılı rakamlarına göre dünyada en fazla GSYH'ya sahip ülke olarak 17.968 milyar ABD Doları ile ABD ilk sırada yer almaktadır. İkinci ve üçüncü sırada 11.385 milyar ABD Doları ile Çin ve 4.116 milyar ABD Doları ile Japonya bulunmaktadır.²⁹⁸

1980 yılında dünya GSYH sıralamasında 22. sırada bulunan Türkiye 2015 yılında dört basamak yükselerek 18. sıraya çıkmıştır. 1980 yılında 28. sırada olan Kore 2015 yılında 11. sıraya, 7. sırada olan Çin 2. sıraya, 21. sırada olan Endonezya 16. sıraya, 16. sırada olan Brezilya 9. sıraya, 41. sırada olan Tayland ise 29. sıraya yükselmiştir. 1980 yılından 2015 yılına sırasıyla 9. olan Arjantin 21., 10. olan Meksika 15. ve 23. sırada olan G. Afrika 32. sıraya inmiştir.²⁹⁹

²⁹⁸ <http://www.imf.org/external/pubs/ft/weo/2015/02/weodata/download.aspx> (Erişim Tarihi: 10.03.2016).

²⁹⁹ <http://knoema.com/nwnfkne/world-gdp-ranking-2015-data-and-charts> (Erişim Tarihi: 10.03.2016).

Diğer yandan aslında daha sağlıklı bir sonuca ulaşmak için ülkelerin kendi paraları cinsinden ve sabit fiyatlarla GSYH'nın değerlendirilmesi daha uygun olacaktır. Bu kapsamdaki tablo aşağıda yer almaktadır.

Tablo 21. Bazı Ülkelerin Ulusal Paraları Cinsinden Sabit Fiyatlarla GSYH Gelişme Seyri³⁰⁰

Ülke Adı	1980	1990	2000	2010	2015
Arjantin	394.725	350.575	530.130	772.967	876.498
Değişim % 1980-2015					122
Brezilya	534.043	622.815	801.861	1.147.411	1.210.686
Değişim % 1980-2015					127
Çin	773.127	1.877.430	5.058.297	13.722.243	19.981.457
Değişim % 1980-2015					2.484
Hindistan	13.583.270	23.324.264	40.043.943	82.822.132	114.165.776
Değişim % 1980-2015					740
Endonezya	1.440.888.441	2.682.768.000	4.058.235.600	6.864.133.100	8.967.401.664
Değişim % 1980-2015					522
G. Kore	163.065.000	419.518.000	820.843.700	1.265.308.000	1.464.505.320
Değişim % 1980-2015					798
Malezya	147.686	264.584	524.780	821.435	1.060.093
Değişim % 1980-2015					618
Meksika	6.122.976	7.371.264	10.288.982	12.277.659	14.078.280
Değişim % 1980-2015					130
Tayland	1.577.936	3.373.470	5.254.390	8.227.953	9.463.764
Değişim % 1980-2015					500
Türkiye	30.487	50.532	72.436	105.886	129.968
Değişim % 1980-2015					326

³⁰⁰ <https://www.imf.org/external/pubs/ft/weo/2015/02/weodata/weoselgr.aspx> (Erişim Tarihi: 07.03.2016).

G. Afrika	1.404.900	1.632.064	1.954.710	2.748.008	3.050.602
Değişim % 1980-2015					117

Yukarıdaki Tablo 21’den de anlaşılacağı üzere Türkiye 1980 yılından 2015 yılına GSYH’sını % 326 oranında artırmıştır. Bu artış oranı Arjantin, Brezilya ve Meksika gibi ülkelerden fazla, ancak Uzakdoğu ülkelerinden ise azdır. Özellikle karşılaştırmalarda kullanılan ülke olan G. Kore’den bu artış oranının yarı yarıya az olması dikkati çeken bir husustur. Bu konuyla ilgili olarak Türkiye’nin gelişmiş ülkelere göre gösterdiği ilerlemenin göreceli olarak iyi olduğu ve gelir uçurumunu kapadığı; ancak yükselmekte ve gelişme yolundaki ülkelere göre ise ayırıcı oranda iyi olmadığı belirtilmektedir.³⁰¹

9- Doğrudan Yabancı Sermaye Yatırımları

Yabancı yatırımlar küreselleşmenin önemli göstergeleri arasında kabul edilmektedir. Bu bağlamda Türkiye 1980-2014 yılları arasında toplam net doğrudan yabancı yatırım olarak 24 milyar dolar tutarında yatırım çekmiştir. Türkiye Tablo 22’de yer alan devletler arasında sondan bir önce yer almıştır.

Aynı dönemde G. Kore 38 milyar dolar, Brezilya 214, Çin ise 613 milyar dolar gibi muazzam bir rakama ulaşmıştır.

³⁰¹ http://rodrik.typepad.com/dani_rodriks_weblog/2013/06/how-well-did-the-turkish-economy-do-over-the-last-decade.html (Erişim Tarihi: 24.04.2016).

Tablo 22. Bazı Ülkelere Yapılan Net Doğrudan Yabancı Sermaye Yatırımları³⁰²

Değer: Milyon \$

Ülke Adı	1980	1990	2000	2010	2014	Ülke Toplamı
Arjantin	678	1.836	10.418	7.846	6.055	50.821
Brezilya	1.911	989	32.779	53.345	96.895	214.495
Çin	-	3.487	38.399	243.703	289.097	613.439
Endonezya	-	1.093	-4.550	15.292	26.349	36.318
Hindistan	79	237	3.584	27.397	33.871	67.337
G. Kore	6	789	9.283	9.497	9.899	38.807
Meksika	2.090	2.549	18.110	26.168	24.154	86.952
Malezya	934	2.332	3.788	10.886	10.609	32.444
Tayland	190	2.444	3.366	14.715	3.719	30.537
Türkiye	18	684	982	9.099	12.765	24.331
G. Afrika	-10	-76	969	3.693	5.741	11.820
Toplam	51.461	196.278	1.319.210	1.747.480	1.561.365	-

Diğer yandan “net doğrudan yabancı sermaye yatırımları” yanında sadece “uluslararası doğrudan sermaye yatırım” rakamlarına (Bu rakamların stok rakamlar olduğunu belirtmek gerekmektedir. Yani Türkiye’nin 2015 yılı rakamı bu yıla kadar Türkiye’ye gelen yabancı sermayenin toplamı anlamına gelmektedir.) bakılacak olursa, aşağıdaki Tablo 23’den de görüleceği üzere, Türkiye’nin 2000 yılından sonra önceki yıllara nazaran ciddi bir sermaye akışına sahne olduğu görülmektedir.

Ancak bu durum sadece Türkiye için değil diğer ülkeler için de geçerlidir ve dünyada 2000 yılından sonra sermaye akışında patlama yaşanmış olduğu görülmektedir. Önemli olan husus bu durumdan ne kadar faydalanıldığıdır. Türkiye dünyada toplam doğrudan yabancı sermaye yatırımları içerisinde 2000, 2010 ve 2015 yılında sırasıyla % 0,25, % 0,93 ve % 0,58 oranında pay almıştır. 2015 yılı

³⁰² <http://data.worldbank.org/indicator/BX.KLT.DINV.CD.WD> (Erişim Tarihi: 07.03.2016).

rakamlarına göre Arjantin, Malezya ve G. Afrika'nın önünde yer almış, diğer ülkelerin ise gerisinde kalmıştır.

Tablo 23. Bazı Ülkelere Doğrudan Yabancı Sermaye Akışı Toplamı³⁰³

Değer: Milyon \$

Ülke Adı	2000	2010	2015
Arjantin	67.601	87.552	93.871
Brezilya	122.250	640.334	485.998
Çin	193.348	587.817	1.220.903
Endonezya	-	160.735	224.843
Hindistan	16.339	205.580	282.273
G. Kore	43.738	135.500	174.573
Meksika	121.691	363.791	419.956
Malezya	52.747	101.620	117.644
Tayland	30.944	139.286	175.442
Türkiye	18.812	187.151	145.471
G. Afrika	43.451	179.565	124.940
Toplam	7.488.449	20.189.655	24.983.214

Sermaye eksikliği olan bir ülkeye, Türkiye'ye, her ne kadar 2014 yılı için bölgesinde en fazla yabancı yatırım çeken bir ülke olsa da,³⁰⁴ yeterince yatırım yapılamamasının sebebi olarak yatırım ortamının cazip olmaması, uluslararası yatırımcının talep etmiş olduğu reformlarda eksiklik, iş gücü niteliği ve pazar sorunu en başta gelen sebepler olarak sayılabilir. Aslında yatırım ortamının cazip olmaması her eksikliği kapsamaktadır.

³⁰³ ----- **World Investment Report 2016**, Geneva, United Nations Publication, 2016, s. 200-203.

³⁰⁴ ----- **Uluslararası Doğrudan Yatırımlar 2014 Yılı Raporu**, Ankara, T.C. Ekonomi Bakanlığı, Eylül 2015, s. 4.

Diğer yandan yabancı sermaye bir ülkenin kalkınmasında önemli rol oynamakla beraber hangi alanlara yatırım yapıldığı, yerel şirketlerin satın alınması yoluyla mı geldiği (örneğin Panasonic 2014 yılında yaklaşık 500 milyon ABD Doları vererek Viko Elektrik A.Ş. şirketini satın almıştır.³⁰⁵) ve elde edilen kârın yeni yatırımlar yapılarak büyüme için mi kullanıldığı yoksa ana şirkete transfer mi edildiği de önemli bir husustur. İdeal durum ülkenin kendi kaynaklarını kullanarak büyümesi ve beraberinde önemli sayıda şirketinin çok uluslu şirket yapısı kazanmasıdır.

10- Türkiye'nin Sanayi Yapısı

Yukarıda yer alan göstergelere ilave olarak birçok başka göstergenin değerlendirmesinin yapılması da mümkün bulunmaktadır. Ancak yukarıdakilerin Türkiye'nin durumu hakkında temel olarak bir fikir verebileceği düşünülmektedir. Bununla beraber dış ticaretin durumu ülkenin genel ekonomik ve sanayi yapısından ayrı olarak ele alınamaz. Etkili bir makroekonomik politika paketinin formüle edilmesi uzun dönemli kendinden destekli büyüme için anahtar bir unsurdur ve uluslararası ticaret stratejisi de bunun ayrılmaz parçasıdır.³⁰⁶ Dış ticaretin mevcut durumu ülkenin sanayi yapısının bir sonucu ve hem de bir ölçüde sanayi yapısının nedenidir. Diğer bir ifadeyle mutfakta ne pişirilebiliyorsa (sanayinin yapısı) müşteriye o sunulabilir ve yurt içi ve yurt dışı paket servise (yurt içi satış ve ihracat) de ancak o konu olabilir. Diğer yandan yabancı mutfaklarda pişen yiyeceklerin durumu, kalitesi ve talep durumu, serbest rekabet ortamında, ülkenin mutfağında

³⁰⁵ ----- Uluslararası Doğrudan Yatırımlar 2014 Yılı Raporu, s. 12.

pişen yiyeceklerin kalitesini, çeşidini ve paket servise konu olmasını belirleyecektir. Bu bağlamda Türkiye'nin 1980 yılından sonra izlemiş olduğu ihracata dayalı kalkınma modeli ve dış ticaretteki serbestleşme politikası Türkiye'nin sanayi yapısını ve sanayi yapısı da Türkiye'nin dış ticaretini kaçınılmaz olarak etkilemiş ve belirlemiştir.

Sanayileşme ve ihracatın ülkenin beşeri altyapısının gücü ve anlayışı ile de ilgili olduğu tartışmasız bir gerçektir. Örneğin Türkiye'deki çoğu dış ticaret şirketinin unvanı ABC İthalat ve İhracat Ltd. Şti. şeklindedir. Yani "İthalat", şirket unvanlarında "İhracat"tan önde gelmektedir. Bu ise Türkiye'deki müteşebbislerin, tüccarların anlayışını göstermesi açısından iyi bir örnektir.

1980 yılından sonra izlenen politika sonucunda Türkiye'nin sanayi yapısına ilişkin olarak sadece imalat sanayisinin durumunun diğer ülkelerle karşılaştırmalı olarak verilmesi gelinen noktayı göstermesi açısından yeterli olacaktır. Bu cümleden olmak üzere konuya ilişkin tablo aşağıda sunulmaktadır.

Tablo 24. Bazı Ülkelerin Cari Fiyatlarla İmalat Sanayi Büyüklüğü Sıralaması³⁰⁷

1980 Sırası	Ülke Adı	1990 Sırası	Ülke Adı	2000 Sırası	Ülke Adı	2010 Sırası	Ülke Adı	2014 Sırası	Ülke Adı
1	ABD	1	ABD	1	ABD	1	Çin	1	Çin
2	Japonya	2	Japonya	2	Japonya	2	ABD	2	ABD
3	Almanya	3	Almanya	3	Çin	3	Japonya	3	Japonya
4	Fransa	4	Fransa	4	Almanya	4	Almanya	4	Almanya
5	İtalya	5	İtalya	5	İngiltere	5	Kore	5	Kore

³⁰⁶ D. K. Das, 1990, s. 1.

³⁰⁷ <http://knoema.com/UNNAMAD2015/national-accounts-main-aggregates-database-1970-2014> (Erişim Tarihi: 21.03.2016).

6	İngiltere	6	İngiltere	6	İtalya	6	İtalya	6	Hindistan
7	Çin	7	Rusya	7	Fransa	7	Hindistan	7	İtalya
8	Brezilya	8	Çin	8	Kore	8	Brezilya	8	Fransa
9	İspanya	9	Brezilya	9	Kanada	9	Fransa	9	İngiltere
10	Kanada	10	İspanya	10	Meksika	10	İngiltere	10	Rusya
11	Meksika	11	Kanada	11	İspanya	11	Rusya	11	Brezilya
12	Hindistan	12	Kore	12	Brezilya	12	İspanya	12	Meksika
13	Hollanda	13	Hindistan	13	Hindistan	13	Meksika	13	Endonezya
14	Avusturalya	14	Meksika	14	Hollanda	14	Endonezya	14	Kanada
15	İsveç	15	Türkiye	15	Türkiye	15	Kanada	15	İspanya
16	İsviçre	16	Hollanda	16	İsveç	16	Türkiye	16	İsviçre
17	Belçika	17	İsviçre	17	Rusya	17	İsviçre	17	Türkiye
18	Arjantin	18	İsveç	18	Arjantin	18	Tayland	18	Tayland
19	Türkiye	19	Belçika	19	İsviçre	19	Avusturalya	19	Avusturalya
20	Polonya	20	Avusturalya	20	Avusturalya	20	Hollanda	20	Hollanda

Yukarıdaki Tablo 24'ün incelenmesinden de görüleceği üzere Türkiye 1980 yılından 1990 yılına önemli bir sıçrama kaydetmiştir. 1990 yılından 2000 yılına sıralamasında değişiklik olmamış; bu dönemden sonra ise 2010 ve 2014 yıllarında birer basamak aşağı inmiştir. 2010 yılından sonra görülen aşağı yönlü trendin önümüzdeki dönemde dünya ticaretinden daha fazla pay almak ve ekonomik gelişmişlik seviyesini daha yukarılara taşımak isteyen bir ülke için gerilemenin nedenlerinin çok iyi bir şekilde analiz edilmesi ve G. Kore, nüfus ve yüzölçümü olarak küçük bir ülke olan İsviçre ile 2000 yılında ilk 20'de bile olmayan Endonezya'nın başarılı performanslarının değerlendirilerek Türkiye'nin gerilemesinin bir an önce tersine çevrilmesi gerekmektedir. Şunu da ayrıca önemle vurgulamak gerekmektedir ki son yıllarda, Azeri şirketi SOCAR tarafından 5,6 milyar ABD Doları tutarında İzmir'de 2011 yılında temeli atılan ve 2018 yılında

bitirilmesi planlanan rafineri ile Tüpraş tarafından yapılan 2,7 milyar ABD Doları tutarındaki fuel oil dönüşüm tesisi haricinde, Türkiye’de sanayi alanında maalesef çok büyük çaplı bir yatırım yapıldığı akla gelmemektedir.

Bu itibarla Türkiye’nin üretimini artıracak stratejilerini bir an önce belirleyip iç pazarı göz ardı etmeden dış pazara yönelmesi ve uluslararası alanda daha rekabetçi hale gelmesi yönünde çok ciddi çaba harcanması gerekmektedir. Ancak şunu da vurgulamak gerekir ki üretimi artırmanın veya bunu sanayileşmek şeklinde de ifade etmek mümkün olabilir, teknik bir konu olmadığı aynı seviyede politik, hukukî, kurumsal, toplumsal ve aynı zamanda kültürel birçok boyutu olan ve bunların da güçlü olmalarını gerektiren bir süreç olduğunu belirtmek gerekmektedir. Zaten piyasa ekonomisinin sorunsuz bir şekilde sürdürülebilmesi için de ancak güçlü, sağlam ve köklü toplumsal, siyasal ve hukuksal kurumlara gereksinim bulunmaktadır.

SONUÇ

Günümüzde, ekonomik ve ticari ilişkilerin serbestleşmesi ve ülkelerin giderek birbirlerine yakınlaşmasının beraberinde getirdikleri, dünya ekonomisinin başlıca konuları arasında yer almaktadır.

Küreselleşmenin ana hızlandırıcılarından biri olan dünya ticaretindeki serbestleşme çabalarının iki ekseninde ilerlediği izlenmektedir. Birincisi evrensel yaklaşım adı verilen gelişmedir ki, bu DTÖ kapsamında mümkün olduğu kadar çok sayıdaki ülke arasında gümrük tarifeleri ve öteki ticari engellerin yürürlükten kaldırılmasını veya azaltılmasını içermektedir. İkincisi ise, kapsamı dar olup belirli bir coğrafi alanda yerleşik ve yakın ticari ilişki içerisinde olan ülkeler arasındaki ticaret ve diğer hususların serbestleştirilmesi esasına dayanmaktadır. Ancak son dönemlerde görülen AB ve ABD'nin Uzakdoğu ülkeleriyle imzaladığı ikili ve çok taraflı ticari anlaşmalar ve ayrıca AB ile ABD arasında müzakereleri devam eden TTIP belirli coğrafi bölge anlayışının kökten değişmesine neden olmuştur.

Uluslararası ticaretin ciddi anlamda çok ön plana çıktığı 1980 yılı sonrasında, Türkiye de bu gelişmelere bigâne kalmamış ve/veya kalamamış, hem küresel anlamda çok taraflı anlaşmalara katılım sağlamış ve hem de bölgesel anlamda ikili anlaşmalar imzalamıştır. Ayrıca D8 ile KEİ ülkelerinin kendi aralarında tercihli ticaret bölgesi kurması gibi bazıları açısından da ana yönlendirici ülke olmuştur.

Küreselleşmenin, günümüzde, entegrasyonlar aracılığıyla geliştiği çok açık bir şekilde müşahade edilmektedir. Türkiye, tercihini coğrafi ve siyasi şartların da bir

gereği olarak çok daha önce AB'ye katılım yönünde 1960'lı yıllarda yapmış ve bunun bir neticesi olarak da 1995 yılında AB ile GB oluşturmuş bulunmaktadır. GB'den kaynaklanan AB'nin STA imzalamış olduğu ülkelerle Türkiye'nin de STA imzalaması zorunluluğu nedeniyle Türkiye çok sayıda ülke/ülke grubuyla STA imzalayarak dış ticaretini serbestleştirme yönünde önemli adımlar atmış ve atmaktadır. Ancak AB'nin imzaladığı ancak Türkiye'nin imzalayamadığı STA'lar nedeniyle Türkiye'nin dış ticareti olumsuz yönde etkilenmektedir. İlaveten AB'nin çok sayıda ülkeyle özellikle de Türkiye'ye rakip olan ülkelerle, STA imzalayarak pazarını bu ülkelere açması Türkiye'nin GB sayesinde AB pazarında elde ettiği kazanımları azaltmaktadır.

Ayrıca, GB yanında dünya ticaretini düzenleyen bir örgüt olan DT yeliği de Türkiye'yi önemli ölçüde etkilemektedir ve ileride de etkileyecektir.

Her dönemde olduğu gibi son yıllarda da dış ticaretin her ülke açısından önemli olduğu kabul edilmekte ve dış ticaret politikasını başarılı bir şekilde sürdüren ülkelerin gelişmişlik seviyesini yükselterek kazançlı çıktığı gözlenmektedir. Dış ticaret sadece para kazanmak açısından değil i politikayı, ulusal bilinci, ekonomik performansı ve diplomatik ilişkileri etkilemesi açısından da önemli bir konudur.

Öte yandan, uluslararası ekonomik yapıdaki hızlı değişim, özellikle de sermaye hareketlerinin serbestleşmesi, gelişme yolundaki ülkeleri hassas hale getirerek krizlerin yaşanmasına neden olmakta, teknolojidaki ilerlemenin yayılması gelişme yolundaki lkeler açısından birbirleri ile rekabet etmelerine yol açmakta; komşunu fakirleştir anlayışı görülmekte ve bunların sonucunda da, Türkiye'nin bahsi

geçen entegrasyonlardan ve küreselleşmeden, ödevini tam olarak yapmaması veya yapamamasının da katkısıyla, istenen ölçüde yararlanabildiğini söylemek güç hale gelmektedir.

Türkiye'nin dış ticarete ve sanayiye yönelik olarak, ihracat artışı, dünya ticaretinden aldığı pay, ihracatında ileri teknoloji ürünlerinin payı, ihraç ettiği ürünlerin ortalama kg değeri, yabancı sermaye yatırımları, imalat sanayisinin durumu gibi, aslında bir yandan da küreselleşmeden kazanç elde edilip edilmediğine dair göstergeleri tekil olarak incelendiğinde ortaya çıkan başarısının, maalesef diğer ülkelerle karşılaştırma yapıldığında yeterli olmadığı görülmektedir. Diğer bir ifadeyle, kısaca, ciddi başarılarına rağmen Türkiye'nin küreselleşmeden yeterince ve beklenen ölçüde fayda sağlayamadığı sonucu ortaya çıkmaktadır.

Bir ülkenin sanayileşmesinin birkaç on yılda halledilecek bir iş olmadığı çok açıktır. İç ve/veya dış faktörlerin etkisiyle geçmiş yıllarda sanayi devrimini yapamaması, toprak reformunu gerçekleştirememesi, çok güçlü bir müteşebbis varlığı oluşturamaması ve tamamıyla bağımsız bir dış ticaret politikası izleyememesi nedeniyle Türkiye, ne tam olarak sanayileşebilmiş ne tam anlamıyla tarım ülkesi olmaktan kurtulabilmiş (Bundan tarımın önemsiz olduğu anlaşılmamalıdır. Bilakis tarıma çok önem verilmesi gerekmektedir.) ve ne de tarımını ve sanayisini dünya ile tam olarak rekabet edebilir hale getirebilmiştir.

Ancak Türkiye'nin bölgesinde üretim yapısı ve kapasitesi açısından örneği olmadığı; bölge ülkelerine ve bazı başka ülkelere göre çok ciddi mesafe kaydettiği görünür ve kabul edilmesi gereken bir gerçekliktir. Bununla birlikte, Türkiye gibi her

şeyi üreten ancak dünya ölçeğinde bakıldığında ise belki de çok az şey üreten, yeterince teknoloji geliştiremeyen, tüm dünya çapında bir markası ve firması olmayan, ancak yeni yeni oluşturmaya çalışan, sermaye birikimi yeterli olmadığından dış dünyaya bağlı, tasarruf oranı düşük, altyapı açısından yapması gerekenler olan, kurumsal, hukuki, insani, demokratik alanda daha da yapacağı düzenlemeleri bulunan ve hangi ürünleri dünya için dünya ölçeğinde üreteceğine karar verememiş ülkelerin önümüzdeki dönemde, serbest dış ticaret anlayışının devamı veya devam etmemesi durumunda bile, dış ticaret açısından zorlanabilecekleri, ekonomik açıdan istenen ölçüde ilerleme kaydedemeyecekleri, küreselleşmeden veya ileriki yıllarda ortaya çıkabilecek yeni eğilimlerden yeterince fayda sağlayamayacakları sonucu çıkarılabilecektir.

Bununla beraber, Türkiye'nin, ar-ge, ür-ge ve yılda alınan patent sayısını artırarak teknoloji üretip dünya ticaretinde rekabet üstünlüğü yakalayabildiği, kendi çıkarlarını dikkate alabilen dış ticaret politikası izleyebildiği, uzun dönemli ekonomik ve politik istikrarı devam ettirebildiği, sosyal, siyasal, hukuki ve kurumsal alanda daha fazla atılım yapabildiği, yapısal reformları tamamlayabildiği, beşeri ve üretim altyapısını geliştirebildiği, tasarruflarını artırabildiği ve yaşam standardında daha geniş çaplı iyileşme sağlayabildiği ölçüde ve şahsi ve politik çıkarlardan ziyade ülke çıkarının dikkate alındığı, kısa vadeli değil uzun vadeli düşünülebildiği durumda sadece küreselleşmeden değil örneğin Trump döneminde ABD'nin izleyebileceği ve diğer ülkeleri de peşinden sürükleyebileceği küreselsizleşme/küresizleşme gibi ortaya çıkacak diğer tüm gelişmelerden, eğilimlerden ve politikalardan çok daha

fazla oranda olumlu yönde kazanımlar elde edeceği ve uluslararası alanda bugünden daha fazla sözü geçen ve politika yapıcı bir ülke olacağı kolaylıkla söylenebilecektir.

Bu bağlamda uluslararası arenada daha fazla sözü geçen politika yapıcı bir ülke olabilmek için askeri güç yanında güçlü bir sanayi yapısının varlığına gereksinim vardır ve dış ticaret buna ulaşabilmek için en önemli enstrümanlardan biridir ve bu amaçla plan ve program ve başka birçok şey yanında dünyanın içinde bulunduğu ve ileride bulunacağı iktisadi ve ticari sistemi iyi okuyarak, tespit ederek Türkiye'nin kendi halkına azami fayda sağlayacak politikayı tespit ederek izlemesi elzem bir durumdur.

KAYNAKÇA

I- KİTAPLAR

----- **1938-1988 Döneminde Türk Ekonomisindeki Gelişmeler ve Dış Ticaretimizin Konumu**, Ankara, HDTM Yayınları, 1991.

----- **1980-1990 Döneminde Türkiye’de Ekonomik Politika ve Uygulamalar**, Ankara, HDTM Yayınları, 1991.

----- **20 Years of the WTO, A Retrospective**, WTO, 2015.

----- **50. Yılında Türkiye Bankalar Birliği ve Türkiye’de Bankacılık Sistemi “1958-2007”**, İstanbul, Türkiye Bankalar Birliği, 2008.

Acemoğlu, Daron; Robinson James A., **Ulusların Düşüşü**, Çev.: Faruk Rasim Velioglu, İstanbul, Doğan Kitap, 2013.

Adda, Jacques, **Ekonominin Küreselleşmesi**, İstanbul, İletişim Yay., 2002.

Akat, Asaf Savaş, **The Political Economy of Globalization: The New Identity of State in the 21st Century**, Ankara, Friedrich Naumann Foundation, 1999.

Aksoy, Asuman, **Küreselleşme ve İstanbul’da İstihdam**, İstanbul, Friedrich Ebert Vakfı, 1996.

Ali, Ferhat, **Küreselleşme ve Üretim Sürecinde Teknolojinin Rolü**, İstanbul, Umut Yayınları, 2001.

Alkin, Erdoğan, **Kurumlarla Yakın Ekonomi Tarihi**, İstanbul Ticaret Odası Yayınları, İstanbul, 2010

Allen, Larry, **Keseden Bankaya Tezgâhtan Borsaya**, İstanbul, Kitap Yayınevi, 2001.

Altan, Mehmet, **Küresel Vicdan**, İstanbul, Timaş Yay., 2011

Amin, Samir, **Kaos İmparatorluğu: Yeni Kapitalist Küreselleşme**, İstanbul, Kaynak, 1993.

Anar, Erol, **İnsan Hakları: Küreselleşme Postmodernizm Yeni Perspektifler**, Ankara, Türkiye ve Ortadoğu Forumu Vakfı, 1999.

----- **Ansiklopedik Ekonomi Sözlüğü**, İstanbul, Dünya Yayıncılık, 2010.

Archibugi, Daniele, **Technological Globalisation: The End of The Nation State?**, New York, Cambridge University Press, 1997.

Aren, Sadun, **100 Soruda Ekonomi El Kitabı Türkiye Ekonomisinden Örneklerle**, Ankara, İmge Kitabevi, 2014.

Aren, Sadun **Ekonomi El Kitabı**, Ankara, İmge, 2014.

Arıboğan, Deniz Ülke, **Kabileden Küreselleşmeye: Uluslararası İlişkiler Düşüncesi**, İstanbul, Mavi Ada, 1998.

Arıboğan, Deniz Ülke, **Globalleşme Senaryosunun Aktörleri**, İstanbul, Der Yayınları, 1997.

Arrighi, Giovanni, **Uzun Yirminci Yüzyıl**, Ankara, İmge, 2000.

Atalay, Ahmet Haluk, **Uluslararası Hukukun Oluşumu: İlk Küreselleşme Donemi (1492-1648)**, İstanbul, Göçebe, 1997.

----- **Atatürk Devri Fikir Hayatı**, I. Ve II. Cilt, Ankara, Kültür Bak. Yay., 1992.

----- **Avrupa Birliği Temel Konular**, Editörler: Çağrı Erhan, Burça Kızılırmak ve Deniz Senemoğlu, Ankara, İmaj Yayınevi, 2011.

----- **Avrupa Birliği'ne Uyum Sürecinde Gümrük Birliğinin Dış Ticaretimize Etkileri**, İstanbul, TUSİAD, 2003.

Ayata, Sencer, **Emperyalizmin Yeni Masalı: Küreselleşme**, Ankara, İmge, 1997.

Banerjee, Brojendra Nath, **Globalisation: Rough And Risky Road**, New Delhi, New Age International, 1998.

Başoğlu, Ufuk, **Dünya Ekonomisi: Küreselleşme, Finansal Kurumlar ve Küresel Makro Ekonomi**, Bursa, Ezgi Kitabevi, 1999.

Bayraktar, Fulya, **Avrupa Birliği'ne Üyelik Sürecinde Türkiye Tarafından Kaydedilen Gelişmeler ve Avrupa Birliği ile Mali İlişkiler**, Ankara, Türkiye Kalkınma Bankası Araştırma Müdürlüğü, 2001.

Boddy, Martin, **City For The 21st Century: Globalisation, Planning And Urban Change**, England, Policy Press, Bristol, 1997.

Boratav, Korkut, **Türkiye İktisat Tarihi 1908-2009**, Ankara, İmge Kitabevi, 2015.

Bourke, Thomas, **Japan And The Globalisation of European Integration**, Hant, Dartmouth Aldershot, 1996.

Bozkurt, Veysel, **Küreselleşmenin İnsani Yüzü**, İstanbul, Alfa, 2000.

Brittan, Leon, **Globalisation Vs. Sovereignty? : The European Response : The 1997 Lecture And Related Speeches**, Cambridge, U.K., Cambridge University Press, 1998.

Brzezinski, Zbigniew, **Kontrollden Çıkış Dünya**, İstanbul, İşbankası Yay., 1994.

Brzezinski, Zbigniew, **Büyük Satranç Tahtası**, İstanbul, Sabah Kitapları, 1998.

----- **Business Guide to the World Trading System**, Geneva, International Trade Center and Commonwealth Secretariat, 1999.

Chossudovsky, Michel, **Yoksulluğun Küreselleşmesi: The Globalisation Of Poverty**, İstanbul, Çivi Yazıları, 1999.

----- **Cumhuriyet'den Bu Yana Türkiye Ekonomisinin Gelişimi ve Geleceğe Bakış**, İstanbul Ticaret Odası Yayınları, İstanbul, 1989.

Çavdar, Tefik, **Türkiye Ekonomisinin Tarihi 1900-1960**, Ankara, İmge Kitabevi, 2003.

Danaher, Kevin, **IMF ve Dünya Bankasına Karşı 10 Neden**, İstanbul, Metis yayınları, 2005.

Danaher, Kevin, **Küresel Ekonomi ve Demokrasi**, İstanbul, Metis yayınları, 2004.

Danaher, Kevin; Burbach, Roger, **Hadi Bunu Küreselleştirin**, İstanbul, Metis yayınları, 2004.

Das, Dilip K., **International Trade Policy: A Developing Country Perspective**, Macmillan, London, 1990.

Değirmenci, Koray, **Trade Unions And Economic Restructuring With A Focus On The Turkish Case**, Ankara, Bilkent University, 2001.

----- **Development and Globalisation: Fact and Figures 2012**, UNCTAD, 2012.

Doğan, M. Necati, (Der.), **Rakamlarla Özelleştirme**, Ankara, T.C. Başbakanlık Özelleştirme İdaresi Başkanlığı, 2012.

Drucker, F. Peter, **Kapitalist Ötesi Toplum**, İstanbul, İnkılap, 1994.

Dulupçu, Mehmet Ali, **Küresel Rekabet Gücü Türkiye Üzerine Bir Değerlendirme**, Ankara, Nobel Yayın Dağıtım, 2001.

----- **Dünden Bugüne Türkiye Cumhuriyet Merkez Bankası**, Ankara, TCMB Yayını, 2011.

----- **Dünyada Küreselleşme ve Bölgesel Bütünleşmeler Alt Komisyonu Raporu**, Ankara, DPT, 1999.

----- **Dünyada Küreselleşme ve Bölgesel Entegrasyonlar (AT, NAFTA, Pasifik) ve Türkiye**, Ankara, DPT, 1995.

Eatwell, John, **Understanding Globalisation: The Nation-State, Democracy And Economic Policies In The New Epoch: Essays**, Stockholm, Almqvist & Wiksell, 1998.

----- **Economic Growth in the 1990s, Learning from a Decade of Reform**, Washinton, IBRD / World Bank, 2005.

Ellwood, Wayne, **Küreselleşmeyi Anlama Kılavuzu**, İstanbul, Metis Yay., 2002.

----- **Economic Globalisation And The Environment**, Paris, OECD, 1997.

----- **Ekonomik ve Sosyal Göstergeler**, Ankara, DPT, 2015

Erhan, Çağrı, **Türk Dış Politikasının Güncel Sorunları**, Ankara, İmaj Yayınevi, 2010.

Eskinat, Rana, **Küreselleşme ve Türkiye Ekonomisine Etkisi**, Eskişehir, Anadolu Univ., 1998.

----- **Finansal İstikrar**, Ankara, TCMB Yayını, 2015.

Falk, Richard, **Yırtıcı Küreselleşme**, İstanbul, Küre Yay., 2001.

Fuller, E. Graham; Lesser, O. Ian, **Kuşatılanlar İslam ve Batının Jeopolitiği**, İstanbul, Sabah Kitapları, 1996.

Galbraith, J. K., **Kuşku Çağı Ekonomik Gelişmeler Tarihi**, İstanbul, Altın Kitaplar, 1989.

Gerek, Sevgi, **Finansal Küreselleşme ve Türkiye**, Eskişehir, Anadolu Univ., 1999.

Gerger, Haluk, **Türk Dış Politikasının Ekonomi Polisiği**, İstanbul, Belge Yay., 1993

----- **Globalisation And International Trade Liberalisation : Continuity And Change** / Edited By Martin Richardson, Northampton, MA : Edward Elgar Pub., 2000.

----- **Globalisation and Regional Economies, Can OECD Regions Compete in Global Industries**, OECD, 2007.

----- **Globalisation And The Third World** / Edited By Ray Kiely And Phil Marfleet. London, New York: Routledge, 1998.

----- **Globalizasyonun Yansımaları**, Editör: Uğur Selçuk Akalın, İstanbul, Donkişot Yay., 2002.

----- **Gümrük Birliğı ve Türkiye Sanayisi Üzerine Etkileri**, Ankara, Tepav, 2007.

Güvenç, Nazım, **Küreselleşme ve Türkiye**, İstanbul, BDS, 1998.

Güzelcik, Ebru, **Küreselleşme ve İşletmelerde Değışen Kurum İmajı**, İstanbul, Sistem, 1999.

Hatipoğlu, Zeyyat, **Uluslararası İktisat II**, İstanbul, Sedok Yayınları, 1996.

Hatipoğlu, Zeyyat, **Temel Uluslararası İktisat**, İstanbul, Beta, 1993

Hirst, Paul, **Küreselleşme Sorgulanıyor: Globalization In Question**, Ankara, Dost, 1998.

Hoekman, Bernard; Kostecki, Michel M., **The Political Economy of the World Trading System**, United Kingdom, Oxford University Pres, 2012.

Hoogvelt, Ankie, **Globalisation And The Postcolonial World: The New Political Economy of Development**, London, Macmillan Press Ltd., 1997.

Howells, Jeremy, **The Globalisation Of Production And Technology**, London, New York, Belhaven Press; Halsted Press, 1993.

----- **Human Development Report 1999**, New York, Oxford Un. Press, 1999.

İlhan, Atilla, **Hangi Küreselleşme**, Ankara, Bilgi, 1997.

İnan, Afet, **Devletçilik İlkesi ve Türkiye Cumhuriyetinin Birinci Sanayi Planı 1933**, Ankara, TTK Yayınları, 1972.

İnan, Afet, **İzmir İktisat Kongresi**, Ankara, TTK Yayınları, 1989.

----- **International Marketing and the Trading System**, Geneva, International Trade Center, 2001.

Işıklı, Alpaslan, **Küreselleşme ve Demokratikleşme**, Ankara, Mülkiyeliler Birliği Vakfı, 1995.

İşgüden, Tamer; Akyüz, Müfit, **Uluslararası İktisat**, İstanbul, Evrim Kitabevi

İyibozkurt, Erol, **Küreselleşme ve Türkiye**, Bursa, Ezgi Kitabevi, 1999.

İyibozkurt, Erol, **Uluslararası İktisat**, Bursa, Ezgi Kitabevi, 2001.

Jones, R. J. Barry, **Globalisation And Interdependence In The International Political Economy**, New York, Pinter Publishers London, 1995.

Kafaoğlu, Arslan Başer, **Türkiye Ekonomisi Yakın Tarih-2**, İstanbul, Kaynak Yayınları, 2008.

Kağnıcıoğlu, Deniz, **Türkiye'de Kamu Sektöründe İşçi Sendikacılığı ve Küreselleşmenin Etkileri**, Eskişehir, Anadolu Üniversitesi, 1999.

Kasaba, Reşat, **Osmanlı İmparatorluğu ve Dünya Ekonomisi**, İstanbul, Belge Yayınları, 1993.

Kay, Cristobal, **Globalisation, Competitiveness, And Human Security**, London, Frank Cass, 1997.

Kaya, Ayşe, **Mali Sürdürülebilirlik: Teori ve Türkiye Uygulaması**, İstanbul, TBB, 2013

Kayra, Cahit, **Cumhuriyet Ekonomisinin Öyküsü II. Cilt, 1950 – 1980 Karma Ekonomi**, İstanbul, Tarihçi, 2014.

Kayra, Cahit, **Cumhuriyet Ekonomisinin Öyküsü III. Cilt, 1980 – 2013 Tüketim Ekonomisi Küreselleşme**, İstanbul, Tarihçi, 2014.

Kazgan, Gülten, **Küreselleşme ve Yeni Ekonomik Düzen: Ne Getiriyor? Ne Götürüyor?**, İstanbul, Altın Kitaplar, 1997.

Kazgan, Gülten, **Küreselleşme ve Ulus Devlet (Yeni Ekonomik Düzen)**, İstanbul, İstanbul Bilgi Ün. Yay., 2000.

Kazgan, Gülten, **Tanzimat'tan XXI. Yüzyıla Türkiye Ekonomisi: Birinci Küreselleşmeden İkinci Küreselleşmeye**, İstanbul, Altın Kitaplar Yayınevi, 1999.

Keyman, E. Fuat, **Küreselleşme Sivil Toplum ve İslam: Türkiye Üzerine Yansımalar**, Ankara, Vadi, 1997.

Keyman, E. Fuat, **Küreselleşme, Devlet, Kimlik/Farklılık: Uluslararası İlişkiler Kuramı**, İstanbul, Alfa, 2000.

Kiely, Ray, **Globalisation And The Third World**, Routledge, London, New York, 1998.

Köni, Hasan, **Dev Türkiye, Cüce Türkiye**, İstanbul, Hayykitap, 2010.

Korten, David C., **Dünyayı Yöneten Şirketler**, Çev.: Mustafa Cesar, İstanbul, Etkileşim Yayınları, 2008.

----- **Küreselleşme**, Ankara, DPT, 2000.

----- **Küreselleşme**, Hazırlayan: Işık Kansu, Ankara, İmge Kitabevi, 1997.

----- **Küreselleşme, Bölgesel Entegrasyonlar ve Türkiye (Değerlendirme Raporu)**, Ankara, DPT, 1995

----- **Küreselleşme, Emperyalizm, Yerellik, İşçi Sınıfı**, Derleyen: E. Ahmet Tonak, Ankara, İmge, 2000.

----- **Küreselleşmenin Sermaye Elektronik Mal Hizmetler Dolaşımları**, Ankara, TMMOB, 1999.

----- **Küreselleşen Dünyada Türkiye Ekonomisi - Serbest Piyasa Devriminin Serüveni**, Ankara, Siyasal Kitabevi, 2001.

Larrain, Jorge, **İdeoloji ve Kültürel Kimlik**, Çev.: Neşe Nur Domaniç, Sarmal Yayınevi, İstanbul, 1995, s. 207.

LaFeber, Walter, **Michael Jordan ve Yeni Küresel Kapitalizm**, İstanbul, Cep Kitapları, 2001.

Lukacs, John, **Yirminci Yüzyılın ve Modern Çağın Sonu**, İstanbul, Yeni Yüzyıl, 1995.

Maddison, Angus, **The World Economy: A Millenial Perspective**, Paris, OECD, 2001.

Martin, Hans-Peter; Schuman, Harald, **Globalleşme Tuzağı**, Ankara, Ümit Yay., 1997.

----- **Manufacturing the Future: The Next Era of Global Growth and Innovation**, E-Book, McKinsey Global Institute, 2012.

----- **Medeniyetler Çatışması**, Derleyen M. Yılmaz, Ankara, Vadi, 1997.

Nalbant, Atilla, **Üniter Devlet: Bölgeselleşmeden Küreselleşmeye**, İstanbul, Yapı Kredi Yayınları, 1997.

Olds, Kris, **Globalisation And The Asia-Pacific: Contested Territories**, London, Routledge, 1999.

Oman, Charles, **Globalisation And Regionalisation: The Challenge For Developing Countries**, Paris, OECD, 1994.

Öymen, Onur, **Geleceği Yakalamak: Türkiye'de ve Dünyada Küreselleşme ve Devlet Reformu**, İstanbul, Remzi Kitapevi, 2000.

Özkan, Abdullah, **Küreselleşme ve Avrupa Birliği ile Bütünleşme Sürecinde Türkiye**, İstanbul, Tasam Yayınları, 2004.

Öztürk, Kazım, **Atatürk'ün TBMM Gizli ve Açık Oturumlarındaki Konuşmaları**, Ankara, I. Ve II. Cilt, Kültür Bakanlığı Yayınları, 1992.

Pamuk, Şevket, **19. Yüzyılda Osmanlı Dış Ticareti: Ottoman Foreign Trade In The 19th Century**, Ankara, DIE, 1995.

Pamuk, Şevket, **Türkiye'nin 200 Yıllık İktisadi Tarihi**, İstanbul, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, 2015.

Pamuk, Şevket, **Osmanlı'dan Cumhuriyete Küreselleşme, İktisat Politikaları ve Büyüme**, İstanbul, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, 2012.

Parasız, İlker, **İkinci Kuşak Kalkınma Politikaları ve Reformlar**, Bursa, Ezgi Kitabevi, 2003.

Ricardo, David, **On the Principles of Political Economy and Taxation**, London, John Murray, 1817.

Ricardo, David, **Siyasal İktisadın ve Vergilendirmenin İlkeleri**, Çev: Barış Zeren, İstanbul, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, 2008

Rodrik, Dani, **Akıllı Küreselleşme**, Çev.: Burcu Aksu, Ankara, Efil Yayınevi, 2011.

Rugman, Allan, **Globalleşmenin Sonu**, Ankara, MediaCat Kitapları, 2000.

Saylan, Gencay, **Değişim, Küreselleşme ve Devletin Yeni İşlevi**, Ankara, İmge, 1995.

----- **Serbest Ticaret Sorunu Üzerine**, Hazırlayan: Önder Kulak, Ankara, Nota Bene, 2014.

Serin, Necdet, **Kalkınma ve Dış Ticaret: Azgelişmiş Ülkeler ve Türkiye Yönünden**, Ankara, SBF, 1971.

Seyidoğlu, Halil, **Uluslararası İktisat**, İstanbul, Güzem, 1994.

Shaw, Martin, **Politics And Globalisation: Knowledge, Ethics And Agency**, London, Routledge, 1999.

Smith, Adam, **An Inquiry into the Nature and Causes of The Wealth of Nations**, An Electronic Classics Series Publication, The Pennsylvania State University, 2005.

Sönmez, Mustafa, **İşte Eseriniz!.. 100 Göstergede Kurulştan Çöküşe Türkiye Ekonomisi**, İstanbul, İletişim Yayınları, 2003.

Steger, Manfred B., **Rethinking Globalism**, Rowman & Littlefield Publishers, Lanham, 2004

Stiglitz, Joseph E., **Küreselleşme: Büyük Hayal Kırıklığı**, İstanbul, Plan B Yay., 2002.

Swamy, Dalip Singh, **The Political Economy of Industrialisation: From Self-Reliance To Globalisation**, New Delhi, India, Sage Publications, 1994.

Taylor, Peter, J and Flint, Colin, **Political Geography: World-economy, Nation-state and Locality**, London, Prentice Hall, 2000.

Tekindor, Sevinç, **The Impacts Of Global Crises On Developing Economies: The Case Of Turkey**, Ankara, Bilkent Un., 1999.

Tezel, Yahya Sezai, **Cumhuriyet Döneminin İktisadi Tarihi (1923-1950)**, İstanbul, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, 2015.

Timur, Taner, **Küreselleşme ve Demokrasi Krizi**, Ankara, İmge, 1996.

Toepler, Alvin, **Ekonominin Çöküşü**, İstanbul, İnsan Yay, 1995.

Togan, Subidey, **1980'li Yıllarda Türk Dış Ticaret Rejimi ve Dış Ticaretin Liberalizasyonu**, Ankara Türk Eximbank.

Togan, Subidey, **The Economy of Turkey Since Liberalization**, New York, St. Martin's, 1995.

Toprak, Metin, **Türk Ekonomisinde Yapısal Dönüşümler 1980-1995**, Ankara, Turhan Kitabevi, 1996.

----- **Türkiye Ekonomisi “Sektörel Gelişmeler”** Editörler: Çelik Aruoba ve Cem Alpar, Ankara, Türkiye Ekonomi Kurumu, 1992.

Turner, Bryan S., **Orientalism, Postmodernism, And Globalism**, London ; New York Routledge, 1994.

Tüze, Esat, **Dış Ticaret Terimleri Sözlüğü**, İstanbul, İnkılap Kitabevi, 1993.

Tüze, Esat, **Uluslararası İktisat Terimleri Sözlüğü**, İstanbul, İnkılap Kitabevi, 1993.

----- **Understanding the WTO**, Geneva, WTO Information and External Relations Division, 2015.

Ülman Burak, **Uzun Süreçte Küreselleşme: Bir Sihirli Kavramı Tarihteki Yerine Koyma Denemesi**”, Meryem Koray (der.), YTÜ Stratejik Araştırmalar Merkezi Yayınları, 2001.

Ünsal, Erdal M., **Uluslararası İktisat**, Ankara, İmaj Yayınevi, 2005.

Viotti, R, Paul; Kauppi, V. Mark, **International Relations Theory**, New York, Macmillian, 1995.

Wallach, Lori; Sforza, Michelle, **DTÖ: Kimin Ticaret Örgütü**, İstanbul, Metis, 2002.

Washington, Sally, **Globalisation: What Challenges And Opportunities For Governments**, Paris, OECD, 1996.

Watts, Michael, **Piyasa Ekonomisi Nedir?**, Ankara, Türk Demokrasi Vakfı, 1992.

----- **World Trade Report 2008, Trade in a Globalizing World**, WTO, 2008.

----- **World Trade Report 2013**, WTO, Geneva, 2013.

Yediyıldız, Bahaeddin, **Milli Kùltürler ve Kùreselleşme: Tebliğler Ve Tartışmalar**, Konya, 16-1 Selçuk Üniversitesi, 1998.

Yeldan, Erinç, **Kùreselleşme Sürecinde Türkiye Ekonomisi, Bölüşüm, Birikim ve Büyüme**, İstanbul, İletişim Yayınları, 2001.

Yeldan, Erinç, **Kùreselleşme, Kim İçin?**, İstanbul, Yordam Kitap, 2010.

Yılmaz, Şiir Erkök, **Dış Ticaret Kuramlarının Evrimi**, Ankara, Gazi Üniversitesi, 1992.

II- MAKALELER, TEZLER, VD.

Açık, S. Yapar, “Ticari açıklık ve Ekonomik Büyüme İlişkisi: Türkiye Üzerine Ekonometrik Bir Uygulama (1980-2006)”, T.C. Selçuk Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, İktisat Ana Bilim Dalı Doktora Tezi, Konya, 2008.

Akalın, Güneri, “Cumhuriyetin Sosyo-Ekonomik Gelişiminin Kùreselleşme Açısından Değerlendirilmesi”, **Yeni Türkiye Özel Sayı 4** (23/24) 9/12.98, s. 514-521.

Akbaşoğlu, Hakan, “Bor Raporu”, **TMMOB Metalürji Mühendisleri Odası Dergisi**, Sayı:134, 2003.

Akyıldız, Hüseyin; Eroğlu, Ömer, “Türkiye Cumhuriyeti Dönemi Uygulanan İktisat Politikaları”, **Süleyman Demirel Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi**, Cilt.9, Sayı:1, 2004.

Al.Shraideh, Saleh, “The Participation of developing Countries in the Dispute Settlement System of the WTO”, Macquarie University, School of Law, Thesis for the Degree of Doctor of Philosophy, Sydney, 2010

Altınok, Serdar; Çetinkaya, Murat, “Devalüasyon ve Türkiye’de Devalüasyon Uygulamaları ve Sonuçları”, **Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi**, Sayı: 9, 2003.

Anh, JaeBin; Dabla-Norris, Era and others, “Reassessing the Productivity Gains from Trade Liberalization”, **World Bank Working Paper**, 2016.

Antra, Pol; Yeaple, Stephan R., “Multinational Firms and the Structure of International Trade”, **NBER Working Paper Series**, 2013.

Ardıç, Hülya, “1994 ve 2001 Yılı Ekonomik Krizlerinin Türkiye Cumhuriyet Merkez Bankası Bilançosunda Yarattığı Hareketlerin İncelenmesi”, Ankara, TCMB Uzmanlık Yeterlilik Tezi, 2004.

Atık, Hayriye, “Tercihlerde Benzerlik Teorisi: Türkiye ve Bazı Komşu Ülkelerin Dış Ticareti Üzerine Bir Analiz”, **Ankara Üniversitesi SBF Dergisi**, 2006, Sayı 2, Cilt 61, s. 33-43.

----- “Bank of England Quarterly Bulletin”, Sonbahar 2004, s. 314.

Bayrak, Metin; Kanca, Osman Cenk, “Türkiye’de Kamu Kesimi Açıklarının Nedenleri ve Fiyatlar Genel Düzeyi Üzerindeki Etkileri”, **İ.Ü. Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi**, No:48, Mart 2013, s. 91-111.

Bayraktutan, Yusuf, “Bilgi ve Uluslararası Ticaret Teorileri”, **Cumhuriyet Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi**, Cilt 4, Sayı 2, 2003.

Bilman, Ali Gökhan, “Türkiye’de Dış Ticaretteki Serbestleşmenin İthalat Üzerine Etkileri”, T.C. Dokuz Eylül Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İktisat Ana Bilim Dalı Yüksek Lisans Tezi, İzmir, 2004.

Brezinski, Zbigniew, “Yeni Düzenin Temel Direkleri: Avrupa ve Ameriponya”, **New Perspective Quarterly Türkiye**, Güz 1991, Cilt 1# 2, s. 34.

Brainard, Lael, “Trade Policy in the 1990s”, **The Brookings Institution Paper**, June 29, 2001.

Canbaş, Önder, “Dış Ticarete Liberalizasyonun Dünyü Bugünü”, **Uluslararası İlişkilerde Olaylar ve Yorumlar**, 6 (27) 1997, s. 100-102.

----- “Dünya Nereye Gidiyor? Küreselleşme ve Türkiye”, **İktisat Dergisi** (358) 8.96, s. 6-15.

Chomsky, Noam, “Whose World Order: Confliting Visions”, Speech at University of Calgary, 10/1998.

----- “Corporate Clout 2013: Time for responsible capitalism”, <http://www.globaltrends.com> (Erişim Tarihi: 22.01.2017).

Çelebi, Esat, “Türkiye’de Devalüasyon Uygulamaları (1923-2000)”, **Doğuş Üniversitesi Dergisi**, Cilt 2, Sayı 1 (2001), s. 55-64.

Çetin, Beyzade Nadir, “Siyasi Küreselleşme Bağlamında Ulus Devlet Tartışmaları”, **Doğu Anadolu Bölgesi Araştırmaları**, 2008.

Das, Dilip K., “Conceptual Globalism and Globalisation: An Initiation”, University of Warwick, **CSGR Working Paper**, 275/11.

Degryse, Christophe, “Digitalisation of the Economy and Its Impact on Labour Markets”, **European Trade Union Institute Working Paper**, 2016.

Demircan, Esra Siverekli; Ener, Meliha, “IMF’nin Gelişmekte Olan Ülkeler ve Türkiye’de Uygulanan İstikrar Programları Üzerine Etkileri”, **Yönetim Bilimleri Dergisi**, (1:1-2) 2003-2004.

Dobbs, Richard ve diğerleri, “The Four Global Forces Breaking All the Trends”, **The McKinsey Global Institute Research**, 2015.

Doğan, Ayşegül, “Türkiye’de Bankacılık Sektöründe Şube Etkinliği”, T.C. Ankara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, İktisat Ana Bilim Dalı Yüksek Lisans Tezi, Ankara, 2011.

Dumrul, Cüneyt; Dumrul, Yasemin, “Osmanlı İmparatorluğu’nun Kapitalist Paternde Sanayileşmesinin Önündeki Engeller Üzerine Bir İnceleme”, **Yönetim ve Ekonomi Araştırmaları Dergisi**, Sayı 23, 2014.

Erbay, Yusuf, “Küreselleşmenin Motoru Çok Uluslu Şirketler: Uluslararası Pazarlara Açılma Yöntemleri ve Karşılaştıkları Zorlayıcı Faktörler”, **Türk İdare Dergisi** 70 (418) 3.98, s. 45-55.

Eğilmez, Mahfi, “Orta Gelir Tuzağında Türkiye”, <http://cerideimulkiye.com/?p=39419> (Erişim Tarihi: 31.07.2016).

Eğilmez, Mahfi, “Yapısal Reformlar Rehberi”, <http://www.mahfiegilmez.com/2014/03/yapsal-reformlar-rehberi.html> (Erişim Tarihi: 15.08.2016).

Eğilmez, Mahfi, “AKP’nin Ekonomide 12 Yılı”, <http://www.mahfiegilmez.com/2015/04/akpnin-ekonomide-13-yl.html> (Erişim Tarihi: 24.08.2016).

Eğilmez, Mahfi, “Varlık Fonu”, <http://www.mahfiegilmez.com/2016/08/varlik-fonu.html> (Erişim Tarihi: 27.08.2016).

Erhan, Çağrı; Gürbüz, Aysun, “Türkiye’nin AB ile İlişkilerinde Alternatif Model Arayışı: Kapsamlı Ekonomik Entegrasyon Anlaşması”, **Ankara Avrupa Çalışmaları Dergisi**, C: 12, No:1, 2013, s. 47-78.

Erkutlu, Hakan; Eryiğit, Süleyman, “Uluslararasılaşma Süreci”, **G.Ü. İ.İ.B.F. Dergisi**, 3/2001, s. 149-164.

Eroğlu, Onur, “Osmanlı Devleti’nin Son Dönemlerinden Cumhuriyetin İlk Yıllarına Kamu Maliyesi”, **Dokuz Eylül Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi**, Cilt: 12, Özel Sayı, 2010, s. 57-89.

Eroğlu, Nadir; Eroğlu, İlhan, “IMF-Türkiye İlişkileri ve 20. Stand-By Müzakereleri Üzerine Bir Değerlendirme”, **KMU İİBF Dergisi**, Yıl:11, Sayı:17, Aralık 2009, s. 125-146.

Esen, Oğuz, “Finansal Piyasaların Küreselleşmesi ve Sermaye Kontrolleri”, **Ekonomik Yaklaşım Özel Sayı 8 (27)** 1997, s. 31-45.

Eser, Uğur, “Küreselleşme: Tehdit mi Yoksa Fırsat mı?”, **Ekonomik Yaklaşım 6 (17)** 1995, s. 5-20.

Fındıkçı, Aydın, “Dünya Ekonomisi Küreselleşmenin Neresinde?”, **Uluslararası İlişkiler**, Cilt 3, Sayı 9 (Bahar 2006), s. 21-49.

Fırat, Emine, “Ekonomik Krizler ve İstikrar Paketleri Türkiye Uygulaması (1980-2002)”, T.C. Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü İktisat Ana Bilim Dalı Doktora Tezi, Konya, 2006.

Gediz, Demet; Sağın, Abdüsselam, “Merkez Bankası Bağımsızlığı Kavramı”, **İktisat Politikası Araştırmaları Dergisi**, Cilt 2, Sayı 2, Yıl 2015

George, Susan, “Trade Before Freedom”, **Le Monde Diplomatique**, Kasım 1999.

Glattfelder, J. B., “Ownership Networks and Corporate Control: Mapping Economic Power in a Globalized World”, A dissertation submitted to the ETH ZURICH for the degree of Dr. sc. ETH Zurich, 2010.

González, Felipe, “Avrupa Birliği ve Küreselleşme”, **Foreign Policy 2 (6)** 1999, s. 26-38.

Güran, M. Cahit; Tosun, M. Umur, “Türkiye Ekonomisinin Makro Ekonomik Performansı: 1951-2003”, **Ankara Üniversitesi SBF Dergisi**, 2005, Cilt: 60, Sayı:4.

Güven, T. Celal, “Cumhuriyetin 75. Yıldönümünde Dış Ticaretimizin Geçmişi ve Bugünü”, **Dış Ticaret Dergisi**, 1998.

Jonung, Lars; Hagberg Thomas, “How costly was the crisis of the 1990s? A comparative analysis of the deepest crises in Finland and Sweden over the last 130 years”, European Commission Economic Papers, March 2005.

Kahraman Akdoğdu, Serpil, “1929 Krizi Sonrasında Türkiye Ekonomisinde İktisat Politikası Arayışları: İktisadi Devletçilik”, **Yönetim ve Ekonomi Araştırmaları Dergisi**, Sayı:22, 2014, s. 361.

Kalyoncu, Figen; Sevim, Cüneyt; Sezgin, Zafer, “Tanzimat Döneminden İkibinli Yıllara Türkiye Ekonomisinin Dışa Açıklık Serüveni”, **Kara harp Okulu Bilim Dergisi**, Cilt 23, Sayı 1, 2013, s. 39-59.

Kanca, Osman Cem, “1950-1960 Arası Türkiye’de Uygulanan Sosyo-Ekonomik Politikalar”, **Mustafa Kemal Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi**, Cilt 9, Sayı 19, 2012, s. 47-63.

Karagöz, Kadir, “Türkiye’de Dış Borçlanmanın Nedenleri Ekonometrik Bir Değerlendirme”, **Sayıştay Dergisi**, Sayı 66-67, s. 103.

Karabıçak, Mevlüt, “Türkiye’de Ekonomik İstikrarsızlığın Tarihsel Gelişim Süreci”, **Süleyman Demirel Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi**, Cilt 5, Sayı 2, 2000, s. 49-65.

Karluk, S. Rıdvan, “Dünya Ekonomisinde Küreselleşme Bölgeselleşme Eğilimleri ve GB Bölgesel Ekonomik Gelişmeler”, **Gümrük Birliği Sürecinde Türkiye** (19/20) 9/12.95, s. 4-19.

Karpat, Gökhan, “İzmir Kültür Park ve Fuar Alanının Tarihsel Gelişim Sürecinin Araştırılması ve Geleceğe Yönelik Tasarım Programının Oluşturulması”, T.C. Dokuz Eylül Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü, Kentsel Tasarım Bölümü, Şehir ve Bölge Planlama Anabilim Dalı Yüksek Lisans Tezi, İzmir, 2009

Kaya, Aslı, “Türkiye’de Konut Fiyatlarını Etkileyen Faktörlerin Hedonik Fiyat Modeli ile Belirlenmesi”, Ankara, TCMB Uzmanlık Yeterlilik Tezi, 2012.

Kebapçı, Ebru, “Avrupa’dan Türkiye’ye Paslanmaz Çelik Hammadde İthalatını Etkileyen Rejimlere Genel Bir Bakış”, T.C. Kocaeli Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü Yüksek Lisans Tezi, Kocaeli, 2010.

Keyman, Fuat, “Globalleşme, Uluslararası İlişkiler ve Hegemonya Sorunu”, **Ekonomik Yaklaşım**, Cilt 8, Sayı 27, Kış 1997.

Kibritçiöğlu, Aykut, “Türkiye’de Ekonomik Krizler ve Hükümetler, 1969-2001”, **Yeni Türkiye Dergisi**, Cilt 1, Yıl 7, Sayı 41, 2001, s. 174-182.

Kınaytürk, Zuhale, “1990 Yılından Sonra Yaşanan Ekonomik Krizlerin Küçük ve Orta Büyüklükteki İşletmeler (KOBİ) Üzerindeki Etkileri”, T.C. Süleyman Demirel Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü İktisat Anabilim Dalı Yüksek Lisans Tezi, Isparta, 2006.

Kocadağ, Seren, “Ekonomik Krizlerle Mücadelede Maliye Politikasının Rolü: Türkiye’de 1980 Sonrası Döneme Yönelik Bir İnceleme”, T.C. Dokuz Eylül Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Maliye Ana Bilim Dalı Yüksek Lisans Tezi, İzmir, 2010

Koç, Gökçe, “Türkiye Ekonomisi 2002-2014: Makroekonomik Dengeler ve Eşitsizlikler”, <https://www.researchgate.net/publication/281178684> (Erişim Tarihi: 31.07.2016).

Korhan, Tuğba, “Türkiye Cumhuriyetinin İlk Yıllarında Türk-Rus Ticari ve Ekonomik İlişkileri Üzerine”, **Abant İzzet Baysal Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi**, Cilt 2012/1, Sayı 24.

Lamy, Pascal, “Responding to Globalisation: EU Trade Policy in Multipolar World”, EU Home Page, 2000.

Lamy, Pascal, “Has International Capitalism Won the War and Lost the Peace”, EU Home Page, 2001.

Manyika, James ve diğerleri “Global Flows in a Digital Age: How Trade, Finance, People and Data Connect the World Economy”, **The McKinsey Global Institute**, 2014.

Manyika, James ve diğerleri, “Digital Globalization: The New Era of Global Flows”, **The McKinsey Global Institute Research**, 2016.

Minenna, Marcello, “The Halt In Global Trade Growth And The Rise Of Neo-Mercantilism”, <https://www.socialeurope.eu/2016/08/halt-global-trade-growth-rise-neo-mercantilism/> (Erişim Tarihi: 27.08.2016).

Nielson, Poul, “Rio + 10: Towards Sustainable Globalisation”, EU Home Page, 2001.

Nocke, Volker; Yeaple, Stephen, “Globalisation and MultiProduct Firms”, **NBER Working Paper Series**, 2013.

Olcar, Ayten, “Türkiye’nin Dış Borç Sorunu ve Kriz Etkileri”, T.C. Hitit Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, İktisat Ana Bilim Dalı Yüksek Lisans Tezi, Çorum, 2013.

Ongun, M. Tuba, “1980’lerden Küresel Krize Dünya Ekonomisi”, **Ekonomik Yaklaşım**, Cilt:23, Özel Sayı, s. 39-76.

Oran, Baskın, “Kemalizm, İslamcılık, Küreselleşme (Türkiye’de "Yüce Sadakat Odağı" Kavramı Üzerine Düşünceler)”, **Ankara Üniversitesi SBF Dergisi**, 1999, Cilt:54, Sayı:2, s. 133-162.

Öcal, Murat Şahin, “Teknoloji, Küreselleşme ve Yeni Durumlar”, **Ekonomik Yaklaşım**, 6 (18/19) 1995, s. 101-117.

Özel, Mustafa, “Gümrük Birliği, Küreselleşme ve Türkiye Üzerine Söyleşiler. Konuşan: Abdurrahim Aydın”, **Gümrük Birliği Sürecinde Türkiye Özel Sayı** (17/18) 5/8.95, s. 36-39.

Özer, M. Halis, “Cumhuriyetin İlk Yıllarında Milli Tüccar Oluşturma Çabalarında İş Bankasının Rolü”, Ankara, **Ankara Üniversitesi SBF Dergisi**, 2014, Cilt: 69, Sayı: 2.

Özgen, Levin, “Küreselleşme, Bölgeselleşme ve Meksika”, **Birikim** (76) 8.95, s. 71-80.

Öztekin, Didem; Erataş, Filiz, “Net Portföy Yatırımları ile Reel Faiz Arasındaki İlişkinin Küresel Kriz Çerçevesinde Değerlendirilmesi: Türkiye Uygulaması”, EconAnadolu 2009, Eskişehir, 2009.

Prashad, Vijay, “IMF: Advance Guard of WTO”, **Z Magazine**, 12/1999.

Rodrik, Dani, “Küreselleşme ve Gelişmekte Olan Ülkeler”, **İktisat İşletme ve Finans** 12 (141) 12.97, s. 5-20.

Rodrik, Dani, “The Muddled Case For Trade Agreements”, <https://www.socialeurope.eu/2015/06/the-muddled-case-for-trade-agreements/> (Erişim Tarihi:20.04.2016).

Rodrik, Dani, “The Politics of Anger”, <https://www.socialeurope.eu/2016/03/the-politics-of-anger/> (Erişim Tarihi:15.03.2016).

Sachs, Jeffrey, “Uluslararası Ekonomi: Küreselleşmenin Sırlarının Çözülmesi”, Çev.: Işık Özel, **Foreign Policy Özel Sayı 1** (1) 1998, s. 73-86.

Savrul Kılınç, Burcu ve diğerleri, “Osmanlı’nın Son Döneminden Günümüze Türkiye’de Dış Ticaretin Gelişimi”, **Girişimcilik ve Kalkınma Dergisi**, (8.1), 2003, s. 55-77.

Saygılı Şeref; Cengiz, Cihan; Cihan, Yalçın; Hamsici, Türknur; “Türkiye İmalat Sanayiinin İthalat Yapısı (Taslak Rapor Özeti)”, TCMB Araştırma ve Para Politikası Genel Müdürlüğü, 2009.

Sertdemir, Sude, “2008 Finansal Krizinin Avrupa Birliği ve Türkiye Üzerine Etkileri”, T.C. Afyon Kocatepe Üniversitesi İktisat Anabilim Dalı Yüksek Lisans Tezi, 2012.

Seyitdanlıoğlu, Mehmet, “Tanzimat Dönemi Osmanlı Sanayii (1839-1876)”, Türk Modernleşme Araştırmaları Sempozyumu, 14 Mayıs 2005, Bildiri-Makaleler, Ercüment Kuran’a Saygı, Ankara, 2006, s. 263-278.

Sinn, Hans-Werner, “Social Dumping in the Transformation Process”, **NBER Working Paper Series**, No:8364, July 2001, s. 1-36.

Sönmez, Mustafa, “Küreselleşme Türkiye'nin Bölgeleri Arasında Farklılaşmayı Artırıyor”, **Ekonomik Forum** 2 (4) 4.95, s. 14-35.

Subramanian, Arwin; Wei, Shang-Jin, “The WTO Promotes Trade, Strongly But Unevenly”, **IMF Working Paper**, 2003.

Subramanian, Arwin; Kessler, Martin, “The Hyperglobalization of Trade and Its Future”, **Global Citizen Foundation Working Paper 3**, 2013.

Summers, Lawrence, H., “The Politics of Anger”, <https://www.socialeurope.eu/2016/04/global-trade-remade-bottom/> (Erişim Tarihi:20.04.2016).

Şahin, Yılmaz, Burcu, “Dışa Açıklığın Ölçüm Yöntemleri”, **The Journal of Academic Social Science Studies**, Number 33, Spring I 2015.

Şahin, Tan, Kader; Mert, Kübra; Kaplan, Tuğba; “Global Dinamik Yeteneklerin Uluslararasılaşma Sürecinde Kullanımı: İşletme Grupları Perspektifi”, **Ankara Üniversitesi SBF Dergisi**, 2015, Cilt: 70, Sayı: 4, s. 931-956.

Şahinkaya, Serdar, “Dünya Ekonomisinde Dönüşüm: Sömürgecilikten Küreselleşmeye [Sinan Sönmez'in Aynı Adlı Eseri Üzerine]”, **Mülkiye**, 23 (215) 3/4.99, s. 284-285.

Şanlı, Bahar, “Türkiye’de Uygulanan Kur Politikaları”, **İstanbul Üniversitesi İktisat Fakültesi Mecmuası**, Cilt 49, 1998, s. 183-200.

Şen Önal, Ezgi “Dolaylı Vergilerin Gelir Dağılımı Üzerindeki Etkileri”, T.C. İstanbul Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Maliye Ana Bilim Dalı Yüksek Lisans Tezi, İstanbul, 2006.

Şentürk, Canan, “Dış Ticaret Büyüme Üzerine Bir İnceleme: Türkiye ve Gelişmekte Olan Ülkelerde İhracata Dayalı Büyüme Hipotezinin Testi”, T.C. Süleyman Demirel

Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, İktisat Anabilim Dalı, Yüksek Lisans Tezi, Isparta, 2007.

Tanrıkulu, A. Kenan, “Küreselleşme Sürecinde Sanayileşme”, **Yeni Türkiye Özel Sayı 5** (28) 7/8.99, s. 642-650.

Taşkın, M. Murat, “1923-2003 Döneminde Türkiye Cumhuriyetinin Dış Ticaret Politikaları”, **Dış Ticaret Dergisi**, Yıl:8, Özel Sayı, 2003, s.131–153.

Tekçe, Mahmut; Acar, Sevil, “From Multilateralism to Bilateralism: The Evolution of Global Trade Policies”, **Marmara Üniversitesi İ.İ.B.F. Dergisi**, 2008, Cilt XXIV, Sayı 1, s. 106.

Togan, Sübidey, “İthalatta Vergi Uygulaması”, **Değişim**, 1993, s. 87.

Tuna, Serkan, “Cumhuriyet Ekonomisinin İlk Devalüasyonu 7 Eylül 1946”, **Akdeniz İ.İ.B.F. Dergisi**, Cilt 7, sayı 13, 2007. S. 86-121.

Turan, Zübeyr, “Türkiye Ekonomisinde Kasım 2000 - Şubat 2011 Krizleri”, **TÜHİS Dergisi**, Cilt 19, Sayı 5, 2005.

Türk, İsmail, “Cumhuriyet Dönemi Maliye Politikalarında Aşamalar”, **Değişim**, 1993, s. 86.

Türkcan, Kemal; Pişkin, Erhan, “Ticaret Anlaşmalarının Türkiye’nin İhracat Dinamiğine Etkisi: Yaygın ve Yoğun Ticaret”, **Türkiye Ekonomi Kurumu Tartışma Metni**, <http://www.tek.org.tr/tartisma.php>, 2014.

----- “Türkiye Dış Ticaret Stratejisi”, T.C. Başbakanlık Dış Ticaret Müsteşarlığı, Ekonomik Araştırmalar ve Değerlendirme Genel Müdürlüğü, Ankara, 2002.

----- “Uluslararası Doğrudan Yatırımlar 2014 Yılı Raporu”, Ankara, T.C. Ekonomi Bakanlığı, Eylül 2015.

Ulutaş, Alptan, “I. Ve II. Körfez Savaşının Türkiye’ye Etkileri”, T.C. Dokuz Eylül Üniversitesi Atatürk İlkeleri ve İnkılap Tarihi Enstitüsü Yüksek Lisans Tezi, İzmir, 2006.

Uğur, Abdullah, “Türkiye’nin Dış Ticaretinde Tekstil-Giyim Sektörünün Yeri ve Yeni Rekabet Dönemi”, **Coğrafi Bilimler Dergisi**, Cilt: 2, Sayı: 2, 2004.

Weisbrot, Mark, “Globalization on the Ropes”, **Z Magazine**.

Weisbrot, Mark, “Globalization for whom?”, **Cornell International Law Journal**, Vol 31#3 1998.

----- “Why has world trade grown faster than world output?”, Bank of England Quarterly Bulletin, Autumn 2004.

Wolf, Martin “Will the Nation-State Survive Globalization?”, **Foreign Affairs**, Jan/Feb2001, Vol. 80 Issue 1, p. 178-190.

----- “World Investment Report 2016”, Geneva, United Nations Publication, 2016.

----- “World Trade Organisation in Brief”, Geneva, WTO, 2014.

Vural, İstiklal Yaşar, “Türkiye’de Uluslar Arası Para Fonu Destekli İstikrar Programları”, **Afyon Kocatepe Üniversitesi İİBF Dergisi**, C:2, Sayı: 1, Temmuz 2000

Yapraklı, Sevda, “Ticari ve Finansal Dışa Açıklık ile Ekonomik Büyüme Arasında İlişki: Türkiye Üzerine Bir Uygulama”, **İ.Ü. İktisat Fakültesi Ekonometri ve İstatistik Dergisi**, Sayı 5, 2007.

Yavuz, Erdem, “Milli Korunma Kanunu, Varlık Vergisi Kanunu ve Toprak Mahsulleri Vergisi Kanunu Tartışmaları: Erzincan Uygulamaları”, **Akademik Sosyal Araştırmalar Dergisi**, Yıl: 3, Sayı: 12, Haziran 2015.

Yavuz, Nilgün Çil, “Türkiye’nin Dış Ticaretinin Mallar ve Ülkeler Açısından Konsantrasyon Analizi (1975-1998)”, **Çimento İşveren Dergisi**, Sayı: 5, Cilt: 14, 2000, s. 3-12.

Yıldırım, Hilal, “Türkiye’nin Tam Üyelik Başvurusu ve Başvuruya AT Komisyonun Görüş Raporu”, <http://www.tuicakademi.org/turkiyenin-tam-uyelik-basvurusu-ve-basvuruya-at-komisyonun-gorus-raporu/> (Erişim Tarihi: 11.12.2016).

Yılmaz, Şiir, “Dünya Ekonomisi ve Türkiye: Globalleşme, Liberalizasyon ve Kriz”, **Türkiye Ekonomi Kurumu**, Tartışma Metni, 2012/4.

Yüzgeç, Ayşegül Demirden, “Birinci Büyük Millet Meclisinin Yapısı ve Faaliyetleri (1920-1923)”, T.C. Süleyman Demirel Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Tarih Ana Bilim Dalı Yüksek Lisans Tezi, Isparta, 2006.

III- WEB SİTELERİ

<http://brandirectory.com>

<http://dictionary.cambridge.org>

<http://ec.europa.eu>
<http://edition.cnn.com>
<http://en.wikipedia.org>
<http://foreignrelations.ankara.edu.tr>
<http://geturkiyeblog.com>
<http://interbrand.com>
<http://knoema.com>
<http://madb.europa.eu>
<http://mappingignorance.org>
http://rodrik.typepad.com/dani_rodriks_weblog
<http://worldbank.org>
<http://www.brookings.edu>
<http://www.ekodialog.com>
<http://www.ekonomi.gov.tr>
<http://www.euratex.eu>
<http://www.g20.org>
<http://www.ictsd.org>
<http://www.mfa.gov.tr>
<http://www.moment-expo.com>
<http://www.oecd.org>
<http://www.piie.com>
<http://www.reuters.com>
<http://www.statista.com>

<http://www.tarim.gov.tr>

<http://www.tepav.org.tr>

<http://www.unhcr.org.tr>

<http://www.yeniyaklasimlar.org>

<https://en.wiktionary.org>

<https://www.imf.org>

<https://www.newscientist.com>

<https://www.weforum.org>

<https://www.wto.org>

ÖZET

Ülkeler arasındaki mal ticareti ve hizmet ticareti ile sermaye akımları ve teknolojik ilerlemenin gerçekten hızlı bir şekilde artarak bunların liberalleşmesini ifade eden küreselleşme son yılların moda kavramı olmuştur.

Bu kavram bazıları tarafından sihirli bir kelime olarak ele alınmış ve esasen ekonomi ile ilişkili olmasına rağmen “küreselleşme ve endüstri psikiyatrisi”, “küreselleşme ve şiddetsizlik” ve “küreselleşme ve halk sağlığı” gibi konuların açıklanmasında da kullanılmıştır.

Uluslararası ticaretin ön plana çıktığı günümüzde, Türkiye, AB gibi gerek bölgesel bazda ve gerek DTÖ gibi küresel bazda anlaşmalara müdahil olmuştur.

Bu anlaşmaların sonucu olarak ve/veya genel ekonomik ve siyasal politika eksiklikleri nedeniyle Türkiye ekonomisinin son otuz yılda küreselleşmeden istenen seviyede yararlandığını söylemek zor olmaktadır.

Türkiye’nin, dünya ticaretinde rekabet üstünlüğü yakalayabildiği; uzun dönemli ekonomik ve politik istikrarı sağlayabildiği; hukuki, sosyal, siyasal ve kurumsal alanda atılım yapabildiği ve yaşam standardında geniş çaplı iyileşme sağlayabildiği, yapısal reformları uygulayabildiği ölçüde küreselleşmeden daha fazla kazanç sağlayacağını söylemek yanlış olmayacaktır.

Anahtar Kelimeler: Küreselleşme, Türkiye, Dış Ticaret

ABSTRACT

Globalisation, which refers to liberalisation and rapid increase in goods, services, international capital flows between the nations and in technological improvements, is popular term in the recent years.

This term was evaluated as a magic formula and in spite of its relation to the economy it is also used for explanation for the subject of “globalisation and psychiatry of industry”, “globalisation and violenceless” and “globalisation and public health”.

Nowadays brings international trade in the foreground and Turkey both sign the agreements like EU which is regional level and like WTO which is global level.

As a result of this agreements and/or due to the inappropriate economic and political policy, it is hard to say that Turkish economy has succeeded to desired level within the last three decades of globalisation period.

It may be expected that Turkey would be affected positively by the globalisation if Turkey gains competitiveness in world trade, provides long term economic and political stability, ensures improvements in social, political and institutional area and life standards and implements structural reform.

Key Words: Globalisation, Turkey, Foreign Trade